

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

המצרכת:

משה טשרנוביץ - עורך אחראי, חיים לוף - עורך, גבריאל פרייל - עורך מיוחד

מועצת המצרכת:

צבי אורלינסקי, נחום גלאצר, שמעון הלקין, צבי וולפסון, ש"ז צייטלין

שנה ל"ד (כרך ס"ד) אלול, תשל"ג חוברת ז' (307)

התוכן

- 329 „בצרון“ לקראת תשל"ד
- 330 עם תשל"ד (שיר) גבריאל פרייל
- 331 אפרים שמואלי הצלחה וכשלון בתחום המדיני
- 339 כחזה (שיר) אביבה ברזל
- 339 באין הזון... (שיר) א. מרתאן
- 340 פרקים בהיסטוריוזופיה של המהפכה היהודית (ii) אריה טרסקובר
- 348 גפניות-בקורת מאת ג. שופמן אברהם רגלסון
- 353 על מחזור קלבריה ומנהגו לימים נוראים וסוכות י. ל. וינברגר
- 359 לקראת הבחירות לכנסת השמינית יצחק איזנברג
- 364 כתיבתו של „ספר תולדות ההגנה“ יהודה סלוצקי

הערכות ודברי בקורת:

- 368 (א) ספר השירים האחרון של אברהם שלונסקי . י. זמורה
- 371 (ב) אהרן צייטלין ויצירתו חיים לוף
- (ג) עם כינום האגרות של ד"ר צבי וויסלבסקי
- 373 דבורה וויסלבסקי
- 374 (ד) עוללות ביאליק א. ר. מלאכי

סקירות ורשימות:

- 378 (א) „ארץ הצבי“ או ארץ גמדא? משה אביטל
- 380 (ב) ספרדים ואשכנזים צבי מתיסון
- 381 ידיעות
- 382 ספרים חדשים

„ בצרון “
1141 כדודוויו
ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by CHAIM TCHERNOWITZ (RAV TZAIR)
MAURICE E. CHERNOWITZ, Executive Editor; HAYIM LEAF, Editor
GABRIEL PREIL, Special Editor
Editorial Board: Nahum Glatzer, Simon Halkin, Harry Orlinsky,
Harry Wolfson, Solomon Zeitlin
Thirty-Fourth Year of Publication

Vol. LXIV

ELUL, 5733 (September, 1973)

No. 7 (307)

CONTENTS:

To Our Readers	329
With the Year 5734 (Poem)	<i>Gabriel Preil</i> 330
Success and Failure In the Political Arena	<i>E. Shmueli</i> 331
Like Eve (Poem)	<i>A. Barzel</i> 339
Without Vision... (Poem)	<i>A. Marthan</i> 339
Movements That Revolutionized Jewish Life (II)	<i>A. Tartakower</i> 340
Critical Comments In the Writings of Schoffman	<i>Abraham Regelson</i> 348
Variants In a Medieval Italian Mahzor	<i>J. L. Weinberger</i> 353
Prospects In the Coming Elections To Knesset	<i>I. Eisenberg</i> 359
Sources For the History of the Hagana	<i>J. Slutsky</i> 364

EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS:

(a) Shlonsky's Lost Book of Poems	<i>I. Zamora</i> 368
(b) Aaron Zeitlin — In Memoriam	<i>H. Leaf</i> 371
(c) Zvi Woyslawsky's Collected Letters	<i>D. Woyslawsky</i> 373
(d) Bialik Miscellany	<i>A. R. Malachi</i> 374

NOTES AND COMMENTS:

(a) Israel — Expanded Or Reduced?	<i>M. Avital</i> 378
(b) Sephardic and Ashkenazi Jewry	<i>Z. Mathison</i> 380

News	381
Recent Books	382

BITZARON
1141 Broadway
NEW YORK
MU 6-7680

המנהיגים והעובדים של
המגבית היהודית המאוחדת

שולחים את ברכותיהם
ליהודי אמריקה, לעם בישראל ולעולים החדשים
ומאחלים להם שנת שפע, ברכה ושלום

אירווינג ברנשטיין

פאול זוקרמן

סגן יו"ר אכזומיבי

יו"ר כללי

של המגבית היהודית המאוחדת

של המגבית היהודית המאוחדת

**MAY THE YEAR AHEAD
BRING YOU HAPPINESS, PEACE
AND GOOD HEALTH**

תשל"ד 1973-4

לשנה טובה
תכתבו

Downtown Headquarters
111 BROADWAY
New York, N. Y. 10006

West Side Office
1412 BROADWAY at 39th ST.
New York, N. Y. 10018

Midtown Headquarters
579 FIFTH AVE. at 47th ST.
New York, N. Y. 10017

**A MEMBER OF THE
5 BILLION-DOLLAR BANK LEUMI FAMILY**

אנו מאחלים לכל ידידינו
שנה טובה ומבורכת!

CARMEL

בהכשר

הרכנות הראשית של מדינת ישראל

CARMEL WINE

114 EAST 40th STREET
NEW YORK, N. Y. 10016

(212) TN 7-8450

על סף שנת תשל"ד אנו תפילה שגיבורי ישראל כזמננו יגשימו את יחולינו ויעודינו של שנות דור-דור ונזכה לראות בעלית ארצנו ושיגשוג רוחנו מתוך שלום ואושר עולמים.

בברכת שנה טובה ומוצלחת

לכל ידידנו וקרובינו במדינת ישראל וככל אתר ואתר

יצחק פינקל וב"ב

מנהטן-ביטש, ברוקלין

שניאור זלמן אש ורעיתו

מכרכים את

עורכי ה"בצרון" ומשפחותיהם

ואת ידידיהם וקרוביהם בכל מקום שהם בשנה טובה ומבורכת
תכלה שנה וקללותיה — תחל שנה וברכותיה!

יהי רצון ששנה זו תהיה שנת ישועה וגאולה שלמה לעמנו ולארצנו.

ניירורק, ערה"ש תשל"ד

ד"ר משה טשרנוביץ רעיתו וב"ב

מכרכים בשנה טובה ומאושרת

את קרוביהם, ידידיהם ומכיריהם ואת כל העברים הותיקים
ותומכי ה"בצרון" וקוראיו ואת חברי

"הועד להוצאת כתבי רב צעיר"
שניאור זלמן אש, ויצחק פינקל

מי יתן ותביא השנה אתה האדרת היצירה העברית ועלית קרנה של מדינת ישראל.

ברכת שנה טובה לכל ידידי
ולכל בית ישראל
שנת שלום וגאולה שלמה

גבריאֵל פרייז

איגוד הפועלים היהודים הציוניים

(ידיש-גאציאנאלער ארבעטער פארבאנד)
מברך את כל חבריו ואת כל הציונים
העברים באשר הם שם

בשנה טובה ומבורכת

ד"ר יהודה שפירא, נשיא יעקב קצמן, סגן-נשיא

א כתיבה וחתימה טובה צו אונזערע פריינד
אין אמעריקע בכלל, און צו אונזער משפחה
אין ישראל בפרט.

ראָזע און אברהם גערש

שנת שלום ושלחה, ברכה והצלחה
לכל קרובינו וידידינו.

יעקב גודמן ורעיתו

336 West End Ave., N. Y.

ברכת שנה טובה ומוצלחת, שנת בנין, עליה
ושלום למדינת ישראל, שנת אושר ובריאות
לכל קרובינו וידידינו בכל אתר ואתר.

חיים ליה וביתו

ברכת שנה טובה

תהא השנה הבעל"ט שנת חיים ושלום, בנין
ועלייה, פדות וגאולה לעמנו ולעולם כולו.

מחנה משה הם של

מסדר "בני ציון" בפילדלפיה

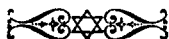
פ. בעקער, יו"ר מ. וויצל, מזכיר מאיר לוי, גזבר

הגני מברך את כל בני משפחתנו, את כל חברי
המרכז היהודי וברוקלין ואת כל יודי וחברי
בברכת שנה טובה ומתוקה, שנת שלום וגאולה
שלמה לעמנו בארץ-ישראל ובכל תפוצות הגולה.

הרב ישראל חיים לוינטל

ברוקלין, נ. י.

לחברי ההסתדרות העברית בפילדלפיה,
למפיצי התורה ולומדיה,
למגיני וקברניטי מדינת ישראל
ולכל אחינו בני ישראל באשר הם שם
תתברכו בשנת הצלחה וחזרה
שלום, יצירה ובריאות

ההסתדרות העברית בפילדלפיה

יהודה שלנג, סגן-נשיא
רבקה קרף, מזכירה
מאיר לוין, גזבר
ד"ר מנחם ג. גלן, מזכיר לפרסומת

ד"ר משולם ז. פיש, נשיא
אריה דשבסקי, סגן-נשיא
שלמה קלמן, סגן-נשיא

הננו מברכים בברכת שלום ושנת גאולה את כל
חברינו ואת כל העברים בכל אתר ואתר העובדים
באמונה למען שפתנו עמנו וארצנו.

מרים וזאב אגרונוב

חוף מיאמי

אני מברך את כל ידידי וכל בית ישראל
בברכת

שנה טובה וגאולה שלמה לעמנו ולארצנו.

פראנק קעסטי

ברוקליין, מאסס.

לקרובינו וידידינו ולכל ישראל
שנה טובה ומבורכת.

יעקב ופיגל קניגסברג

יעקב קעסענבוים רעיתו ומשפחתו
מברכים את קרוביהם וידידיהם בשנה טובה
ומעוטרת. תהא השנה הבאה עלינו שנת גאולה
וישועה לכל היהודים.

תכלה שנה וקללותיה, ותחל שנה וברכותיה.

ברוקליין, נ. י.

שנה טובה ומבורכת

לכל קרובינו וידידינו ולכל בית ישראל
משה שוואגער ומשפחתו

In Memory of An Unforgettable
Friend of "Bitzaron"

JACOB EPEL
SOUTHFIELD, MICH.

כח"ט: מאות היתומות במוסד המהולל

בית היתומות הכללי בירושלים
מצפות לעזרתך

אין מצוה גדולה מו של החוקת המוסד המפורסם
הזה הקיים 70 שנה. — נא להושיט לו יד עזרה.

בית היתומות הכללי בירושלים

שלחו תרומותיכם אל:

**GENERAL ISRAEL
ORPHANS' HOME FOR GIRLS**

132 Nassau Street
New York, N. Y. 10038
Tel.: COrtland 7-7222

Happy New Year

**FARMFOOD RESTAURANTS
DISTINCTIVE DAIRY CATERERS**

142 W. 49th St. N. Y. C. PL 7-4971

- Air Conditioned Dining Rooms. Open 7 days a week for Luncheon, Dinner, Supper and After Theatre (Sat. & Sun.)
- Beautiful Private Dining Rooms accommodating up to 250 persons for Showers, Luncheons, Dinner and After Theatre Supper or Snacks.

"AFTER 36 YEARS . . . THE MOST
TRUSTED AND RESPECTED NAME
IN OUR FIELD"

בצרון

נוסד עלידי חיים משרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

חוברת ז' (307)

אלול, תשל"ג

שנה ל"ד (כרך ס"ד)

„בצרון“ לקראת תשל"ד

עם החוברת הנוכחית מסיים ה„בצרון“ את שנת הלי"ד להופעתו. אין בכוונתו לסכם את התרומה שתרם ירחונו לספרותנו להעשרת המחקר העברי ולהפראתה של המחשבה היהודית, אלא לפנות לקוראינו בעינו המשך והתמד הוצאתו של „בצרון“.

במשך שלושים השנים האחרונות לא העלינו את מחיר החתימה על ה„בצרון“. קימצנו בהוצאות ועשינו מאמצים גדולים לפסור את קוראינו מן העול הכבד של כלכלת הירחון. אולם ההוצאות עלו במידה כזו עד שאין לנו ברירה כי אם להעלות במעט את מחיר החתימה כדי שנוכל להמשיך בהוצאת ה„בצרון“ להבא.

בסך הכל ההעלאה בחתימה היא רק בשני דולרים (9 דולרים לשנה במקום 7 בארצות־הברית ו־10 דולרים במקום 8 בארצות אחרות).

הוספה זו אינה פותרת את בעיית קיום ה„בצרון“, אלא תקל עלינו לבקש דרכים להבטיח את הופעתו בעתיד ולהמשיך במסורת המפוארת שייצר במשך ל"ד שנות קיומו.

כמו־כן נבקש את חותמינו, וידידי ה„בצרון“ הוותיקים, שהואילו לשלם מעשרה עד עשרים וחמישה דולר לשנה ומעלה כחברים תומכים ותורמים, להעלות דמי־החברות כדי לסייע עמנו גם בעתיד במפעלנו המשותף — המשך קיומה של במה עברית ותיקה על אדמת אמריקה.

בברכת שנת ברכה ושלוש, אושר והצלחה לקוראינו ולכל ישראל בכל

אתר ואתר ושנת בנין ועליה למדינת ישראל בחומר וברוח —

„בצרון“

עם תשל"ד

מאת גבריאל פרייל

השנה גם היא האפילה
על הר ונהר
ובגיל שנושך בי
בקיץ הניו-יורקי.
כך שאני מוכן לחשוד
שהדברים שנכתבו בלשון נמלצת
על שממה שבלב
אני בותכם הראשון:
מכביד סלע אמתם.
יובל להיות שנופים גפים
עוד זוכרים אותי בשלמה.
אולם אני פעת רואם מפרקק אים,
אי-אלו נקדות ממשטשות
על מפה שהפכה
לגיר מעוה, מענה
במוני עצמי — לעצמי.

הצלחה וכשלון בתחום המדיני *

מאת ד"ר אמרים שמואל

א. הפוליטיקה ואפשרויותיה מעצבות את דרכי ההצלחה

מן המפורסמות הוא בימינו, שדרכי חייו הפוליטיים של הציבור מעצבים ומכוונים את שאיפות הרבים להצלחה, הן את השאף והיוזמה של היחיד להצליח והן את תחום אפשרויותיו להצליח בפומבי. מדינת ישראל בימינו, למשל, מגדלת שרי צבא מעולים, דיפלומאטים, שרי ממשלה ומדינאים בעלי שליחויות רבות ומגוונות. היא מעצבת את המסגרות להצלחה ומכוונת את היחידים לבחור בסוגים מסויימים של הצלחה.

אם נשוב ונגדיר הצלחה כהשגת תכלית שאדם מתאוה לה, והישגו מוכר על ידי הרבים, כלומר, אם נאמר, שהמצליח הוא מי שמשאלות ליבו מתקיימות, על דעת הרבים, מי שמבקש להגיע למטרה מסויימת והוא אמנם מגיע אליה, בין במעשי ידיו ובין בדרך "המזל", "הגורל" או "ההשגחה האלוהית", ורבים מודים שאכן הגיע למטרתו, חייבים אנו לפסוק ולומר, שהתחום המדיני כאילו נסגר, על כל פנים רובו, בפני היהודי בגלויות.

ב. פוליטיקה יהודית בגלויות

אמת, מבחינה מסויימת, מצומצמת למדי, "לא סר שבט מיהודה", ואפשר לפסוק ולומר, שבלבו לא הודה העם אלא במרותם של ראשיו, נשיאיו, גאוניו, ראשי ישיבותיו פוסקיו ורבניו, כל אותם ה"שרים והקצינים", שהנהיגו את העם בשנות הגלות והמנהיגים אותו היום בתפוצות. אבל בעיקרו של דבר היו המנהיגות היהודית בגלויות והתחום הפוליטי כולו, המעצב והמכוון את שאף היחיד להצלחה במידה לא מועטה, מנהיגות ותחום של עם מפוזר ומפורד על אדמת נכר, שהשלטון הריבוני לא היה בידו בפועל.

כדאי לעמוד כאן בקיצור על יסודותיה של מנהיגות זו. העם יצר לעצמו "מדינה בתוך המדינה" ומנהיגות עצמית ליד הערכאות והשלטונות של הנכרים. יסודות המרות של ההנהגה היהודית היו שנים, כלומר — האבטוריטטה נקנתה בשתי דרכים. הדרך האחת היתה דרך העשייה והיצירה בקודש. מרא דעלמא כולא, שייחד את עמו בתורתו, הקנה מרות ללומדי התורה, למורי הלכותיה, למחזיקיה ולמחזיקיה. הדרך השניה היתה הכוח המדיני והכלכלי וכל הכרוך בו. המלכות, שהיהודי היה מצווה להתפלל על שלומה, שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו, הקנתה תוקף, ומכוחה נמשכה השררה לנגידים, לשרי החצר, לקצינים ולפרנסים. העושר והכבוד העלו על פי רוב לשלטון. לעתים קרובות היה המנהיג הדתי גם המנהיג הפוליטי והכלכלי, נגיד ומצווה מטעם המלכות וגם רב ומורה הלכות, כגון ר' שמואל הנגיד, הרמב"ם ובנו או ר' יצחק אברבנאל. עתים היתה מתיחות בין שני טיפוסים ההנהגה, כגון בבבל בין ראשי הגלויות והגאונים. וכבר

* ראה "בצרון", שנה ל"ג, חוברת ד', תשל"ג.

רמו לכך המדרש. כששם בפי יפתח את הטענה: נשיא אני, יבוא פנחס אצלי. ופנחס טען לעומתו: כהן גדול אני ויבוא יפתח אצלי. בכל מקום היתה מתיחות מסויימות בין "האדם הדתי" ובין "האדם הפוליטי" ו"הכללי". כשהתורה והגדולה היו בידי איש אחד היתה המתיחות בקרבו (כגון מה שניסיתי לתאר בדמותו של ר' יצחק אברבנאל בספרי עליו). בדרך כלל לא היה שלום של קיימא בין פרנסים שנבחרו לפי כבודם, עושרם וקשריהם למלך ולשריו, לבין הרבנים. שני סוגי "עילית" אלה דחקו זה את רגלי זה.

סוג שלישי של מנהיגות נעשה רווח עם התפשטות התנועה החסידית. קם המנהיג "החאריסמאטי", שמרותו אמנם באה לו מגבוה, אבל שלא כלמדן וכמורה הלכה על פי התורה, היה הוא עצמו כביכול תורה, וקדושת אישיותו הקנתה לו זכות הנהגה. הצדיק, שיש לו מהלכים בין העליונים ותפילתו נשמעת, והוא גוזר והקב"ה מקיים, אינו צריך לא לאישורו של שלטון "מסורתי" ולא לאישורו של שלטון "תכליתי-רציונלי" (על פי חלוקתו המפורסמת של מאקס וובר). הנהגתו נעלה מאלה. היא מתת חסד מגבוה. אבל במה דברים אמורים? כשהצדיק מקובל על המוני חסידיו. טיפוס זה של מנהיג תלוי יותר מן הקודמים בהצלחה במשמע המוגדר לעיל. על עובדה זו נוסדה הבדיחה על חסיד שבא לרבי וסיפר לו: ראיתי בחלומי שמכתירים אותי צדיק. ענה הרבי: חלומך זה מן הראוי שיחלמו החסידים.

ג. ההצלחה הפוליטית — תחום שאף מוזנח

ניהן לומר בברירות, שעד קום מדינת ישראל לא היתה ההצלחה בתחום המדיני מאירה פניה ליהודים בגלויות ולא היא שקבעה בעיקר את מאוייהם ואת מעשיהם יום יום. התחום הזה לא עודד כשרונות ולא הקים גדולי מחשבה ועלילה. פשוט, הכשלוך אינו תחום הצלחה, ותולדותינו בגלויות נקראות כמגילת כשלונות אחת, כ"ספר דמעות" ארוך. "ומיום שגלינו מארצנו — כתב הרמב"ם ב.מאמר קידוש השם' — לא פסק ממנו שמד". באמת יש לתפוס את תולדות עם ישראל, ככל היסטוריה, כפרשת מאבקיו של אדם לאור, לחירות ולקוממיות. בלא מאבקים אלה והישגיהם אין טעם להיסטוריה. פורענות בידי אדם ובידי שמים, גזירות וגירושים, "המגפה השחורה" וכיוצאות מן הצרות הם רקע בלבד. העיקר הוא כיצד נהגו בני אדם בשעת הפורענות, כיצד גברו ברוחם ולחמו בצרות, התמודדו עם הטבע וניצחו את כוחות האופל, שעמדו עליהם לשעבדם ולדכא את רוחם. גישה זו מקרבת אותנו גם לפתרון החידות, שתולדותינו זרועות בהן לכל רוחבן ועומקן: לחתור לראיית הפלא בתוך הקדרות. זו היתה גם גישת אבותינו, שהיו "מחבבים את הצרות" כדי ללמוד מהן לקח זה.

ספר "שלשלת הקבלה", למשל, אשר חיבר "החכם החסיד ממשפחת רם, גדליה בן יחיא, ובו דרושים וחידושים ופרי מגדים נוספים על כל אשר חוברו לפניו בענין זה", מבאר בהקדמה מה הן "התועלות" שבלימוד תולדות העם היהודי. אחת "התועלות" העיקריות היא לדעת המחבר "לפרסם ענין הנפלאות שעשה השם יתברך בכל יום לישראל". יש דין ויש דין, וההיסטוריה היא בכל יום ויום מעשה השגחה עליונה. על כן חייב המחבר "נושא משך סדר הזמנים"

להזכיר את הנסים שעשה הקב"ה עם ישראל קודם לגזירות, בתוך הגזירות ואחריהן. סיפור הגזירות מן הראוי שיעורר את הקורא לדבוק במעשי אבותיו, ובעיקר «להלהיב תשוקת הקורא לקדש שם שמים בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאדו».

על עמדה זו עוד ידובר להלן. היא פרי מתיחות משולשת שתוסבר בסמוך. אבל ניכר בעליל, שאף כי תחום כשלונות זה — התחום הפוליטי — גם הוא הקנה אפשרות לאדם מישראל להתעלות מתוך האפילה אל אור האמונה העליונה, המקדשת את השם, לא היה הוא גורם פעיל, המכוון את צעדיו.

ד. גורל ישראל בגלות קבוע בחילופי תרבויותיו

עד שאנו דנים בהצלחה בעסקי כלכלה מבחינת דת ישראל ושאר הדתות, נמשיך ונתבונן עוד קמעא בבעית ההצלחה על הבמה ההיסטורית-המדינית מבחינת ההערכה הדתית. מה ראו המאמינים בהצלחה המדינית ומה לא ראו בה? בתולדות ישראל אולי בולט ביותר יחסן של הדתות להצלחה הפוליטית, או מוטב לומר — צידוק הדין על הכשלון בתחום המדיני. אמנם גלות ישראל מיוחדת במינה, באריכות ימיה ובעומק שיעבודה, אבל היחס אליה לא היה, לגופו של דבר, אלא דומה ליחס של בני דתות אחרות לכשלונות, למפללות ולנסיגות במאבקהם עם אומות אחרות.

דבר אחר, והוא דבר שביסוד: מה שקרוי תורת ישראל או תורת היהדות אינו עשוי עור אחד. ואין שום תימה בכך. למעלה מג' אלפים של שנות יצירה ומסורת, פירושים וחיידושים בנינים וחורבנות בצלן של תרבויות אומות שונות זו מזו, מן ההכרח שרישומן יהיה ניכר בריבוי צורות וגוונים. כללו של דבר: תורת ישראל «מגילות מגילות» ניתנה, כמאמר חז"ל על תורת משה, או אם תרצה לומר — תרבויות תרבויות נוצרה ונתגבשה. תרבויות אלה נבדלות זו מזו הבדלים רבים ובולטים, הן בלשונן, הן במושגיהן, הן באופני קליטתן את העולם והן באופני הבעתן את העולם והתיחסותן אליו כולה. המושגים הראשיים שבהן, כגון — אלוהים, עולם, אדם, ישראל, תורה, נבואה ועוד, כולם מיוחדים במשמעם בכל תרבות ותרבות ונבדלים ממשמעם בתרבות אחרת הבדל ניכר. כל תרבות היא מעין חטיבה לעצמה, שאמנם יש לה חלוצים ומבשרים מכאן ומאספים ואפיגונים מכאן. היא לא נוצרה כפרי הצטברות של שינויים קלים מרובים, אלא מתוך זעזועים וחורבן, וכל מראה פניה — תמורת-יסוד, בריה חדשה, שקשה היה לחזות מציאותה מראש, חידוש גמור. הבעיה בהיסטוריוגרפיה של עם ישראל מבחינה מהפכנית זו, שאני עומד להציע במקום אחר, היא בלא ספק בהבחנה בהבדלים שבין תרבות לתרבות. מה בה חידוש גמור ומה המשך ומה טיבה של הדיאלקטיקה המיוחדת שבין שמירה, ביטול וחיידוש יוצר, בין משיכה לדחייה, בין קיום ושינוי אנב פולמוס. על פי דעתי שבע תרבויות הן, הבעיה היא מה ההמשך ומה ההבדל ביניהן, כלומר — בין תרבות התנ"ך לבין התרבות התלמודית, בין זו לבין תרבות הפיוטית-הפילוסופית, בין זו לתרבות המסתורית, וכן בין התרבות הרבנית לבין תרבות ההשכלה והאמנציפציה ובין זו לתרבות החדשה הצינונית-הישראלית. כי ההבדלים מרובים ובולטים, כאמור, תפקיד חשוב מאד

של ההיסטוריון שיבוא להבהיר בצורה חדשה זו את תולדות ישראל (כמורכבת משבע תרבויות שבאו זו אחר זו וקצתן זו בתוך זו וכולן זו ליד זו, דוחקות זו את רגלי זו, לוחמות ודוחקות וגם משכינות שלום ומקרבות אגב שינוי ומושכות לתוכן את הקרוב לרוחן) ואולי התפקיד המכריע, הוא להוכיח, שאמנם יש בהן רציפות של זהות אחת ולבאר כראוי מה טיבה של אותה זהות: מה הוא החוט שלא ניתק במהלכן של תרבויות אלה, לאחר שהוכח שהן שונות כל כך זו מזו? והנה המוקד המרכזי, שבו נצברו כל תכונות הקרבה והזהות, שעשו את ישראל "חטיבה אחת בעולם", היה דוקא התחום המדיני, כלומר — גורלו של ישראל על הבמה הפוליטית, עמידתו במאבקו על חייו וקניניו עם שכניו בימי שבתו בארצו, ואחר כך מאבקיו עם שאר עמי העולם, שאל ארצותיהם הוגלה או גלה לרצונו. אמנם היהודים פירשו את גורלם בין הגויים לפי המושגים השונים שבשבע תרבויותיהם, תרבות תרבות ותפיסתה את הפורענויות. אבל היה כאן מרכז התיחסות בעובדות ההיסטוריות של הפורענויות והשעבוד, וגם לפירושים היה צד שווה. אברר את דברי: בתולדות ישראל בגלויות אפשר להבחין בנקל שלשה מוקדי מתיחויות עצומות, שהמאמין חייב היה ליתן את דעתו עליהם. מתיחויות אלה היו פרי כל הניגודים והסכסוכים, שהיו טבועים במהותה של הגלות ושיעבוד המלכויות. מוקדים אלה ייחדו את האומה בגלויות בכל הדורות.

ה. עם סגולה וצרות הגלות

מוקד המתיחות הגדולה ביותר בחיי העם היהודי על פי אמונותיו ודעותיו היה זה שבין בחירת עם ישראל ובין כשלונו הפוליטי. ישראל שעליהם נאמר "ברוך תהיה מכל העמים", והם קרויים "בנים למקום", או "חביבים לפני הקב"ה", כמאמר ר' עקיבא, על שום מה הם לחוצים ונגושים, סחופים ודווים, ופורענויות באות עליהם מידי גויים נבלים? הקרע שבין האמונה בבחירה, בברית הכרותה בין ישראל לאלוהיו, שמלכותו מלכות כל העולם, ובין עמידת ישראל הדלה בקהל העמים בפועל ובמוחש, הדאיב את הלבבות דאבה רבה לאין שיעור. בודאי, ידועות התשובות: החטא גורם וכו', ואף-על-פי-כן ישראל, עם סגולה, שגם הוכיח באורחות חייו שהוא שונה משאר כל האומות במידותיו הנאות, מדוע ניתכה עליו חמת העמים, חמת ה' ? מתיחות זו נתפרשה והחריפה ביותר בשעות פורענות, כמובן, היא הולידה את הקוטבים, שעליהם דיברו סוציולוגים בני דורנו, שבחנו יחסם של בני אדם לצרות הבאות עליהם: הרשעים נעשים רשעים יותר והצדיקים נעשים צדיקים יותר (כדברי פיטריס סרוקיין). מימי חורבן הבית הראשון לא פסקו בשעות אלה הטענות: "כל עושה רע טוב בעיני ה', ובהם הוא חפץ, או איה אלוהי המשפט?" (מלאכי ב, יז). המיואשים ומרי הנפש הסיקו את מסקנת הכפירה: "שוא עבוד אלוהים, ומה בצע כי שמרנו משמרתו, וכי הלכנו קדורנית מפני ה' צבאות" (שם ג, יד). טענות הכפירה והנהיחיליזם נשמעו בכל הדורות של הפורענויות מימי קדם ועד יעקב פראנק ועד ימי אושביץ ומיידאנק. על המנהיגים הוטל לעמוד בפרץ זה, שהיא פריצת כל החומות והריסת כל היסודות; שהרי מי שכפר במרא דעלמא כולא, שבחר בישראל להיות לו לעם, כפר, לפחות, על

דעת חמש התרבויות הקודמות לאחרונות, בכל שאר עמודי המנהיגות היהודית ויסודות הווייתה. זו היתה בעיה דתית וחברתית-לאומית קשה, שהוטל על המנהיגים ליישבה בצורה מן הצורות. הקרע בין המצוי והראוי היה מדכא ביותר, והשאלה מדוע „לא פסק ממנו שמד“? לא נתנה מנות. אל מוקד זה עוד נשוב בסוף המאמר. מבחינת הגורמים לפורענויות והכוחות לשוב ולבנות מדינה מודרנית בעידן הטכנולוגי-המדעי.

ג. מוקד המתיחות הפוליטית-הכלכלית

גם המתיחות השניה הנוגעת יותר בעסקי פרנסה, אף כי היא מצויה בקרב כל העמים ובכל הדורות, טבועה היתה במטבע המיוחד של החיים בגלויות, מבחינה זו חותמה פוליטי-פנימי. הקהילות היו בית-חיים של המוני ישראל. הן הקיפו חיי אדם מישראל בתורה ובמצוות שבין אדם למקום ושבין אדם לחברו ולמנהיגיו. אבל מחמת תחומי הפרנסה הצרים לערך, מחמת כל הצמצומים וההגבלות הגשמיות, הרוחניות והרגשיות, כבדה יד ההתחרות מבית, וגברו המחלוקות ונתרבו המרידות במנהיגות, בעיקר בדורות של משבר. שעות פורענויות היו שעות ליכוד מרובה, אולם ימי משבר ממושכים ליבו את מוקד-המתיחות הזה. אין צורך לתמר, שבין המנהיגים נמצאו רודפי כבוד וממון, כדרך הטבע; פרנסים רבים לא היו מלאכי שרת לציבורם, ובדורות של משבר מרובה היתה ההתנצחות בינם לבין עצמם, בינם לבין ההנהגה הדתית הרוחנית ובינם לבין המוני העם. מצד אחד מצווה היה אדם מישראל על האמונה, שאין הקב"ה מעלה אדם לשררה עד שבוחן ובודק אותו תחילה, וכיון שהוא עומד בנסיונו הוא מעלהו לשררה (תנחומא, בהעלותך). ומצד אחר רבה התמיהה כיצד נתרבו בעולם בעלי שררה שאינם מהוגנים, ועל דעת מי עלו לגדולה? צא וקרא את דברי בעלי המוסר והדרשנים על התחבולות והטכסיסים שבהתנצחות זו ועל כל הרעה שצמחה ממנה, בעיקר כשהם דנים בפרשת קורח ועדתו: „הקנאה והכבוד גורמות לפירוד הלבבות — מסביר ר' אפרים מלונטשיץ במאה ה־17 — „וכל אחד רוצה להיות ראש ונגיד עם, כאשר מצויה בינינו מידה זו. כמה פגעים רעים באים מצד בקשת כל אחד שררה על חברו ומצד שמקנאים כל אחד במעלת זולתו, ושתי מידות אלה הן ראש כל הפרצות וגורמין ההירוס... אף עתה, בדורות אלו, ישראל אוזנין במידותיהם של קורח ועדתו“. שלטון הקהילה היה מרובה צדדים, ולא שלטון של סמכות בלבד שכל כולה פונקציונאלית וענינית כמבפעל כלכלי (מעין operational authority) אלא מרות של שררה רחבה ומקיפה.

מלבד מחלוקות שבין המנהיגים ובין האליטות של המנהיגים, מרובה היתה המתיחות בין הפרנסים והרבנים מכאן ובין המוני העם מכאן. יש עדויות, שהאחרונים טענו, כי הפרנס הוא „אדון כל הקנסים וריבון כל המסים“. „שכר עיסקו בצרכי הקהילה נוטל בסתר כבגלוי בכל מיני תחבולה, חלילה לו ללכת ד' אמות בלא נטילה“, והרב עומד לימינו ומחזק את ידיו לעוות את הדין, מה פלא כי בתנאי משבר קשים צעקו ההמונים במר נפשם: „לשם מה נחוצים לנו רב ואנשי הקהל? הלא רק להוותנו ולרוששנו!“ המוני העם שרו: „דינר אוסר /

דינר מתיר / דינר מעמיד פרנס בור / על הציבור" (מתוך ספרות המוסר והדרוש של המאות הי"ז והי"ח). לא רק על עסקי פרנסה התמררו. גם רגשות דחויים ויצרים כבושים בדפוסי תורת חיים, הנוטה לויתורים על רווחה ועל מותרות, ואפילו — לסגפנות גמורה, ביקשו לפרוץ להם דרך ולהתיר איסורים. התנועות המשיחיות ותנועת החסידות עמדו לתקן את הקלקלה שבמתיחות זו, כל אחת לפי דרכה.

ז. היחס לתרבות הנכרית

מוקד המתיחות השלישי אף הוא טבוע היה בחותם הפוליטי של גורל ישראל בעמים היה זה: מצד אחד נתון היה אדם מישראל בתחום תרבות המסורת, אבל מצד אחר אנוס היה להסתגל לתרבות הזרה, ובעיקר לחידושים שהזמן גרמם, וביחוד בימי פורענויות ומשבר. לעתים קרובות חתכה מידת הסתגלותו לתמורות החדשות את גורל חייו, את עצם קיומו ואת דרכי קיומו. עולמה הרוחני של יהדות המסורת היקנה לאדם מישראל בטיחות נפש וגם גידל בו מידות טובות, שעמדו לו במלחמת הקיום בקרב הנכרים, ואפילו — עדיפות מסוימת עליהם. אולם מצד אחד היה צורך להיאבק עם מאורעות הזמן ועם כל החדשות שהולידו, ובעיקר בתקופות מיפנה בהיסטוריה, שהיו תקופות פורענויות ומשברים. מתיחות זו גידלה מתיחות בין המנהיגים עצמם ובין המנהיגים לבין המוני העם. לעתים קרובות אתה מוצא, שהמנהיגות היהודית כולה, גם הדתית וגם הכלכלית, לא עצרה כוח לעמוד בפני החדשות, לא ראתה נכוחה, ובלא בינה לעת, לנופה הפוליטי שנשתנה, תעתה והתעתה במחשכים והרבתה מצוקה בלא דעת והשכל. רוב המנהיגות של ה"הומו איקונומיקוס" היהודי בגד בעמו בימי גירוש ספרד, וההולך בראשם והסמל לכך היה ר' אברהם סיניור, שהיה יותר איש כלכלה לעצמו מרב ראשי ליהודי ספרד. עתים קמו מנהיגים חדשים, שראו יותר את הנולד, גילו לפתע כשרונות הנהגה וידעו להסתגל לצרכי המקום והזמן, כגון ר' מנשה בן ישראל, שבתחילה לא נזוּש בהולאנד בין המנהיגים מן השורה הראשונה. במקום אחר דנתי בדרכים שמצאו המנהיגים בשעות פורענויות למשבר (ראה ספרי "בית ישראל ומדינת ישראל").

ח. מאבקה המופלא של האומה

אין ספק שמאבקה של האומה הישראלית על קיומה בלא מדינה, בלא נכסים בעין, בלא טריטוריה משלה, שבה ניתן לצבור ולשמור נכסים, היא פרשת גבורה רוחנית כבירה. אפשר לומר שבאוהלי התורה שבגלויות, מסורא ופומבדיתא עד ולוויין ולובלין וראדין, כאילו חבשה עצמה שכינת ישראל לשכון עמנו במחשכי בית האסורים, כדי שלא יהיה לב ישראל חלל בקרבו ולא ייטמא בתועבותיהם של הגויים. אבל גלות זו עצמה על שום מה? כל שרי התורניות בישראל, ולא דווקא מנהיגים הנוטים יותר לחילוניות, העידו על הגלות, שהיא התמעטות הכוחות ודלדולם. בה — כך הכריזו ואמרו — "חשכו עינינו, אבדה חכמתנו". ואזכיר כאן רק מה שנאמר על הגלות על דרך הקבלה בכל הדורות, עם כל ההבדלים שבשיטות השונות של תורת הח"ן: "צריך שתדע מעיקרא את סיבת הגלויות, מהיכן נתהוו ונתגלגלו. והנה הוא די מבואר. מסיבת ירידת האורות ומשם תשתלש

השכינה בכל חייליה, כמאמר, לכי ומעטי את עצמך" ("אגרת מגן אברהם"). אבל מייעוט עצמי זה על שום מה? שאלה זו לא הרפתה מאדם מישראל, כאמור, ולה ביקש תשובות. כן היה בישראל וכן היה באומות העולם, כשהמאמין, שסבור היה שהוא ראוי לחסדי ה' ולברכתו בתחום הפוליטי, מצא עצמו מובס ולחוץ ונגוש, שאל אותה שאלה באלף ניסוחים.

אפשר לסכם פרשה זו ולומר בדיעבד וברוב התפעלות, שאומה שכך נתקיימה בלא מלכות ובלא ארץ, אומה תלויה בורים, היתה בודאי, כדברי נתן אלתרמן: "אומה נפלית, אשר חיתה באין בה מחיצה מפרדת ומבדלת בין הקורות הכוללים לבין / חיי אנוש ופעלו בחלד" (עיר היתנה, שיר צלמי הפנים).

ט. האפשר לקיים מדינה על פי התורה?

האם הכשלון הפוליטי טבוע היה בתורניות עצמה מבתחילה, כשעם הדבק בספר הזניח את הסיף, כמו שסבור היה ברדיצ'בסקי, למשל? הדברים ארוכים ולא כאן מקומם. ארשה לי כאן רק הרהור אחד או שנים: בין שלהלכה פנים מאירות ומקלות ובין שפניה חמורות ומחמירות, בין שהיא המשך ישר לתורה שבכתב ולדברי הנביאים ובין שהיא תורה חדשה, המשתמשת בל"ב מידות של פירוש וחידוש כדי להתראות כקבלה ממשה, מן הזקנים והנביאים, אין ספק, שהכלל הגדול של תרבות חז"ל היה "וחי בהם — ולא שימות בהם". ואם הסיף לא הוסיף חיים, הספר בודאי הוסיף. השתתפותו של רבי עקיבא במרד של ברכוכבא, למשל, מוכיחה, שתרבות ההלכה התלמודית יכלה בתנאים מסויימים לכרות ברית עם תנועה פוליטית ולהסכים למלחמת דמים איומה, שסופה קיפחה חיי רבבות בני אדם. ר' עקיבא, שטען שאלמלי היה בסנהדרין לא נהרג אדם מעולם והורה שמצוות "ואהבת לרעך כמוך" היא כלל גדול בתורה, הוא שדיבר בחשיבותו ובכוחו הרב של השלום, הצטרף לעשייה פוליטית מובהקת שקיפחה ערכים אלה בשעת הדחק. הוא ידע, שכל שהוא רחמן על אכזרי סופו ליפול בחרב. ובשעת צורך פוליטי-מסורי גבוה "שבק ר' עקיבא לחסידותו", כמאמר רבי יוחנן (סנהדרין ק.).

מה שמדאיג אדם מישראל בימינו היא המחשבה, אם חינוך שאינו בנוי על יסודות תרבות האמנציפציה והתרבות הציונית-הישראלית יאפשר את קיום המדינה והגנתה מפני אויביה מסביב. האם התרבות התלמודית והתרבות הרבנית, הבנויה עליה, כשהן מושלות בשכבות עם מסוימות בשיעורים של עכשיו או אפילו מגבירות שלטון, יעצרו כוח לקיים את ההישגים של בני הדור הזה בהקמת המדינה וביצורה? האפשר לעשות מלוכה על פי תרבויות אלה ומכוחן? חרדה זו הובעה ברוב כוח כבר על ידי יל"ג בשעתו, בפואימה פולמוסית, זמן רב לפני קום מדינת ישראל (ב"צדקיהו בבית הפקודות"), אמנם על דרך הקריקאטורה השנונה. דברים שקולים קצת יותר השמיע באחד ממאמריו-אגרותיו ב"השחר", בפולמוס עם קנאים אנטי-ציונים ממחוזי המסורת. וראוי כאן להביא כמה מדבריו בעיקר משום שאינם ידועים ברבים, ויש בהם חרדת-אמת ליחס שבין האמונה הדתית לבין ההצלחה בשדה המדיניות: "תדעו שנפלאות כל יעשו ארץ בימינו אלה ובל יפלו אנשים עם ענני שמיא. גם כל מעשיכם ודרכי חייכם מעידים עליכם,

שמה שאתם משננים בכל יום, אחכה לו בכל יום שיבוא' אינו אלא מרגלא בפומא ולבכם בל עמכם מפני שאין אתם מוכנים ומזומנים לקבלו ואין אתם מכינים גם את בניכם דור אחר דור לקראתו. יבוא נא בן־דוד היום — אחינו המתקנים יוכלו לשוב אליו רגע אחד לאמר: חטאנו, הננו עבדים לאדוננו! והוא יקבלם וימצא בהם אנשי חפץ דרושים לכל חפציו; אבל מה ימצא בכם ובמה תושיעוהו אתם? בפשטים ובהמצאות ובדוקיין של המהרש"א, בפלפולי הבל ובדרשות של דופי? הימצא בכם אנשים דרושים לחפצו בבואו לחדש ימינו כקדם? המכם יקח אנשים לשרי מלכותו, לעשות בהיכלי המלכים האחרים, חכמי הבנין ומדידת היבשה והנהרות, לבנות שוקים ודרכים וגשרים ומעברות, אנשי דעת יודעי לשון, להיות מליצים ומתורגמנים, סופרים מהירים לכתוב בלשונות עמים רבים, רופאים ומפסטי רפואות, חושבי מחשבות בכל חרושת יד ובכל המצאה חדשה, אכרים עובדי האדמה? מורי הוראות תהיו! מה תעשו אם השאר הלכה כמאן דאמר שמצות בטלות לעתיד לבוא? או אולי במנהג הנהוג בממשלת הקהל אצלנו יחזיק ובידכם, כמו שאתם עתה, יתן את מושכות הממשלה, ואתם תשובו ותקימו ד' מיתות ב"ד ושאר העונשין בעד תולדה קטנה שבקטנות מל"ט אבות מלאכות ובעד כל קוץ וקוץ שהוסיפו הפוסקים האחרונים על תרי"ג מצות שדרש ר' שמלאי? אם כה תעשו והיה כי תבואו אל הארץ היום וקמו עלינו מחר כל העמים אשר מסביבנו והכחידונו מן הארץ, כי אי אפשר לישובו של עולם להתקיים באופן זה ובפרט בארץ היושבת על טבור הארץ; וירושלים הבנויה מידי בונים כמוכם תהיה לאבן מעמסה לכל העמים" (אגרת שמונים ושמונה).

י. "חיישינן" הדדי: חוששים אלה מאלה

אמת, בבקורת זו של יל"ג כתובה ברוח המשכילים בשעתם והיא קנתרנית ותרעומנית במתכוון, אבל בעיקרה היא חרדת רבים בימינו. כשבני התרבות הרבנית הביעו, בעיקר בדורות האחרונים, את חרדתם שמא לא יינתן להם לקיים את מצוות התורה כפי הבנתם אם יחולו שינויים ניכרים בתנאי החיים, ועל כן חששו להקל בדינים ונטו להחמיר ולגדור גדר לפנים מגדר, כך חוששים בני התרבויות האחרונות מפני הלך הרוח של התרבויות הקודמות, שמא לא יינתן להם לכלכל בית־חיים מדיני מודרני ולקיימו לאורך ימים, כיאות לעידן טכנולוגי־מדעי.

"חיישינן" הדדי מהלך על פני רחבי קורותינו האחרונות. מכיון שההצלחה בשדה המדינה והמדינאות פנתה עורף ליהודים במשך אלפיים שנה, מובנת החרדה משני הצדדים. אמת, רובם של שלומי אמוני ישראל, פרט לכמה עדות קולניות, מודים, שייסוד מדינת ישראל, מלחמותיה והתבצרותה הם, ראשית צמיחת גאולתנו, ויש בהם משום קיום דברי נביאינו וחזונו. יתר על כן: שוב הוכחה אמיתת ברית בין ישראל לבין הקב"ה, זו שנראתה כאילו הופרה ונתבטלה בגלויות, אף כי בעיקרה היא הברית הקדומה, "ברית עולם לא תישכח" (ירמיהו נ, ה), ועלילות הגבורה בזמן האחרון מקדשים שוב את שם שמים בעולם כולו, (סוף בעמוד 358)

כְּחוּה

מאת אביבה ברזל

כְּחוּה, בְּתֵדָה הַכְּבוֹדָה,
נִבְנְדָת אֱלֹהִים, אָדָם וְחַיָּה,
אֲשֶׁמְרֶה בְּמִשְׁעוֹל-תַּחֲתוֹת אֶפּוֹר
בוֹקָה, מְאֻבָּקָה, שְׂכוּלַת תְּלוּמוֹת
וְטַעַם תַּפּוּחַ בְּפִי.
רִיקָה מִתְּבוּנָה וּמְלִיקָה,
שְׁדוּדַת-חַן, גְּטוּלַת-בְּנִים
אֲשׁוּב לְעַפְרָה הַנְּצַחִי-הַצּוֹרֵב,
כְּחוּה — קֶרֶבֶן כְּבוֹדָה —
וְטַעַם תַּפּוּחַ בְּפִי.

1973

בְּאֵין חוּזוֹן ...

מאת א. מרתאן

זוֹכְרָהּ הִיא יָקָר בִּימֵים הֵהֵם
אֵין חוּזוֹן גַּמְרָן (שְׁמוּאֵל א. גַּא)

רַעַת אָדָם כִּי רַבָּה
הָאָרֶץ תִּמְלֵא חֶמְסָם וְחַטָּא:
יִפְתַּח אֵל אַרְבוֹת שָׁמַיִם
וְשַׁלַּח גְּשָׁמָיו וְשִׁחַת.

יִתֵּם יִגוּעַ כָּל בֶּשֶׂר
וְנָח — מִצָּא חַן.
אֵךְ מָה אִמְרַת-פִּיּוֹ אִם יִמְנַע,
מוֹצֵא-דְבָרוֹ לֹא יִתֵּן?

הֲלֹא אֲזוּ קֶזֶן כָּל רוּחַ
וְצַחוֹ תִּבְחוּרִים בְּצִמָּא.
וְשׁוֹטְטוֹ לְבַקֵּשׁ אֶת דְּבַר ה'
וְלֹא גִמְצָא.

פרקים בהיסטוריוזופיה של המהפכה

היהודית *

(המהפכה היהודית בימי הביניים)

מאת ד"ר אריה טרמקובר

ד. הקבלה והנבואה

עד כאן הנימוקים הכלל-אנושיים בפרשת היחסים בין מיסטיקה וחברה, ועוד אפשר להוסיף עליהם כמה וכמה אחרים, בעלי משמעות משלהם; גם שלום עצמו עשה זאת במחקרו. בעייה זו לובשת אופי מיוחד במסגרת החברה היהודית. הגורמים שמהם צמחה המיסטיקה היהודית כדמותה בימי הביניים, נשתנו בהרבה מאלה שפעלו פעולתם בקרב אומות העולם, והם שהגבירו בהרבה משמעותה החברתית. אמנם גם המיסטיקה הנוצרית והמושלמית (ביחוד הראשונה) צמחו במידה לא קטנה כתגובה למצב העניינים בכנסייה השלטת ולרוב פנו נגדה בצורה פחות או יותר חריפה; בכל זאת העיקר הגדול היתה שם פרשת היחסים בין היחיד לבין אלהיו. לא כן המיסטיקה היהודית. היא צמחה כאמור במידה רבה כתגובה למצוקת החיים, ואף כאשר צללה במעמקי התיאוזופיה, לכאורה ללא קשר עם בעיות חברתיות כלשהן, מצוקה זו והרצון להגיאל ממנה תמיד כיוונו דרכה. הסבר דמותו של ה"אין סוף" (במשמעותה הפנתאיסטית או הטרנסצדנטית), הסבר הדרכים שבהן קם העולם "יש מאין" (ex nihilo), הסבר דרכי התגלותו ופעילותו של האין-סוף בדרך של אמאנאציות (ה"ספירות") ועוד — כל אלה לכאורה לא רב הקשר ביניהם לבין ענייני חברה במונח הרגיל; אולם התמונה משתנה לגמרי שעה שהטרגדיה של חיי ישראל נכנסת בתחום מחשבתו של המקובל, והיא נכנסת לרוב מלכתחילה. קשה למצוא בטוי חזק יותר להתפתחות זו בעולם הקבלה, מאשר ההנחה על ההפרדה בין האלהיות והשכינה, שבאה עם חורבן הבית, ורק הגאולה עתידה לשים קץ לה. אף הפגיעה — או סכנת פגיעה — בעצם העיקרון של אמונה באל אחד, הכרוכה בהנחות מסוג זה (ועוד כמה אחרות בעולמה המחשבתי של הקבלה) לא הרתיעה את המקובלים מלאחוז בהן. יש במרכזיות זו של רעיון הגאולה (שמצוקת העם משמשת כבסיס לו, והוא בכל זאת כולל גם היחיד מזה, והכלל האנושי מזה ללא גבולות ברורים בין המושגים) — לכאורה דמיון-מה בין הקבלה לבין תורת הנביאים, ומה גם שמקובלים לא מעטים נאחזו בה בדרך זו או אחרת (בצורה ברורה ביותר קרה הדבר בפעילותו המחשבתית של אברהם אבולעפיה⁹); שהרי גם הנביא היה בראש

* ראה "בצרון", שנה ל"ד, חוברת ה', תשל"ג.

9) ראה על שיטתו המחשבתית של אברהם אבולעפיה, ספרו של גרשם שלום עץ הזרמים במיסטיקה היהודית (מצוטט כאן מן הנוסח המקורי בשפה האנגלית) Gershon G. Scholem, *Major Trends in Jewish Mysticism*, New York, 1965, Fourth Lecture: Abraham Abulafia and the Doctrine of Prophetic Kabbalism, pp. 119-155.

וראשונה איש העט, אף אם הקדיש תשומת לב רבה גם ליחיד (בעיקר מבחינה מוסרית), הרי גם דאג לגורלם של עמים אחרים, וסלל דרכו לקראת הרעיון והמציאות של אחוות עמים. אולם דמיון זה הוא למראית-עין בלבד, ואילו לאמיתו של דבר תהום פעורה בין נבואה וקבלה, לא פחות מכפי שהיא פעורה בין הקבלה לבין עולמה של היהדות הרבנית. לפיכך גם משמעותה המהפכנית של הקבלה היא מסוג אחר לגמרי.

הנביא והמקובל חשבו ופעלו — עד כמה שאפשר לדבר על פעילות של ממש במקרה של הקבלה, מה שלא קל אפילו ביחס לקבלה המעשית — כאילו בשטחים שונים. עבור הנביא העיקר הגדול היתה ממלכת אלהים עלי אדמות מבחינה מוסרית וחברתית לא פחות, ואולי אפילו יותר מאשר מבחינה דתית טהורה, ואילו לחקר האלהיות לא הקדיש תשומת-לב רבה, אפילו שם איפה היא מתגלה לו והוא המדבר בשמה; ולעומת זאת המקובלים נתרכזו בעיקר סביב מושג האלהיות, וסביב דרכי הופעתה ופעילותה, ואמרו להסביר איך קם העולם מן האינ-סוף ואיך הוא קיים במחיצתו או תוך מיזוג אתו. לפיכך עניינם במוסר וחברה, אף אם בלי ספק היה קיים, תפס מקום לאין ערוך יותר מצומצם ממקומו בעולמם המחשבתי של הנביאים.

מאבקו הסוער של הנביא נגד העוול על כל הופעותיו, ובעיקר נגד העוול החברתי, לא נודע אצל המקובל. עצם מושג העוול, אף אם מדובר עליו לא מעט בתורתם של המקובלים, יש לו כאן משמעות אחרת, שכן אין להפריד בינו לבין האינ-סוף; גם העוול מהווה חלק האלהיות, או כפי שבצורה פשוטה אפשר לסכם זאת: אלהים הוא הבורא את הרע, בכדי שיוכל להשתיקו.

מכאן גם ההבדל היסודי בדרכי הופעתו של המקובל מול הופעת הנביא. שפת הנביא היא לרוב ברורה ובו בזמן מרוכזת מאד, ואם הוא משתמש בסמלים, הוא משתמש בהם בדרך ברורה ולמטרות ברורות. לא כזאת היא דרך מחשבתו ותגובתו של המקובל. גישתו המיסטית ועמקנותו הפילוסופית — שתיהן מתמזגות כאן ללא אפשרות להפריד בין הדבקים — ממילא מסתגרות בפני ההגיון הרגיל, ואם הוא נאחז במקורות (בעיקר התנ"ך) הוא עושה זאת לא בדרך של פשט, ואף לא בדרך של דרש, כדרכה של התורה שבעל פה, אלא כאמור בדרך של סוד ורמז המובנת רק לאלה שהם מסוגלים להבינה. או במלים אחרות, ההבדל היסודי בין נבואה וקבלה הוא כהבדל בין אמונה בצורתה המוסרית והחברתית מזה, לבין המיסטיקה בצורתה הפילוסופית מזה.

מכאן שוב ההבדל בין מהפיכת המקובלים לבין זו שלקראתה חתרו הנביאים. אלה וגם אלה קמו נגד המציאות הקיימת, ואמרו להקים אחרת במקור-מה; אולם דרכי מאבקם היו שונות, ותכופות גם גשתנתה המטרה. ושוב גשתנתה דרכם של המקובלים שינוי יסודי מזו של היהדות הרבנית. המדינה המטולטלת של היהדות הרבנית היתה כאמור למעשה מדינת קבע, מלוכדת מאד מבפנים; ואילו הקבלה לא היתה מוכנה לקבל מרות זו, אף אם לא מרדה בה בגלוי, פרט למקרים בודדים, כי אמרה לסלול דרכו של האדם ושל העם לקראת הגאולה.

דבר זה כמוכּן לא פגע בכיוונה הלאומי, שהיה לא פחות בולט מכיוונן של הנבואה ושל התורה שבעל פה. עולמה היה עולם יהודי מובהק, לא רק בסימניו החיצוניים, שכן המקובלים על אף קשריהם בעיקר בשפה והתרבות הספרדית השתמשו כמעט כולם בשפה העברית והארמית, וסמליהם כולם היו סמלים לאומיים, שביניהם האות העברית תפסה מקום נכבד ביותר — אלא גם בשאיפתו שהרי דובר על גאולת העט כמטרה העיקרית. ואם נודעה השפעתה של הקבלה בקרב אומות העולם (כשם שנודעה השפעתה של היהדות הנבואית), הרי דבר זה היה בו משום תופעה שולית, אמנם אף היא בעלת משמעות משלה, שבכל זאת אין להשוותה עם מעמדה והשפעתה של הקבלה במסגרת החיים היהודיים. גם מהפיכה זו היתה איפוא יהודית ביסודה, מן הגדולות בתולדות ישראל, שאותותיה הורגשו במסגרת של מאות בשנים, ובמידת מה מורגשים גם בימינו.

ה. הקבלה והתנועות המשיחיות

דרך ההגיון המובילה מן הקבלה לרעיון ולמציאות של המשיחיות היהודית היא לכאורה פשוטה למדי, וכבר נתקלנו בה בדברינו הקודמים. שהרי אין לתאר את הקבלה ללא רעיון הגאולה כאחד מיסודותיה, ודבר זה נכון גם ביחס למשיחיות. אולם ההגיון אינו כה משכנע כנראה במבט ראשון, ביחוד אם אנו באים לבדוק משמעותן המהפכנית של התופעות השונות. השאלה הראשונה שבה אנו נתקלים היא, אם בכלל מותר לנו להשתמש בביטוי „מהפיכה” ביחס לתופעה שאיננה תופעה אחת, אלא החזרת מדי פעם בפעם בתולדות האומה. נוכחנו כבר לדעת כי בניגוד להנחה המקובלת — או שהיתה מקובלת עוד לפני זמן מה — אשר לפיה המהפיכה היא תופעה חד-פעמית המתגשמת במשך תקופת זמן קצרה, יש מקרים לא מעטים בהיסטוריה, ועוד הרבה יותר בתולדות ישראל, שאז המהפיכה מתגשמת במשך שנים, ופעמים אף במשך דורות שלמים, עד שתצליח למלא שליחותה, ולהעביר את החברה לפסים חדשים. כך היה בכל המהפכות היהודיות בימי קדם, וכך קרה גם עם הקבלה שעליה דובר בסעיף הקודם. אולם במקרה הנוכחי של המשיחיות המדובר לא רק בתופעה ארוכת ימים, אלא כאמור החזרת מדי פעם בפעם, בחינת שרשרת שחוליותיה על אף המשותף לכולן, שונות תכופות מאד זו מזו.

ועוד קשורות בכך שתי בעיות אחרות, המגבירות לכאורה הספיקות. המשיחיות אף אם נודעה בעיקר בימי הביניים, ולפיכך אנו מטפלים בה תוך חקר המהפיכה היהודית בימים ההם, לאמתו של דבר חוזרת לאורך ההיסטוריה היהודית כולה; היא נודעה בימי קדם החל בערך בימי הנביאים ואילך (הדוגמאות הבולטות אם המדובר בתנועה שקמה בעקבותיה, הן ישו הנוצרי ושמעון בר-כוכבא)¹⁰,

(10) ראה על המשיחיות היהודית בימי קדם ספרו של יוסף קלוזנר, הרעיון המשיחי בישראל מראשיתו ועד חתימת המשנה, ירושלים תרפ"ו, עמ' 345. המחבר רואה ראשיתה של המשיחיות בימי הנביאים (עמוס והושע), והוא מתאר התפתחות הרעיון והתנועות הקשורות בו כביטויים בדברי נביאים אלה, בספרים חיצוניים ובימי התנאים. מבנה זה של הספר מסביר כמה דברים בו הנראים כליקויים, וכדאי היה להשלימם. כך למשל לא באה כאן לידי ביטוי במידה מספיקה אישיותו של אליהו הנביא על אף מעמדו העצום בתולדות המשיחיות, ששם הוא משמש

היא נודעה גם בזמן החדש, ביחוד אם נכניס הנה, כפי שצריך להכניס, גם את הצינונות והפרשה של מדינת ישראל. המותר איפוא לדבר על מהפכה ביחס לתופעה שיש בה סימנים כה רבים של רציפות במסגרת אלפי בשנים?

שוב מתעוררים הספיקות ביחס לעצם משמעותה המהפכנית של המשיחיות. מהפכה אם מותר להזכיר שוב נסיונות ההגדרה שנעשו בזמן האחרון, חזקה עליה שתהא מבוססת ברעיון הניתן להגשמה תוך פעילותו של האדם, ושתקום נגד מציאות חברתית מסוימת, בכדי להקים אחרת במקומה, וגם שתצליח להשיג מבוקשה, ויהא גם במידת מה. שלושה תנאים אלה לכאורה לא קוימו במקרה של המשיחיות. הרעיון המשמש כיסוד לה, מן הגדולים לשכעצמו בתולדות ישראל, ואולי גם בתולדות החברה כולה, ביחוד אם המדובר בחזון של אחרית הימים, הגשמתו תלויה — פרט למקרים בודדים — בראש וראשונה ברחמי השמים, שהם המכריעים¹¹. השנית גם המרד במציאות הקיימת לא תמיד בלט במידה הדרושה (כשם שלא בלט בקבלה); אנשי התנועות המשיחיות הסיקו לרוב מסקנות — פעמים אף הפנטסטיות ביותר — מאמונתם בגאולה העתידה לבוא, אולם — שוב פרט למקרים בודדים — לא אמרו לשנות המציאות כולה של חיי האומה ולא קמו נגדה, ועל כל פנים לא עשו זאת בגלוי, ואילו ביחס להצלחת המהפכה, אם אמנם יש לראות בה אחד מסימניה המובהקים, הרי הוא חסר כמעט בכל התנועות המשיחיות, פרט לנצרות, שהצלחתה היתה מסוג אחר לגמרי שהרחיק אותה מן היהדות, ופרט לצינונות בדורות האחרונים. חלוקת האנשים שהכריזו על עצמם כמשיחים או הוכרו בתור שכאלה ע"י חלקים פחות או יותר גדולים של הציבור, לאנשים בעלי סגולות כריזמטיות של ממש, ולעומתם אחרים שרגילים לסמנם כ"משיחי שקר", אין לה כל הצדקה, אם כקריטריון משמשת ההצלחה, שלא נודעה לרוב לא פה ולא שם. על משיחי

כאחד מעמודי התווך. גם הפרשה של ישו הנוצרי המתבר כמעט ואינו מזכיר בספר זה (אף אם הוא עצמו נחשב כאחד מגדולי הזוקרים בתחום זה), כנראה בגלל הספקות אם כדאי לראותו כמשיח (או מועמד למשיח) מבחינה יהודית, וייתכן שמורגשת כאן גם השפעת המקורות שבהם המהפכה משתמש (המדובר בעיקר בתורה שבעל פה), ושם ישו נדחק לגמרי הצידה, ושוב לא מוקדשת תשומת לב מספיקה לאישיותו של בריכוכבא, וייתכן בגלל אותן סיבות, אף אם על בריכוכבא דובר בודאי לא מעט בימי התנאים, וניצבת מאחוריו אישיות כה כבירה כר' עקיבא. השמטות אלה פוגעות במידת מה בערכו של הספר (החשוב מאד לכשעצמו), שכן ישו ובר כוכבא לאמתו של דבר הם הנוגמות העיקריות בתולדות המשיחיות בימי קדם.

11) אמנם יש להזהר שלא לראות במשיחיות על כל סוגיה תנועה שטאנה ברחמי השמים בלבד ללא פעילות של ממש מצידה. לאמתו של דבר נודעו הדברים גדולים בתחום זה בין תנועה לתנועה, שוב כדאי להזכיר המקרה של בריכוכבא, והמקרה השני של ישו הנוצרי, כשתי קצוות בפרשה ארוכה למדי. פנייתו של בריכוכבא כלפי שמים שלא ייטיעו לא אותו ולא אויביו, ואז הוא עצמו יספיק להשלים המלאכה (מדרש איכה) מצמצמת כאילו והשפעה המקוה מצד זה עד המינימום; זאילו הכרזתו של ישו הנוצרי על מלכותו שהיא לא מלכות עולם זה (אבנגליון של יוחנן י"ח, א), ולפיכך לא באה כאן בחשבון כל פעילות של אדם — היא הקצה השני; שאר המקרים של המשיחיות אם בימי קדם או בימי הביניים נמצאים באמצע בין שתי קצוות אלה. נודעו מקרים לא מעטים של משיחים שאחזו בחרב וגם נפלו במלחמתם; כאן שייכת גם ההנחה על משיח בן יוסף העתידי למות תוך מאבק לגאולת עמו. נוסף על כך הצטיינו כמעט כל המקרים ביומנם הרבה ותכופות אף בכשרונם של המשיחים המדומים לרכו סביבם המונים ותכופות אף להפעילים; בכל זאת הדגש כמעט תמיד היה על מיעוט דשמיא שבלעדיה לא יקום גם הגאולה.

שקר מותר לדבר לאמיתו של דבר רק שם איפה שיש יסוד להניח שהאנשים פעלו כפי שפעלו למען טובתם הם בלבד, ומקרים מסוג זה היו בלי ספק נדירים ביותר.

ואם על אף ספקות אלה אנו נוטים לא רק לראות המשיחיות כתופעה מהפכנית, אלא גם להקציב לה מקום בשורה הראשונה של המהפכות בישראל על כל סוגיהם, הרי סוד הדבר טמון בכמה גורמים שגם אותם כדאי להסביר במלים מספר, עד שנגיע לפרשת הסיכומים.

ייתכן שטוב נעשה אם כנקודת-מוצא למה שיוגד להלן תשמש לנו הקבלה, שהרי לכאורה קיימת כאמור קרבה רבה בין שתי התנועות, ובו בזמן הן שונות מאד זו מזו ביחוד ביחס למשמעותן המהפכנית. אין כמעט לתאר את הקבלה ללא יסודות משיחיים, שהרי אף היא נאחזה ברעיון הגאולה כעיקר גדול; אולם אפשר ואפשר לתאר התנועות המשיחיות השונות ללא קשר בלתי-אמצעי עם הקבלה. היו בוודאי בין ראשי תנועות אלה ובין קהל חסידיהם מקובלים לא מעטים, אולם לא אלה הוו הרוב, ובוודאי שאין לראותם ככלל במחנה זה. ועוד נצטרפו כמה וכמה הברדלים לא פחות אופייניים. הבדילה בין שתי התנועות בעיית היסוד של יחסי יחיד וכלל. הקבלה להלכה לא ידעה גבולות ברורים בין שני המשגים, שכן נתכוונה לגאולת יחיד וחברה כאחת, ואילו בתיאורופיה שלה בוודאי שלא היה מקום להפרדה ביניהם; אפשר אפילו להניח שבכמה וכמה ממושגי היסוד של הקבלה נקודת-הכובד ממילא עברה לתגובת היחיד, אף שם איפה הכוונה הסופית היתה לגאולת האומה או לגאולת האנושות כולה. לא כזה היה המצב בתנועות המשיחיות.

כאן הגבולות בין יחיד וכלל היו ברורים וגם גורליים מאד. מצד אחד היחיד אינו קיים כמטרת התנועה, שכן היא תמיד נתכוונה לגאולת הכלל, שוב בין אם המדובר בכלל לאומי, שזה היה המקרה השכיח ביותר, או במסגרת יותר רחבה, החובקת זרועות החברה האנושית כולה; אולם בו בזמן היחיד כמנהיג כריזמטי ממלא כאן תפקיד מכריע. לא תתואר תנועה משיחית ללא אישיותו, בין אם הוא מכריז על עצמו או מוכר ע"י חסידיו כמשיח, או שאמר לסלול הדרך לקראתו; הוא הקובע, ואילו הצבור המרוכז סביבו מקבל לרוב מרותו מבלי להרהר אחריה, בהיותו מוכן לכל לפי הוראותיו (כגון קפיצה לים). אפילו בגידת המנהיג בעמו ואמונתו אינה עשויה לערער קשרים אלה כפי שנתגלה בצורה בולטת ביותר במקרה של שבתי צבי.

הסבר תופעה זו ממילא מעביר אותנו למשמעותה המהפכנית של המשיחיות הבולטת הרבה יותר ממשמעות הקבלה, אף אם אין ספק ביחס לעצם קיומה בשני המקרים גם יחד; שהרי מעמדו של המנהיג הוא מן הסימנים העיקריים של המהפכה, וסימן זה מופיע כאמור בכל כוחו בתנועות המשיחיות, בעוד שהקבלה, אף אם גם היא צמחה במידה רבה מגאון רוחם של יחידים, בכל זאת אלה נזהרו לרוב מלהדגיש מעמדם כלפי חוץ, ויש שאפילו שמותיהם לא נודעו. הם גם אינם מצטיינים בפעילותם. מפעל חייהם של המקובלים, משמעותו בראש וראשונה היתה מחשבתית (דבר זה נכון בעיקר עבורה הקבלה העיונית, אולם גם המעשית

לא בלטה במיוחד בפעילותה), בעוד אשר התנועה המשיחית אין לתארה ללא פעילותם לא רק של המנהיגים, אלא גם של הציבור המרוכז סביבם. נכון אמנם שהגאולה לדעת כולם עתידה לבא ברחמי השמים; אולם אף אלה זקוקים לפעילותו של האדם כגורם בעל משמעות משלו". ואף המרד במציאות הקיימת בולט הרבה יותר במשיחיות מאשר בקבלה.

שתי התנועות גם יחד נזהרו בדרך כלל שלא להדגיש יתר על המידה רצונם לקום נגד ערכי העבר, ובמיוחד לא נגד היהדות הרבנית. שנציגיה, תקופות מן הנכבדים ביותר, נודעו כאנשי קבלה ותנועות משיחיות כאחת; אולם רצון המרד בא בכל זאת לידי ביטוי חזק יותר בתנועות המשיחיות, מה שלא כן הקבלה שהסתפקה כאמור בפעילות עיונית, מבלי להסיק מכך מסקנות של ממש העלולות לערער היסודות של המשטר הקיים כהתגבשותו בימי הביניים.

1. שני הזרמים במשיחיות, כיוונם וכשלונם

אמנם תוך הסבר משמעותה המהפכנית של המשיחיות עלינו להדגיש שוב חוסר האחידות במושג גופא של תנועה זו כהופעתה בתקופות שונות. כמה וכמה זרמים נודעו בה, תקופות שונים מאד זה מזה. החלוקה הפנימית החשובה ביותר כהגדרתה ע"י גרשום שלום מבדילה בין המשיחיות „הרסטורטיבית“ (כלומר האומרת להחזיר ערכי היסוד של העבר) לבין הזרם האפוקליפטי.¹²

שניהם מתכוונים למציאות חדשה שתקום במקום הנוכחית ובשני המקרים מדובר בהקמתה ברחמי השמים בלבד או לפחות בשורה הראשונה; אולם שעה שהראשונה עיניה להקמת ממלכת דוד מחדש, אמנם בצורה הרבה יותר שלימה, הרי השנייה נאחזת בחזון של אחרית הימים שמובנו עולם חדש ללא קשרים עם העבר. המשיחיות של הסוג הראשון עלולה במסקנותיה הקיצוניות להוביל אפילו לשלילת המשיחיות כענין של עתיד, כגון הצהרתו המחזרה למדי של האמוראי ר' הלל, שלפיה כבר נתקיים החזון של המשיח בימי חזקיהו המלך (סנהדרין צ"ט ע"א), או לצמצם בהרבה משמעותו המהפכנית של מושג זה תוך שלילת ההבדל היסודי בין ימי המשיח לבין תקופות פחות או יותר רגילות בתולדות העם, כהנחתו של מר שמואל בימי התלמוד הבבלי, שנתקבלה ע"י הרמב"ם, לפיה ההבדל העיקרי בין ימי המשיח לבין המצב כיום, הוא שהיהודים אז לא יהיו נתונים בעול של זרים.

כעין פשרה בין שני הזרמים אפשר לראות ההנחה על שני משיחים, מהם הראשון (משיח בן יוסף) שתפקידו ללחום מלחמת ישראל, אף אם הוא עצמו יפול

12 המדובר כאן בתנועות משיחיות של ממש, כלומר אלה שנתרכו סביב מנהיגים מסויימים, ובהנהלתם אמרו להגשים רעיון הגאולה; ויש להבדיל ביניהם לבין האנשים שעיקר דאגתם ומאמציהם היה לגלות בכל מיני דרכים (לרוב חישובים מבוססים בתנ"ך) המועד של בואו של המשיח. מספרם, שוב בעיקר בימי הביניים, היה גדול מאד, והיו ביניהם גם מגדולי האומה. כאן כמובן קשה לדבר על פעילות של ממש, כשם שקשה לדבר על תנועה ממשית, שהרי הכל היה פרי רוחם של יחידים בלבד. הנסיון לסכם חישובים אלה נעשה בספר: Abba Hillel Silver, *A History of Messianic Speculations in Israel*, 2nd ed., Boston, 1959, 268 pp.

13 ראה מחקרו: Gershom Scholem, *Zum Verständnis der messianischen Idee im Judentum*, Zuerich, 1960. Sonderdruck aus Eranos-Jahrbuch XXVIII, pp. 193-239.

במערכה, ורק אחריו יתגלה המשיח בן דוד, שהוא הממונה על החזון של אחרית הימים במשמעותו הנכונה. בדרך סימפטומטית למדי שתי צורות יסוד אלה של המשיחיות נודעו תחילה בימי קדם, שאז הרעיון של ממלכתיות יהודית חי עוד בכל עיצומו אף לאחר חורבן הבית השני, אולם בו בזמן כבר התחיל להתגבש החזון של מציאות חדשה העתידה לבוא במקומה, והיא מסוג אחר לגמרי. הראשון היה המרד של בר־כוכבא, שבו מדובר על החזרת הריבונות הישראלית בצורה ממשית ביותר, אף אם האדם שעמד בראש הוכר כמשיח אפילו על ידי גדולי התורה (בעיקר ר' עקיבא); ואילו השני הוא המקרה של ישו הנוצרי, שאף עיניו תחילה היו לגאולת האומה עד שהגיע להכרה כי הדבר לא ניתן להעשות בדרך של התפתחות פחות או יותר רגילה, ולפיכך נאחז ברעיון של ממלכה שאיננה ממלכת עולם זה.

בשני הכיוונים נודעה המשיחיות היהודית גם בדורות הבאים, בעיקר כאמור בימי הביניים, אף אם ההתפתחות לא נתקיימה או בצורה כה קיצונית לא ביחס לכיוון הראשון, ולא השני. הראשון העביר נקודת־הכובד לגאולה העתידה לבוא בדרך של נס וברחמי השמים בלבד (או בשורה הראשונה), ואילו השני נאחז בחזון של אחרית הימים שהוא בכל זאת ענין של העולם הזה, תהיה דמותה המיוחדת אשר תהיה.

ברור שהאופי המהפכני של התנועה בולט יותר במשיחיות האפוקליפטית מאשר בזו החולמת חלום של ממלכת דוד, שהרי עולמה של הראשונה הוא שונה בחלוטין מן העולם של היום, ואילו השנייה אף אם גם היא מתכוונת למציאות חדשה והעתידה לקום בדרך לא רגילה, משתמשת תכופות בקטגוריות של העבר, ויש שהיא אף דוחה הרעיון של תמורות מרחיקות לכת כהנחת הרמב"ם שעליה דובר לעיל. בכל זאת בל נגזים בהערכת התהום הפעורה כאילו בין שני סוגים אלה של המשיחיות, וביחוד בל תתעורר בנו הנטייה להכחיש או לצמצם המש"מעות המהפכנית של הסוג השני. אין בנידון זה הבדל של ממש בין שניהם. לא זו בלבד ששניהם קמו נגד המציאות הקיימת, אלא גם הצפייה לאחרת העתידה לבוא במקומה, היו לה סימנים מיוחדים משלה, רחוקים מן ההתפתחות הרגילה, ויהא גם למחצה.

המשיחיות על כל סוגיה חשבה בקטגוריות של סבל עליון, הצפוי לעולם עד שיקום חזון הגאולה. אין לתאר בואו של המשיח ללא חבלי המשיח שיהיו מנת גורלם של כולם; אפילו משיח בן יוסף יפול במערכה, ורק אחרי כן תבוא ההקלה. יש בהנחה זו על בירא עמיקתא הקודמת לאיגרא רמא משום גישה מהפכנית במובן כפול. היא דוחה קודם כל הרעיון של חיים רגילים ושל התפתחות רגילה; אפילו הרע בעולמה חזקה עליו שיהיה רע מכסימלי, בכדי שעל רקע זה יובלט הטוב המכסימלי העתיד לבוא. ושוב מהפכנית ובעלת אופי משלה היא דרך המרד נגד המציאות הקיימת.

נאמר כבר שהמשיחיות בדומה לקבלה, אף אם בדרך כלל פחות ממנה, נזרחה שלא לקום בגלוי נגד היהדות המסורתית, ושבשני המקרים היו קרובים ואף שותפים לתנועה לא מעטים מראשי יהדות זו. בכל זאת נודעו גם מקרים

של מרד גלוי, ואף אלה לרוב הצטיינו באופי מיוחד משלהם. לא היה בכך משום דחיית מצווה זו או אחרת, ובוודאי לא משום כפירה בעיקר, פרט למקרים בודדים. ההנחה ששימשה כיסוד לתגובתם של אנשי התנועה וחסידיה, היתה שבעולם העתידי לקום עם בוא המשיח לא יהיה צורך במצוות האומרות לסדר חיי האדם ופרשת היחסים בינו לבין רבונו של העולם, כי עולם זה ממילא יהיה עולם שכולו טוב, והאדם ינהג שם לפי דבר אלהים השוכן בנשמתו ללא צורך בסידור מן החוץ ויהא גם המכובד ביותר.

כך חלמו ולחמו אנשי התנועות המשיחיות. לא רבים היו, אף אם מספר התנועות לכשעצמו גדל מאד בעיקר בימי הביניים. בדומה לקבלה גם המשיחיות צמחה מן הקרקע של הסבל היהודי וכמוה היא נשארה לרוב ענין של קבוצות פחות או יותר מוגבלות. הציבור רובו הגיב בתקופות מסוג זה תוך ריכוז מוגבר סביב מדינתו המטלטלת, וקיבל באהבה עול מצוותיה והנהלתה. ייתכן שבמידת מה גרם לכך גם חוסר מנהיגות כריזמטית בעלת שעור־קומה, שבלעדיה לא תיתכן כל מהפיכה, ולא כל שכן מהפיכה מסוג מיוחד שעליו מדובר כאן. מנהיגי התנועות המשיחיות הרבות בימי הביניים, תהיה רמתם האינטלקטואלית והמוסרית, ותהיה אש השליחות שבערה בנשמתם אשר היו — ברוב המקרים אין יסוד לספיקות בתחום זה — לא הצליחו בכל זאת לכרוז סביבם המוני האומה אפילו בתקופות של סבל גדול, כגון מסעי הצלב, או גירוש ספרד, או גזירות ת"ח ות"ט (תנועת שבתי צבי אמנם נאחזה בגזירות אלה, אולם היא קמה תחילה ללא קשר ישר אתן) ולא כל שכן בתקופות פחות או יותר רגילות. רק במקרים בודדים הצליחה המשיחיות להיפך לתנועת עם בממדים רחבים, ויהא גם במשך תקופת זמן מסוימת בלבד. כך היה בימי מרד בר־כוכבא, כך בימי ישו הנוצרי, וכך עשרות דורות אחרי כן בימי שבתי צבי. כזאת היתה הטרדיה של המהפיכה היהודית באחת מהופעותיה הגדולות שבכל זאת לא זכתה להגשמת יעודה."

14) הספרות הרבה על התנועות המשיחיות לרוב מסתפקת בתאור התנועה מבלי לבדק במיוחד משמעותה המחשבתית והחברתית. כדוגמה של סיכום מסוג זה, כתוב בצורה פופולרית והוא בכל זאת פרי עבודת הכהן רבה, כדאי לציין הספר: יוסף שפירא, בשבילי הנאולה (תולדות התנועות המשיחיות), שני כרכים, מהדורה שנייה, ירושלים תש"ז; ושוב דוגמות חשובות הם ספריהם של קלוזנר וסילבר שעליהם מדובר בהערות קודמות. הדרך לקראת הכרה יסודית בתחום זה נסללה ע"י גרשם שלום תוך פעילותו החלוצית בחקר המיסטיקה היהודית. כדאי לצטט כאן נוסף על ההערות הקודמות, עוד מחקרו: Gershom Scholem, *Krise der Tradition im juedischen Messianismus*, Zuerich, 1970, 44 pp. Sonderdruck aus Eranos-Jahrbuch XXVIII [1968].

אוסף תשוב של תעודות לחקר התנועות המשיחיות תוך הסבר דמותן ומשמעותן, ניתן בספרו של אהרן זאב אשכולי, התנועות המשיחיות בישראל, אוצר המקורות והתעודות, בצירוף מבואות, ביאורים והערות היסטוריות, כך א'. ממרד בר־כוכבא ועד גירוש ספרד, ירושלים תש"ז, עמ' 417.

גפניות-בקורת מאת ג. שופמן

ליקט והעיר אברהם רגלמן

המקור: כתבי ג. שופמן, ה' כרכים, דביר — עם עובד.

ה ק ד מ ה

הקורא בכתבי גרשון שופמן לעולם לא ילאה. זה סופר שמנוער ועד שיבה טובה נשאר ער-רענן, חושיו ערים ושכלו קורן. חזאת דרכו בכתובה: מאיר הוא באור-בונות תמציתו ועיקרון של תופעות, ומניח לקוראים שדמיונם יספק את שקדם ואת שיבוא. כל חיבור שלו — סעיפים אחדים, עתים רק שורות ספורות; ואפילו כשהוא אורג נובילה שלמה, יקדיש לה כתריסר או ט"ו עמודים ולא יוסיף. והוא מטבעו בעל-רחמים, כואב עם סובלים ונדכאים, אך בלא רגשיות מתמוגגת; אהבן נצחי הוא היסוד האירוטי ראש-פינה בעולמו, אך לא תמצאו בו שמץ זלזול או תלול. פרוזאיקן מוסהק בסגנונו, אך תוכו רצוף המייה חיה, ומפאת זיקתו לצימצום-במלל אח הוא לליריקנים, מתבטאי במיעוט חרוזי-שיר.

זה איש מנוסה-חיים ומבקר-חיים; ילדותו שתולה במסורת היהודית, בנערותו סופג ספרות רוסית, בעלזמיו מתנסה בקסרקטין של חיילי רוסיה הצארית, ובבגרותו נודד בתחומי התרבות הגרמנית; הרגיש בבלהות צמיחת הטומאה הנאצית הרת-הגיהנום — וסופו מתרענן בחיי זיקוף-הקומה היהודית במולדת העברית, ונהנה למראה גופות צעירים ובריאים משתופים על חופי ים התיכון.

הנושא שלי כעת — לא שופמן כאזהב-חיים ומבקר-חיים כי-אם שופמן כאזהב-ספרות ומבקר-ספרות.

סגולות העוטרות את מלאכתו כסוקר חיי בני-אדם וכמסתכל בהוויות-העולם, הן-הן המידות המציניות גם את מידברותיו על סופרים וספרים. עתים יש ונדמה כי נטפל הוא לזוטות חסרות-ממשות, נאחו באילו פרטים יוצאי-דופן — אך פתאום לאור ברק-פסוק אחד שלו, הווטות נעשות גדולות, החיצוני מתגלה כפנימי שבפנימי, ויוצא-הדופן מתבחן כעיקר.

אמן-התמצית הוא. ואם יבוא מי ויכביר מלים על כתיבותיו, שכזה יהא חוטא למהותו של האיש ולדרכו ביצירתו. תפקידי כאן אינו אלא להורות באצבע על מקצת מעשי-כתב שלו, המעידים על טעמו בספרות ומוסרים מקצת טעימותיו משולחנותיהם של סופרים זולתו. בצטטי ממוסאותיו, יש שאקצר את המקוצר, אגיש טיפות מאחת הכוסיות שהוא מברך עליהן.

אפתח באחד איש-יונה, אשר שופמן הרגיש אליו קירבת-נפש וקירבת-סגנון, אף תירגם נבחרות משל-זה לעברית.

פטר אלמנברג. — היתר האורגני אשר לו — כותב ג. ש. — לשר-איתנים זה, ודאי הוא שלא נתנהו ליצור "יצירות" במובן הרגיל; את העמומיות שבהללו לא סבל העירוס הנפשי שלו. על כן טיפל רק בחומר החי, בדברים כהווייתם. לא הרכיב, לא הגוים, לא הערים, לא שיקר, והחיים הפעוטים" הללו, מסוננים דרך הנפש הגדולה, אחוזים את הלב יותר מיצירות אמנותיות של אחרים — כאן מפרפרים לפנינו חיי יום-יום, חיי לילה-לילה של משורר גדול, של אדם גדול. למרות האירוטיקה הדקה מן הדקה ה"חולנית", שמטפלת על פי רוב בילדות בנות שלוש-עשרה, או אפילו בבנות תשע, לא היה לקקו-החיים, קוטף ורופס ברגליו, ואחרי-המבול! אלא היפוכו הגמור: בנאי הוא, דואג לאחרית. האירוטיקה שלו היתה בעיקר אבהית, טהורה...

הלום היופי הגופני, הטיפף כל ימיו, השכם והערב, לשלמות גופנית... יותר מאחרים השיג את ערכו של החומר העכור, ויותר מאחרים הבין עד היכן זקוקים לרלווה כל, נשגב ונצאל... קיבה נקייה קודמת למטרלינק! —
... מייסורים אירוטיים, שמברחים את כל חייו, מימי ילדותו ועד השעה האחרונה של ששים שנותיו, יונקת שירתו הוידוית מעקימת-חוטם של איזו נערה קטנה או גדולה, ומסאן אתה-לדורות זו שאנו הקוראים, הקרובים לו קירבת-רוח, אהבים אותו...

זכרונות יל"ג הכתובים רופית. — מפתיענו ג. ש. בהללו דווקא את הכתיבה הרוסית של יל"ג ובראותו אותה מעולה מכתיבתו העברית של זה האדיר במשוררי-ההשכלה. וזו לשונו:

הזכרונות מתייחסים אל המאורעות של המרד הפולני בשנת 1863. הואיל והדברים נכתבו לזעזוע, חפשים ממליצה תנ"כית ותלמודית, הרי הם מקילים עלינו לתהות על כוחו הספרותי של יל"ג ולעמוד על אופי-אישיותו. הנה הוא מתאר, כעדר-איה, הולסה לגרדום; היום בהיר לילה, השמש האירה; מהגשם, שירד בלילה, נתהו ברחובות שלוליות קטנות. קוויאטקובסקי (שם הפולני הגדון למיתה) היה לבוש מכנסים צחורים, האגב הליכה מבית-האסורים, שעמד בקצה-העיר השני, השתדל לעקוף את השלוליות, שלא ללכלך את המכנסים. כאשר עבר על פני הבית, ששם כלואות היו נשים פולניות, שהיו מעורבות במרד אף הן, הרכיז ראשו בשמחה כלפי הפטרויות הללו, שהצטופפו בחלון מאחורי הסורג, וקרא אליהן פולנית: אגני הולך אל החופה!

אותה שעה עמדו יהודים בבית-הכנסת (הדבר חל בראש-השנה) וגעו בכבייה בזנתנה תוקף, ומחיריך היה הניגוד: מחז גיסא היהודים, שהיו שרויים מחוץ לכל סכנה וששפכו דמעות באמירת, מי יחיה ומי ימות? גרידא, ומאידך — הצעיר הפולני האומלל, שבכת-צחוק, אגב ריקוד כמעט, צעד לקראת המוות. עד כאן לשון-יל"ג.

וג. ש. מוסיף ומביא ראיות מן יהושע שטיינברג, שבכתבו רוסית "דיבר כבר-דעת, כאירופי, ואילו במבוא שלו לספרו, משפט האורים" הוא משתעשע בפסוקים ושרי-פסוקים, כבטלן ותיק"ן... ועל הרמב"ם הוא אומר: "לא רק מהעדר מונחים וביטויים פילוסופיים לא כתב הרמב"ם את המורה נבוכים" עברית, כי אם יותר מזה: בבואו לכתוב עברית, חדל להיות פילוסוף...".

אני נוטל לי רשות לחלוק על קביעת-שופמן בעניין זה. איני יודע מה הדין לגבי רוסית. אבל יודע אני כי טובי סופרי-אנגלית בזרות האחרונים מסתייעים למכביר ב"מליצות" תנ"כיות, שנספירות ומילטוניות. וכבר הורה נחום סוקולוב בראיות חותכות, עד-כמה שעתון כמו "לונדון טיימס" רוי נביים תנ"כיים במעטה אנגלי. ואשר לכתובה הפילוסופית, דווקא "עניותה" של עברית בשטח זה כופה עליה דיבור בלשון בני-אדם פשוטה ומצילה אותה מסירבול במשפטים מסובכים ומלים שור-הבריות, שיש בהם כדי לחפות על תוכן קלוש.

היינה כמשורר ונביא. — את הינריך היינה מעריץ שופמן הן כמשורר והן כנביא. מדבריו על אותו משורר, למעשה מתבולל במתבוללים — ויהודי-שביהודים בנפשו וכל תפיסת-עולמו: —
שירו הקטן הידוע, בן שמונה השורות, על האורן בצפון, הרואה בחלמו

תמרה במזרח, שיר קטן זה בלבד מכריע את כל שירי המזרח גם יחד, ועד היום הוא מזדקר ללא חבר מתוך השירה העולמית — כאורן הבודד הלז... עכ"ל. מה בשיר קטן זה קסם לשופמן? אין הוא מגיד לנו, אבל אם לשער כי לבו רחש בכאן משל כנגד יהדות-אירופה — זה האורן בצפון, וחלום-חזון ציון — זו התמרה במזרח.

... וכנביא: מצטט שופמן אמרי-פרוזה של היינה (בתרגום פרלמן):
 „ — הנצרות ריכזה כמעט אותה תשוקת-קרב בהמית גרמנית, אך לא יכלה לכולתה; ובהישבר באחד הימים הקמיץ הבולם, הצלב, שוב תעלה ותסאן פראות הלוחמים הקדמונים — אז יקומו אלוהי-האבן הישנים מערימות הנשייה וינערו את אבק שנות-האלף מעל עיניהם, וטור¹ עם פטיש-הענק יזנק לאחורונה וניפץ את הדומים² הגותיים — וכי תשמעו באחד הימים קול אדיר מתפוצץ, כאשר עוד לא נשמע כמותו בדברי ימי עולם, וידעתם: הרעם והאשכנזי הנה הגיע למחוז-הפצו. לקול הרעש הזה יפלו הנשרים ממרום ארצה, והאריות אשר בקצה מדבר-אפריקה יאספו זבותיהם — „ וכו' וכו'.
 כה ניבא היינה לפני מאה שנה בערך. בעצם ימי גיתת-קנט; והדברים הולמים את המציאות הנוכחית כל כך, עד כי מתעורר חשד, שהדפים האלה היו להם לעיניים.

על דוסטויבסקי. — בן-בית היה שופמן בספרות הרוסית, ומרובות במאמריו אוזרות לטולסטוי, איוואן בונין, קרופוטקי, ועוד. דוסטויבסקי ביחוד קסם לו, ויותר מפעם אחת הוא מזכיר אותו דרך-אגב בשוחחו על אנשי-העט הרוסיים. רשימה שכתרתה כנ"ל, מספרת:

דוסטויבסקי לא העריך את עצמו כראוי. באחת מאגרותיו הוא קובל על שטורגניב מקבל שכר-סופרים יותר ממנו, אמנם, כתיבתו עדיפה מזו שלי, אבל הן לא הרבה עדיפה.

ואף גם זאת: ביצירתו, כידוע, יש עמקות פילוסופית הרבה יותר מאשר אצל חבריו. לחבת טולסטוי, ובכל זאת הוא כותב במכתב אל סטראכוב בן השאר: בפילוסופיה אני שואך.

עוד מדברי ג. ש. — סח לי המשורר ברוסית דויד קנט, שנפטר כאן לפני זמן-מה, בשם איוואן בונין, עמו התיידד בפאריז, לאמור: עם ספר של טולסטוי או שטורגניב נעים לצאת השדה ולהתייחד עמו על מצע דשא בצלו של אילן, ברם, לא יצויר הדבר עם ספר של דוסטויבסקי.

הערה מצויינת. ואף על פי כן מצויים אצל דוסטויבסקי פה ושם גם תיאורי נוף נעלים, כגון תיאור הערבה בסיביר, עם אהלי השבטים הנודדים, באפילוג להחטא וענשו³, לאמר: שם היה חופש, ושכנו בני-אדם אחרים, שאינם דמים כלל לאלה שלנו. שם כאילו הזמן עצמו עמד מלכת, כאילו לא חלפו עדיין ימי אברהם ועדריו. ועוד ועוד.

כאן ובמקומות אחרים התרומם דוסטויבסקי כמשורר נוף.

ליובל הע"ה של ש. א. הורודצקי. — הורודצקי, כידוע, חיבר ספרי-לקטים תמציתיים מרשב"י רמ"ק והאר"י — מלאכה היטב-מסודרת ועשויה להבניס פשוטי-עם בסוד הקבלה. שופמן מזמין אותנו לפגישה אישית אתו בדברים אלו:

אלה בנינו, שמאמינים עדיין בנקודה היהודית. כלומר, שמרגישים בו בטבע גזענו איזו אצילות מיוחדת שאינה מצויה אצל לא-יהודים, יכולים להסתייע הרבה בש. א. הורודצקי האדם. אציליים-ישראליים הם הערפלים בעיניו הכחלחלות, מהספירות העליונות של החסידות. בעומקן הוא לך, וחאי דבק בו לא מעט, אבל מאידך, אצל הרבה מפי-נפשו, תוך כדי הגותו בהן, גם הוא עליהן. — ומגלה לנו ג. ש. כי:

הורודצקי, עם כל חסידותו, נאמן-בית הוא גם בספרות החילונית... ושני העולמות הללו... מתאחדים בנפשו אגב מציגה מפלאה, בחינת מהותו

(1) אליהמלחמה של הנורדים.

(2) כיפות-הכנסיות.

ועצמותו של אינ-סוף ברוך הוא שוהה בעליונים ותחתונים' (תניא). ולא אתפלא כלל, אם ביום מן הימים יפרסם מאמר בשם ר' ליב שרה'ס וגי דה-רמפוטן. אדם יקר שנעים להימצא במחיצתו (לא לחינם נמשך אליו מ. י. ברדיצ'בסקי), אחד מאותם יחידי-סגולה שנוכחותם מפיטה הרבה את השכול והיתמות...

שפע לבביות. — דברים לבביים שופע ג. ש. על יעקב פיכמן, שהרכה משלו — משירתו העצמית — הקריב למען שרת את דבר הספרות העברית כולה. בעידוד סופרים ובקיום במות-כתב העומדות להתמוטט; על פ. לחובר, בעל הלמדנות הרחבה בשלנו ובשלהם, ואותה הסב לגילוי תפארתה וחביבותה של ספרותנו, למן יניקותיה הקדומות ועד לגידוליה וניצניה האחרונים; וגם על שני פרחי-ספרות שנקטפו באבם במלחמת-העצמאות של ישראל: טוביה קושניר המסתכל בדומם ובצומה, כולו תמיהה על חידות היקום ועשירותו. וחוקר ודורש, אף מטפח אורכידיאה, יקינטון, ואיריס „כאחיו ואחיותיו ממש" (אומר שופמן); וצבי גובר, „כולו אהבה לאדם, אהבה לחיים על כל גילייהם. כה נחמד לחיות תחת השמים!... תבכל זאת קיים הברו לאחיו אשר נפל לפניו".

מנאזמו על קבר-אחיו: אחי, נשבע אני לך. לבי נר-נשמתך יהיה וזכרך תוכי אצפון כנכס יקר מכול. בדרך בה מצאת את מותך אלך. ולו בייסורים ולו בכאב, ולו אף בידיעה ברורה, כי דרכי האחרונה היא!... — קשה לקרוא את הדברים בלי דמעה, מעיר שופמן.

מרוכים נושאי-יצרי הספרות, מן החיים עמנו היום ומן אשר הלכו בעתם ובטרם-עתם, שג. שופמן פקד אותם באימרות-כתביו. המעלעל בהמשת כרכיו, כמה חכמת-חיים יקנה, כמה תורת-ספרות יספוג — משלנו ומשל האומות; אף יעמוד על „נשיקין קדישין" בין שירה לפרוזה, בין פנטסיה ומציאות.

אגדות אנדרסון. — לכאורה, (כותב ג. ש.) רק אגדות, לא מציאות אלא דמיון; לכאורה משורר רחוק מהחיים הממשיים, בטלף לפי שורש נשמתו. אבל בהיותנו צוללים באגדות אלה, אנו רואים כמה ספג האיש את תמציתה של המציאות הערומה בטרם נתן לנו אשר נתן, בחינת גשמי נדבות, נושאי ברכה, מתוך אדם עכורים.

באצטגנינות שלו סקר את הכל. זו ההתביישות להודות שאין אנו רואים את בגדי-החמודות של המלך — כלום אין לתתה ענין למוסיקה המודרניסטית ולציור המודרניסטי מטיפוס מסויים וכי? או אותו הסיפור הנפלא על הברווזן המדומה, שיצא מתוך ביצת-ברבור וסבל גוראות משנאת הסביבה עד שנודמן עם משפחתו-מכורתו — ומצא את תיקונו — כאילו בסביבלנו נכתב הדבר. האין זה הסיפור הכי טוב בכל הספרות הציזנית?

בעל-אגדה ולא ריאליסט? אבל הנה דווקא באחד מדבריו הפנטסטיים ביותר הוא מתאר דרך אגב, כיצד הנידון לתלייה, רגעים אחדים לפני עלותו לגרדום, רואה בעד הסורג את ההמונים הסקרניים ברוצח לכאן בתולים ולהוטים לראות... במומנט' מחריד זה הוא מעמיד בצל את כל הריאליסטים הגדולים למיניהם.

הוא אשר אמרתי: מתוך שקלט כל כך את המציאות במערומיה, היה בכוחו לתת לנו את כל הפנטסיות' הנעלות הללו.

פולחן הבלתי-מובן. — מאמרן אחד של שופמן, „למהות הגרפומניה" מקודש לנוסח השירה הבלתי-מובנת, אופנה שהיו לה מהלכים בכרכי-העולם לפני הציירובל שנים, וגם שם כבר היא מכלוחת; אך בארצנו עדיין קופצים עליה צעירים, תומדי כתר-שירה, כעל מציאה יקרה. מדגיש שופמן מראש, כי אין הגרפומניה מחלת-צעירים בלבד ואין הבלתי-מובן סימן יחיד לה. „גם הזיקנה וגם הפשטות אינן תריס בני פורענות זו". והוא ממשיך:

עכשיו נשוב אל השיר הבלתי-מובן, אל זה החסום והחתום בשבעה חותמות. כל פעם שאני נתקל בו, ואני נתקל בו תכופות, הריני משתקע בהרהורים: מהיכן עשב שוטה זה חי? מה כאן המניע? מה?

והנה עד כמה שאין בתופעה תמיהה זו משום אחיזת עיניים ביודעים.

יש להניח שלוש אפשרויות הללו: א) מציאות של שפת-סתרים משותפת, מין קונספירציה ספרותית, המובנה רק לבעלי הדבר עצמם; במקרה זה עסק לנו עם כת, עם כת סודית; ב) שוב ייתכן, כי בנפש הכותב דימדום באמת משהו, מעין בדל-חוויה, בדל-הרגשה או בדל-רעיון, ולו נדמה כי בצורה זו הצליח לתת ביטוי לאותו, משהו. הרי זה עניין אישי-פרטי בהחלט, בחינת אדם סח לעצמו, ורק מהעדר כוח-ביקורת אין הוא תופס, שאת הזולת אין הדבר יכול להעסיק בשום פנים, אפילו לכשיבין אותו. אמונה מופרזת באני' הקטן; אם אני כאן, הכל כאן; ג) אבל יש עוד אפשרות שלישית — וזו ראויה להתבוננות מיוחדת — והיא: פולחן הלא-מובן כשהוא לעצמו, סתום לשם סתום. התפעלות-התפעמות מהסתום-וחתום. הצעיר קורא את השיר, משתאה לו, מתפעם מעצם אי-המובנות — וחושק לעשות כמתכונתו, הוא מתאווה ממש לכתוב מין דבר, שהוא עצמו לא יבינה, זאת היא משאת נפשו. מישוהו הטיל לתוך חללו של עולם להג מנוקד —, וילדו כל הצאן נקודים' בדמות-כצלמו. ורבים בכל זאת קוראים את כל אלה, אינם מבינים כלום לחלוטין, מושכים בכתפיהם — ומתפעלים; מין פסיכוזה כזו — ואנשי המדע, שאומנותם בכך, יתנו אל לבם!...

„והמפליא ביותר בתסבוכת משונה זו הוא, שכל פייטן-גרפומן מוצא לו תיכף את המבקר-הגרפומן שלו, שקושר לו כתרים ומעודדו להפליג בדרך זו הלאה, הלאה“.

„אנה אנו באים?!...“.

השאור שבעיספה. — בפרק זכרונותיו על צ'חוב מספר איוואן בונין על טיול לילי אחד, שעשו שניהם, בו אמר צ'חוב פתאום:

היודע אתה, כמה שנים עוד יהיו קוראים אותי? שבע.

— מדוע שבע?

— נו, שבע וחצי.

— אתה משורר, אנטון פבלוביץ — אמרתי. והדבר ששירה יש בו, חי זמן

רב, וככל שיאריך ימים כן יוסיף כוח — כיון הטוב.

כן, השירה היא השאור שבעיספה. ורק בזכותה מתקיימת הפרוזה. רק היא, השירה, אוצלת לה לפרוזה את הנצחיות. ב„מסעות בנימין השלישי“, למשל, אין אני זוכר אלא את קריאת התרגול: „וקורא קוקוריקו בזעף ובהתלהבות רבה כל כך, עד שכמה רגעים אחרי הקריאה היתה נשמעת בת-קול מתגלגלת ומנהמת בגרונו“...

הו! כל זמן שתרגולים יתהלכו וישמעו את קריאותיהם בתוספת אותה

בת-קול, לא ימות מגולי, ומאריך, פרוזה יבשה בתכלית, פרוזה שברוזה, שהכל יש בה, רק לא שירה. — תחלוף עם הרוח ועתיד אין לה. עתיד? גם הוזה אין לה!...

היסוד הפילוסופי בשירה. — דברים של טעם משמיע וילהלם וינדלברנד בתולדות הפילוסופיה החדשה שלו. בעמדו על ההשפעה ההודית בין הפילוסופיה והשירה לטובת שתיהן, שהיתה בתקופת קאנט-גיתה, בשום זמן אחר לא היו המשוררים פילוסופים יותר, בשום זמן אחר לא היו הפילוסופים נתונים להשפעה ישירה כל כך של השירה. לשיאים מסוימים בשירת גיתה ושילר סייע בלי ספק היסוד הפילוסופי שבה. כמו כן אין ליצור, לדעתי, מושג-מעוף, כמושג הדבר כשהוא לעצמו' בלי השראה פיוטית גדולה.

רוח היצירה בכל ספרות פוחת והולך עם התרחקותה מהיסוד הפילוסופי. הגות, הגות כבדה, צריך שתהא מונחת ביסודה של כל יצירה שהיא, לא לחינם ביקש דוסטויבסקי מסיביר במכתבו לאחיו, כי ישלח לו את ביקורת התבונה הטוהרה'.

אחת הסיבות של חולשת ספרותנו הצעירה טמונה בהעדר האלמנט העיוני שבה; אין הגות, והפייטנים והמספרים אשר לנו יתנו אל לבם!

שליחות המשורר. — מה בעצם אנו דורשים מהמשורר? — שואל שופמן, והוא משיב: אנו דורשים ממנו אותו דבר, שנבוכדנאצר דרש מדניאל, דהיינו שיוכיר לנו את חלומנו הנשכח. כלומר, אשר הרגשנו וההרגו במעומם, אותו עליו לומר במפורש.

על מחזור קלבריה ומנהגו לימים נוראים וסוכות

מאת יהודה ליב וינברגר

איזהו המחזור היותר קדמון במנהגי אירופה? פלגו בו החכמים ש. ד. לוצאטו¹ שלפי דעתו הוא מחזור רומניא דניאל גולדשמידט שסבר שמנהג בני רומא הוא הקדמון בין מחזורי אירופה². יש לומר שהמחזור המכריע לפתרון הבעיה הוא מנהג קלבריה בדרום איטליה שם פרחו הפייטנים הראשונים באירופה כגון אמיתי I מארדיה באפוליה (חי בשנת 800) בנו שפטיה (מת 886) ונכדו אמיתי II (חי במחצית השנייה של המאה התשיעית), סילנו מווינוסה (חי במחצית הראשונה של אותה מאה) וחבדיה (גם מאותה מאה). מרומא עיר הבריה, או מצפון איטליה, לא נודע שום פייטן עד המאה העשירית, כגון שלמה בר יהודה הבבלי ותלמידו משלם בר קלונימוס מלוקה (המאה הי"א).

כידוע נפרצו הפיוט והשירה העברית מארץ ישראל, מקום מולדתם, לכבל³ ומשם כנראה לאירופה הביזאנטינית, לרבות דרום איטליה. בארצות תחת שלטון ביזאנטיון התפללו הקהילות על פי רוב במחזור רומניא, שם נשתמרו

(1) ע' ש. ד. לוצאטו, מבוא למחזור בני רומא, ד. גולדשמידט, עורך, (תלאביב, תשכ"ז), עמ' 34.
(2) שם, עמ' 35, הע' 64.
(3) ע' א. מ. הברמן, תולדות הפיוט והשירה, (רמת-גן, תשל"ל), עמ' 99.

כולנו הננו בבחינת אותו מלך בבל, שהקיץ בבוקר, ותתפעם רחוק... עד שהמשורר דניאל בא ומחיה אותנו על ידי כך שהוא מזכיר לנו את חלומנו על כל פרטי-פרטיו.
אנת מלכא חזה הוית — — (אתה המלך חזה הוית. — דניאל ב, לא).

מלותיים על השירה האירופית. — לריחוק — תפקיד חשוב בשירה אירופית. צריך שיהא כאן יסוד הערגון, צריך שהיוצר עצמו יהא במצב הכמיהה. במצב הריחוק — אם על ידי זה שעוד לא הגיע לספירות אלה, אם על ידי זה שהוא כבר מהן והלאה.
כי על כן חזקה השירה האירופית של המשוררים הזקנים לא פחות מזו של המשוררים עוליהימים, ולפעמים עוד יותר...

המשורר ובנות עמו. — המשוררים אצל אומות העולם, שאת עיקר שירתם הקדישו לעמם ולגורלו, המשוררים, ששירתם, ינקה מאהבתם לעמם, שהיו, כביכול, מאוהבים בעמם (כגון מיצקביץ, סנקביץ, שבצ'נקו ואחרים), — הרי מתחת לאופיים זה הסתתר בלי ספק רקע אירוטי: הם אהבו קודם כל את בנות עמם.

אצל המשורר העברי היה רקע זה פגום מאוד. הנערה היהודית הגלותית, הנערה היהודית-הרוסית או הנערה היהודית-הפולנית, לא היה בה כדי למשוך את לבו ביותר; מה שהשפיע, ביודעים או בלא יודעים, גם על יחסו הפנימי אל עמו בכלל, מכאן תשובה לקובלים על העדר "לאומיות" בספרותנו היפה. אולי תתקן פגם טרגי זה הנערה הארץ-ישראלית, התחיתית, הטבעית?

ובשילוב זה של שולמית עם ארץ הצב, אנו מסיימים התבטמותנו מגפניות-הבקורת אשר לגרשון שופמן.

רוב הקרובות היוצרות של הפייטן הארצישראלי הפורה אלעזר הקלירי⁴ ומסתבר שהיה הראשון במנהגי אירופה. גם בשאר המחזורים מארצות ביזאנטיון, כגון כפא וקורפו, ניכרת השפעת מחזור רומניא, ובפרט במנהג קלבריה, מקום ראשית פריחתה של השירה העברית באירופה. כבר העיר י. ל. צונץ, שקהילות דרום איטליה הושפעו ממנהג רומניא הרבה יותר מאשר מבני רומא⁵ ומסקירת מחזור קלבריה נובעת סיוע לדבריו.

הגיע לידינו רק כה"י אחד ממחזור קלבריה לכל ימות השנה (אקספורד, נויבאיר 1081) מסוף המאה החמש עשרה. ממחיקות הצנזורה בנוסח התפילות מותר להניח את זמן כתיבתו בשנת 1500, אחרי ברית גרנדה, בשעה שפרדיננד מלך ספרד הנהיג את האינקוויזיציה בממלכת ניאפולי. בעיקר רואים במחזור זה פעולתם של גולי ספרד ובכל זאת נשתמרה בו השפעתו של מנהג רומניא⁶, במידה מסויימת, ויש בו רק דמיון כל שהוא למחזור בני רומא. נשתמרו שם גם מקבילות למנהגי צפון אפריקה ועניינים אופייניים למנהג קלבריה. מנהגי דרום איטליה, כגון קלבריה ואפוליה, לעולם לא נדפסו, אבל הקהילות שמרו על עצמיותן בנוסח התפילות בבתי כנסיות שהעמידו בארטה ולפאנטו בחוף הדאלמטי, בקושטא ובמרכזים אחרים בממלכת תורקיה.

פליחות לילי אשמורות:

(פזמון) באנו בבכי ובתחנונים (ד. ב' 56)... (תוכחה) יחידתי התבונני (ד. י' 2670)... (סליחה) רחמנא אידכר לן קיימיה (ד. ר' 841)... אלהינו שבשמים אבד כל הקמים עלינו לרעה (ד. א' 4851)... (הכרזה: מיושב) מבית מלוני קמתי בצוקי (ד. מ' 170)...

סליחות לליל ראשון של ראש השנה: (פזמון) לך תעטוף קהלה ושארית סגולה (ד. ל' 899)... (מסתגאב) ובידך כח וגבורה (ד. ו' 103)... (הכרזה: מקדמה למשפטים) אסה כפי על רוב אכפי (ד. א' 3238)... (מסתגאב) כי ה' אוהב משפט (ד. כ' 178)... (פזמון) יערב שיחי ותקח הגיוני (ד. י' 3283)... (פזמון) יה לצעקת אמונך הדרש והמצא (אין בוידיוון)... (פזמון) ימותי ומדת שני לבני יחד מחוללו (ד. י' 2895)... (הכרזה: רהוטה) יום קראך אלי למשפט דינך (אין בד)...

(מקדמה למלכיות): אלהים אודה שמך ואספר תעצומיך תהלה לדוד ארומך (ד. א' 4614)... (מסתגאב) מפיל אני תהנתי לפניך (ד. מ' 944)... (פזמון)

4 ע' טפר המקורות, (ירושלים, תשל"ג), עמ' 102-113.

5 ע' ל. צונץ, ריטוס, עמ' 78 וכו'.

6 כגון בברכות השחר בתפלה, לעולם יהא אדם חתימה בשם: „בא"י המקדש את שמו ברבים" ובמנהגי רומא וספרד בלי חתימה בשם, ע' מבוא למחזור בני רומא, ע' 81; בתפילת שמונה עשרה הנוסח: „שיר שלום טובה וברכה ריוח והצלה" ע' ד. גולדשמידט, „על מחזור רומניא ומנהגו", ספר זכרון ליצחק בן צבי, (ירושלים, תשכ"ד), ע' רט"ז; בסדר תפילת ערבית הנוסח: „ברוך יי לעולם... בא"י המולך בכבודו אל חי וקים תמיד", „בכבודו" חסר במנהג ספרד ע' סדר ר' עמרם גאון, ד. גולדשמידט, עורך, (ירושלים, תשל"ב), עמ' ג"ג, 44 והנוסח במנהג בני רומא: „בא"י מלך אל חי לעד וקים לנצח", ע' מבוא, עמ' 86; בערבית לשבת בתפילה „השכיבו" במנהגי ספרד ורומא חוזרים על נוסח הברכה שבחול וחוזרים על „ופרוס עלינו" מלבד מנהג רומניא שנוהג לפי האונים ע' מבוא, עמ' 88 הע' 56, וכן גם מנהג קלבריה.

אל בית המלך לבוא נקראתי (ד. א' 3503)... (פזמון) אגא הגשא להעיר
 סלאות (ד. א' 6292)... (פזמון) יום קומך לרבי ולחין (ד. י' 1831)...
 (מסתגאב) ארוממך אלהי המלך מחסי לשחר פניך (ד. מ' 944)... (פזמון) מרום
 מעלתו ומעל כס זבולו (ד. מ' 2346)... (פזמון) אלהי המלך ה' הוא שמך (ד. א' 4413)
 ... (פזמון) אבות עם בניהם באים (ד. א' 144)... (פזמון) מלכותך מלכות כל
 עולמים ה' מלך (ד. מ' 1689) ...

(מקדמה לזכרונות:) שוחר טוב יבקש תצון מאל על (ד. ש' 562) ...
 (מסתגאב) אכיר קצת נוראות במחקרי הלב נראות (ד. א' 2254)... (פזמון) יציר
 ראשית צרי (ד. י' 3566)... (פזמון) אלהי תהלתי מאין בראתני (ד. א' 4558) ...
 (פזמון) יזכור ביום זה ברית שלשת איתני צדק (ד. י' 2410)... (מסתגאב) אגא
 אזון נא שוענו (ד. א' 6173)... (רהוטה) זכור נא אלהינו ברחמיך לרחומיך (ד. ז' 129)
 ...

(מקדמה לשופרות:) קחו עמכם דברים ושובו אל אל (ד. ק' 310) ...
 (הכרזה: מסתגאב) אל שוכן ברום מעוני שבחוחו (ד. א' 4054)... (פזמון) יי
 בקול שופר ישמע שמועה (ד. א' 782)... (פזמון) יודעי תרועה בליל זה להושיעם
 (ד. י' 1577)... (פזמון) משמר הציבו לערוך שועה (ד. מ' 2642) ...
 (תיקון ליל שני)

(פזמון) לך אערוך תפלה אשר יראיו סועד (ד. ל' 816) ...
 (מקדמה למשפטים:) אלהי חעיני הערינו (ד. א' 4551)... (מסתגאב)
 יחד לבקש רצונך עמדתני (ד. י' 2568)... (פזמון) לאלהי יעקב צדקו דין (ד. ל' 225)
 ... (פזמון) ימותי ומדת שני לבבי ייחד מחוללו (ד. י' 2895)... (פזמון) יהי
 נועם אל על עם דלתי רחמי דפקים (ד. י' 1242)... (פזמון) מפני פחד יי לבשתי
 סות אימים (ד. מ' 2101) ...

(מקדמה למלכיות:) אתיחי ירא וגדמע בכל לבבי יגמע (ד. א' 8905) ...
 (הכרזה: מסתגאב) אמץ פודה וגואל (ד. א' 5705)... (פזמון) החישה שוכן
 שמי ערך ושלח נין פוץ (אין בד.)... (הכרזה: מסתגאב) אדיר השוכן מרומים
 מלכות מלכות כל עולמים (ד. א' 1089)... (פזמון) ישמחו איים רבים (ד. י' 4106) ...
 (מקדמה לזכרונות:) אל מבטן גוחי לפניך אשפכה שיחי (אין בד.) ...
 (הכרזה: מסתגאב) אמץ גוזר ומקים (ד. א' 5700)... (פזמון) אל דמי לבם
 ילדי איתני (ד. א' 3550)... (הכרזה: פזמון) יה איום וזכור היום (ד. י' 696) ...
 (מקדמה לשופרות:) אל כמד כונס מי הים (ד. א' 3745)... (הכרזה)
 מסתגאב) לאדיר נורא תהלות (ד. ל' 118)... (פזמון) המלך יי רום ותחת (ד. ה'
 765)... (מסתגאב) דלים השוכבים בין שפתים (ד. ד' 250)... (פזמון) ליום
 תגנו לפני אומר ועושה (ד. ל' 695)... (פזמון) שירו ילדי אמוני שיר תהלות (ד.
 ש' 1039)... (פזמון) ישמע נעים שירות (ד. י' 4115) ...

תפילות ראש השנה:

(גוססה העמידה:) זכרנו לחיים אל מלך תפץ בחיים כתבנו... למענך אלהים
 חיים אל חי... מי כמוך אב הרחמן זוכר יצוריו ברחמים לחיים... באיי מחיה המתים.
 לחור וזור המליכו לאל כי הוא לבדו מרום וקדוש. אתה קדוש... ובכך יתקשר (כמו
 במנהג ספרד)... ובכן תן פחדך... כמו שידענו... ובכן תן כבוד... ותקוה
 לחורשין... ובכן צדיקים... ותמלך... קדוש אתה... אתה בחרתנו... ותתן לנו
 ... יום תרועה באהבה מקרא קדש... יעלה ויבא... אריא מלך על העולם כלו...
 שים חלקנו בתורתך ושמת לבנו בישועתך... וטהר לבנו לעבודך באמת ודברך אמת וקים
 לעד. באיי... רצה... עבודת ישראל עמך. ותחפץ בנו ותרצנו ותחיונו עינינו... אגא

המרחם כי לא תמו חסדיך... וכתוב לחיים טובים כל בני ברייתך האל הטוב. בא"י הטוב... שים שלום... ריוח ויצלחה חיים תן... בא"י המברך את עמו בשלום אמן.

תפילת מוסף:

אוי"א מפני חטאינו... ואין אנו יכולין להקריב לפניך קרבן ולא כהן שיכפר בעדנו. יהי רצון מלפניך יי אוי"א שתשוב ותרחם... אבינו מלכינו אלהינו גלה כבוד... (נמחקו ע"י הצנזורה, "עלינו לשבח" עד "אנו משתחוים לפני מלך וכו'") אוחילה לאל... על כן נקוה... ובדברי קדשך כתוב לאמר יי מלך גאות לבש... כה אמר יי מלך ישראל וגואלו... אוי"א מלוך על העולם... היום הרת עולם היום יעמיד במשפט כל יצורי עולם... ותוציא לאור משפטנו קדוש. אתה זוכר... הכל גלוי וצפוי לפניך... ועל המדינות... אי זו לחרב אי זו לשלום... ולא תכלים לנצח כל התוסים בך... זכר עשה לנפלאותי... הלוך וקראת באוזני ירושלים... יעלה ויבא... אוי"א זכרנו בזכרון טוב מלפניך... ותתנהג עמנו יי אלהינו במדת החסד ובמדת הרחמים ולא במדת הדין ובטובך... אתה נגלית... עלה אלהים בתרועה... ביום זהוהא יתקע בשופר גדול... אוי"א תקע בשופר...

תיקון צום גדליה:

(פתיחה) אבלה נפשי וחשך תארי (ד. א' 304)... (פזמון) יוקם דם עבדיך (ד. י' 2268)... (תחינה) יי עד מתי תעשן חמתך (ד. א' 941)... (הכרזה: תיקון לליל שבת בינתים) (הכרזה: מסתגאב) לך אדר ויקר ואורה (ד. ל' 783)... (פזמון) מוסד מכיל עולם (ד. מ' 777)... (מסתגאב) רב אורך בעולם באין ממר (ד. ר' 260)... (פזמון) יום להטיב תקרא (ד. י' 1812)... (הכרזה: מסתגאב) בך אומץ חושלים (ד. ב' 587)... (פזמון) בכל הארץ יחזון תעצומך (ד. ב' 643)... (מסתגאב) אדיר נוטה שחקים (ד. א' 1114)... (מסתגאב) לך אמר לבי בעודי (ד. ל' 812)... (פזמון) ממרום לבן ערום (ד. מ' 1820)... (פזמון) מלך מכל על מרומם ומתנשא (ד. מ' 1611)... (מסתגאב) ארומם אל המפליא פלאות (ד. א' 7501)... (פזמון) יבורך צור יצר (אין בד.)... (מסתגאב) אל המוגו גיל רקיע (אין בד.)... (פזמון) לעמו ישראל יצו שדי סליחה (ד. ל' 1260)... (פזמון) משכנות מבטחים ובית מנוח (ד. מ' 2621)... (פזמון) יונים בידי יונים (ד. י' 2087)... (הכרזה: מסתגאב) ברכי אצולה מרוח הקדש (ד. ב' 1746)... (סליחה) ארגן לבקר חסדך ואזכיר שמך לבדך (ד. א' 7663)... (מסתגאב) אתה בראת אמון נוה (ד. א' 8714)... (מסתגאב) אמרי נצור עמי בנעימים (ד. א' 5934)... (תוכחה) אברך אל אשר לעולמי עד (ד. א' 345)...

תיקון צום כפור:

כל נדרי ואיסרי ושבועי ותרמי וקונמי וקונחי וקונסי די נדרגא ודי אישטבענא ודי חרמנא ודי אסרנא על נפשטנא מיום הכפורים שעבר עד יום הכפורים הזה שבא נדרגא לא נדרי ושבויענא לא שבויעי ותרמנא לא חרמי זאיסרנא לא איסרי כלהון די חרטנא בהון יהא רעוא די יהון שביתין ושביקין לא שרירין ולא קיימין ככתוב בתורת משה עבדך

שחרית:

(כמו בשבת עד, "לאורך ימים אשביעוהו ואראהו בישועתי" ושם מוסיפים, תהלי י"ז, כ"ה, ל"ב, ג"א, ס"ה, פ"ה, פ"ז, ק"ג, צ"ה, קכ"א, קכ"ב, קכ"ג, קכ"ד, קל"ה, קל"ו, ברוך שאמר" עד סוף השירה).
(רשות לנשמת:) אלהים אלי אתה אשחרוך בסוד גדולתך (ד. א' 4649)...
(הכרזה: אופן) שנאננים שאננים כניצוצים להבו (ד. ש' 1946)...

ובכן נקדישך מלך: ליושב תהלות לרוכב ערבות קדוש וברוך. אפודי שש לאל שונא
 שש (ד. א' 7109)... (סלוק) אלהים אל מי אמשילך (ד. א' 4635)...
 (וידוי גדול לר' נסים): רבש"ע קודם כל דבר אין לי פה להשיב (ד. ר'
 613)... וארץ אשפיל ואפיל תחנתי (קרובה לרשב"ג, ע' ד. ו' 69. בין הרשות
 והמגן הוסיפו את הפיוט "למענך אלהי רצה עם לך שחר" כמו במנהג ספרד ע' ד' שם)...
 (פזמון) מדמי הלכות וחלבי הכליות (כמו במנהגי צפון אפריקה ע' ד. מ' 263)
 ... (פזמון) מקור עיני על עוני יתהלך לעתותי (ע' שם וע' ד. מ' 2238)... (פזמון)
 כל המיחלים לישע צורכם (ד. כ' 302)... (פזמון) יצו האל לדל שואל (ד. י' 4387)
 ... במרומי ערץ כסא שבתך (ד. ב' 818)... ארץ התמוטטה ויהתפוררה (ד. א' 7682)...
 (רשות לעבודה) ארוממך חזקי וחלקי (ד. א' 7543)... (הכרזה: סדר עבודה
 לר' יוסי כהן גדול) אתה כוננת עולם מראש (ד. א' 8816)... (פזמון) אשרי
 עין ראתה שושנת השרון (ד. א' 8434)... (פזמון) אשרי עין ראתה ארץ צבי וגוי
 אחד (ד. א' 8427)... (פזמון) שמם הר ציון (ד. ש' 1630)... (הכרזה: וידוי
 גדול לר' שם טוב): רבש"ע בראותי בהרותי (ד. ר' 479)... (מגן לרשב"ג)
 שולמית יספה שועה (ד. ש' 647 רק המגן של רשב"ג נמצא במנהג קלבריוז)... (פזמון)
 יוספים שנית לעמך במשמרת (ד. י' 2162)... (מחיה) אבני קדש ומצוקי ארץ (ד. א'
 323)... (פזמון) אלהים מה טובו (ד. א' 4758)... (הכרזה: מש לש) תמימי
 אורח (ד. ת' 334)... יספת אלהים לנחלתך (ד. י' 3107, כמו במנהג טריפולי)...
 (תוכחה) אימות עלי נפלו (ד. א' 2973)... (פזמון) ישראל עבדיך לפניך נאספים
 (ד. י' 4236)... (תוכחה) שוכני בתי חמר (ד. ש' 632)... (תוכחה) שכחי יגונך
 נפש הומיה (ד. ש' 1162)... (הכרזה: פזמון לרמב"ם) אני מזכיר היום חסדי
 אבותי (ד. א' 6742)... (תוכחה) אין מלה בלשוני (ד. א' 3061)... (פזמון)
 ימינך נושא עוני (ד. י' 2983)...

תיקון תפלת מנחה:

גבתי שמים לך כסא כבוד (ד. ג' 15)... אנשי חסד הנושאים קולם (ד. א' 6856)...
 (הכרזה: וידוי לר"ה) רבש"ע צופה כל נעלם טרם אענה (ד. ט' 168)...
 (קרובה לראב"ע הבולל מגן, מחיה ומש לש): אשלת תפלות התוק למלאות
 (ד. א' 8084)... (פזמון) מעלות השחר קראתיך (ד. מ' 2029)... (פזמון) קראתי
 מצרה למצוא היום רוחה (ד. ק' 441)... (הכרזה: פזמון) עת שערי רצון להפתח
 ד. ע' 1053)... (פזמון) מושכי עול עונים (ד. מ' 829)... (הכרזה: תוכחה)
 עינינו צופיה עגנו משמי עליה (ד. ע' 409)... (פזמון) יה שמע אביוניך המחלים פניך
 (ד. י' 1146)...

נעילה:

(נוסח הידוי): מה נאמר לפניך יושב מרום... מה אנו מה חיינו מה חסדנו
 מה ישענו מה צדקנו מה כחנו מה מעשינו מה גבורתנו מה נאמר... אתה הכולת אנוש
 מראש... אלהי עד שלא נוצרתי...

(רשות) אמת בספרך בראת עולמך (ד. א' 5998)... (מגן) רביעית עורכת תמה
 תפלה (ד. ב' 1385)... (מחיה) במקהל מצער (שם)... (מש לש) יחידים קדמו
 ... (שם)

(פזמונים לרמב"ע) מצעק מעלות שחר (ד. מ' 2164)... אחרית ותקוה
 ישלח אלהיכם (ד. א' 2593)... בגושף קדמתי (ד. ב' 1074)... אל גורא עליה המצא לנו
 מחילה (ד. א' 3911)... (פזמון לר"ה) ידידך מאמש חין ותפלה סדרו (ד. י'
 ... (571)

(אחרי תפלת ערבית הש"ץ אומר בקול רם:) אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב ייגן כי כבר רצה האלהים את מעשיך. בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמך על ראשך אל יחסר.

סוכות:

(לפני ערבית אומרים תהלי מ"ב).

תיקון הושענות: למען אלהינו... בוראנו... גואלנו... דורשנו... הורנו... ואלהי אבותינו... זכרנו... חננו... טהרנו... ישראל... ישרנו...

למען אדיר באדירים (ד. ל' 1161)... למען אב נפקד (ד. ל' 1139)... (ואומרים פזמונים אלו): הושיענו מרשיענו (ד. ה' 358)... האל למושעות (ד. ה' 73)... יפה נוף אנוסף בחזיון תעודה (ד. י" 3348)...

(הכרזה: יום שמיני חג עצרת)

תפילת גשם: (מגן) שבעה רביבים יוריד מזבוליו (ד. ש' 2107)... (מחיה) מסכה שמים בעבים (שם)... אל חי יפתח אוצרות שמים (שם)... אויב בגשמי אורה (שם)... משיב הרוח ומוריד הגשם לברכה. אנא הורידוהו לאורה לברכה לגילה לדיצה להוד לועד לזמרה לחיים לטובה לישועה לכלכלה. מכלכל חיים בחסד...

שמחת תורה:

(קודם אתה הראת אומרים את הפזמונים האלה:) אל רם בכל נודעת (ד. א' 4028)... יה הקשב לבצרון חבצלת (ד. י" 859)... אדר מלוכה וצניף תפארת (ד. כרך ד, א' 270)... לשמך אתה לל ולעת מצוא יתפלל (ד. מ' 712)... זרע איתנים ידועים (אין בד)... זמרו... את פלאיו (אין בד)... (הכרזה: פזמון למסיים) יקרת דת. האל קדומת יומים (ד. י" 3661)... (הכרזה: פזמון למתחיל) ישמח מתחיל תורת אמוני* (ד. י" 4089)... (מפטרין בתשעה הפסוקים הראשונים של יהושע כבמנהג ספרד). (הכרזה: פטירת משה) אשריך הר העברים (ד. א' 8446)... (פזמון) וזאת הברכה אשר בך משה איש האלהים (ד. ו' 176)...

* הוא ענין אפיני למנהג קלבריה, ע' א. יערי, תולדות שמחת תורה (ירושלים, תשכ"ד) עמ' 148.

הצלחה וכשלון בתחום המדיני / סוף מעמוד 338

אבל הפעם על ידי נצחון על האויבים. אבל תקות המאמינים היא, שהמדינה «תהיה יונקת את קיומה ממקורות התורה הנצחית» (כדברי הרב הראשי איסר יהודה אונטרמאן), ודוקא תקוה זו, כלומר — האמונה שהתחום המדיני, כשאר כל תחומי העשייה והיצירה, היא ספירת הצלחה הנתונה בידי ההשגחה האלוהית, היא השאלה, התהיה והחרדה של שאינם-מאמינים. חרדה זו מכונה לפעמים «תסביך מסדה». הוא הפחד שעל כל פנים חלק של העם היהודי אינו מוכן עד היום לבצר דפוסי חיים, שאף ויזומה, המאפשרים הצלחה קיימת בתחום המדיני.

לקראת הבחירות לכנסת השמינית

מאת יצחק איזנברג

(תל-אביב)

ימים, ונאלצו, בתוקף הנסיבות להתפור באמצע כהונתן. היו אלה הכנסת הראשונה (51—1949) הכנסת הרביעית (61—1959). כל יתר חמש הכנסות כיהנו כל אחת מהן, בדיוק ארבע שנים רצופות בהתאם לחוק הישראלי. שיטת הבחירות בישראל היא אר-צית-ייחסית.

בעלי זכות בחירה. — הפעם נקבע יום הבחירות לבית המחוקקים שלנו. ליום ה-30 באוקטובר, 1973. כלומר, כשבועיים ימים לאחר החגים. באותו היום אף תערכנה הבחירות ל-136 עיריות ומועצות מקומיות.

מאחר, שמספר בעלי זכות ההצבעה לכנסת הוא הפעם בשלוש מאות אלף יותר, מאשר בבחירות הקודמות הוא יגיע לשני מיליון וחמשים אלף גברים ונשים. מכיוון, שההערכה היא, כי שמונים אחוז מבין בעלי זכות הבחירה ינצלו את זכותם זו וילכו לקלפי הרי "מחיר" מקום אחד בכנסת יהיה הפעם שלשה-עשר אלף קול. מספר חברי הכנסת, בהתאם להחלטת מועצת המדינה הזמנית משנת 1948 וכפי שנקבע בחוק הוא מאה ועשרים. זכות ההצבעה ניתנת לכל אזרח ישראלי, שהוא בן 18 ומעלה ושמו דוּפּוּעַ ב"יום הקובע" בפנקס-הבחורים. הפעם "היום הקובע" ביחס להשתתפות בבחירות היה ה-31 בדצמבר 1972. כלומר, בדיוק עשרה חדשים לפני יום הבחירות לכנסת השמינית. בהוצאות הבחירות נושא גם בבחירות אלו, כפי שהיה הדבר בפעם הראשונה בבחירות הקודמות, האוצר הממשלתי ולפי אומדנה הזירה הן תסתכמה בארבעים מיליון לירות (כעשרה מיליון דולר). למפלגות ניתן המימון בהתאם לגודל סיעותיהן בכ"ט ת החולכת (לפי סכום של 180 אלף ל"י לחבר כנסת אחד) והפיקוח על ההוצאות ומקורות ההכנסה של המפלגות נתון עתה בידי מבקר המדינה. בהוצאתו ובפני חברי "המרכז הישראלי לגיהול" בתל-אביב קבע מבקר המדינה, ד"ר י. א. נבנצאל, כי "הבקורת

ההכנות לבחירות. — בעת כתיבת שורות אלו רועמים "תותחי הבחירות" במלוא עוזם ברחוב הישראלי וההכנות לבחירות לכנסת השמינית מסתיימות והולכות. ב"חזרי חדרים" של המפלגות השונות מרכיבים עתה את רשימות המועמדים, מספר אסיפות ההסברה בעיקר של מסיבות-הבית לסוגיהן בהשתתפות שרים וחברי כנסת לשעבר הולך ורב משבוע לשבוע. וועדת הבחירות המרכזית, שבראשה עומד הפעם השופט העליון, מר חיים כהן, ידיה מלאות עבודה. בוועדה זו ואף בוועדות הבחירות האזוריות, שנתמנו על ידה מיוצגות באופן יחסי כל הסיעות, שפעלו בכנסת האחרונה.

בהתאם לחוק הבחירות ממנה כל ועדה אזורית את ועדות הקלפי, שב"תחומי שיפוטם הללו מפקחות ישירות על ההצבעה ביום הבחירות. בכל ועדת קלפי מיוצגות לפחות שלוש סיעות פרלמנטריות ורשימת מועמדים, שלא היוותה סיעה בכנסת האחרונה, רשאית אף היא לשלוח משקיף אחד לכל ועדת קלפי. את שמות המועמדים לכנסת יש להגיש לוועדת הבחירות המרכזית לפחות 35 יום לפני יום הבחירות בצירוף הסכמה בכתב של כל אחד מבין המועמדים.

הכנסת, הפרלמנט הישראלי, נבחרת אצלנו בהתאם לחוק-הבחירות פעם בארבע שנים, והיא רשאית להחליט בעצמה על פיזור גם לפני תום תקופת כהונתה הרגילה.

הדרישה לפיזור הכנסת ועריכת בחירות חדשות באה בדרך כלל לא מחוגי הכנסת עצמה, אלא מחוגי הממשלה, כשזו מכירה, שהיא איבדה את אימון הכנסת ואין היא מסוגלת על כן לנהל יותר את עניני המדינה.

הממשלה בישראל כפופה להחלטות הכנסת ואם זו מביעה לה אי-אימון עליה ללכת ולפנות שוב אל ציבור הבוחרים. אכן שתיים מבין שבע הכנסות, שנבחרו בישראל משך עשרים וחמש שנות קיום המדינה לא האריכו

„שמאל ישראלי חדש“) ואילו „מוקד“ הוא איחוד של המפלגה הקומוניסטית מק"י עם חלק מאנשי שי"ח וקבוצת אינטלקטואליים בראשותו של האלוף (מילואים) מאיר פעיל המקובל בחוגים מסויימים. אנשי שי"ח הם חברי קיבוץ צים, שפרשו ממפ"ם.

גם רק"ח (רשימה קומוניסטית חדשה), שראשיה הם חברי הכנסת ה"ה מאיר וילנר ותופיק טובי, ערבי נוצרי מחיפה, שהיה חבר בכל הכנסות תופיע ברשימה נפרדת משלה. רק רשימת „ברית השמאל“ בראשותו של חבר הכנסת ומראשי מפ"ם לשעבר, מר יעקב ריפטינן, שהופיעה בבחירות ל"הסתדרות" גמרה אימר, כנראה מפאת הרגשת חולשתה המספרית, שלא להת"י ייצב בפני ציבור הבחורים לכנסת ונימוקיה הרשמיים אתה.

מספר המנדטים שכל הרשימות הללו גם יחד מסוגלות להעביר בבחירות הקרובות אינו גדול ביותר למרות תעמולת הבחירות הנרחבת, שהן מפתחות למעשה משך כל ימות השנה. בכנסת הקודמת היו לרשימת רק"ח שלשה צירים, לרשימת מק"י — ציר אחד ואילו רשימת „העולם הזה“ שזכתה בבחירות הקודמות בשני מנדטים נתפלה באמצע הקדנציה וחברו של מר אורי אבנרי משך הרבה שנים, מר שלום כהן פרש מסיעה זו והקים את „הדמוקרטים החפשיים“ והללו התאחדו לא מכבר עם „הפנתרים השחור רים“. הפער הסוציאלי-חברתי במדינה, שגדל בשנים האחרונות, קשיי השיכון של רבבות משפחות והמחיצות העדתיות משמשים, כמובן, שמן על גלגלי כל הרשימות והסיעות הללו והעומדים בראשן משתמשים לצרכיהם בכל אמצעי התעמולה המקובלים בימינו.

אשר ליחסי החוץ של ישראל הרי כל אלה מוכנים לויתורים מכסימליים לשכננו הערבים ומאשימים את ממשלתנו בכך, שהיא אינה עושה את המוטל עליה לקידום השלום באזורנו. רדי-קליוס כלפי פנים וותרנות כלפי חוץ מציינים את השמאל הקיצוני שלנו. ולמען האמת יש לקבוע, כי מק"י הנאמנה למורשתו של ד"ר משה סנה ז"ל הנה כבר המתונה שבדומים אלה ולא מעטים מבין חוגי השמאל רואים בה אפילו מפלגה „ציונית“ רחמנא לצלן.

שהתנהגה על הוצאות הבחירות בעקבות התמיכה במפלגות מקופת המדינה הצליחה בדרך כלל ולפי כל הסימנים הכניסה משטר של צנע בהוצאות המפלגתיות.

על כל רשימה חדשה, שלא היתה מיוצגת בכנסת האחרונה להמציא לא רק 750 חתימות, אלא גם ערבות כספית בסך 15 אלף לירות, ואם היא אינה זוכה אפילו באחד מכלל הקולות, שיקנה לה לפחות מגדט אחד ויחיד — היא מפסידה את דמי הערבות הללו והכסף מועבר מיד לאוצר המדינה.

רשימות חדשות וקיקיוניות. — עד כה כבר קיבלו פנקסי חתימות במשרדי ועדת הבחירות המרכזית נציגי תשע רשימות חדשות, שלא השתתפו בבחירות הקודמות. קשה לדעת, אם אכן כל אלה אף תופענה בבחירות, כי המצוי אות הרכיחה, שלא מעטים הם המקרים בהם שימשו פניות מסוג זה קלף רציני בידי עסקנים מסויימים במשא ומתן שלהם עם מפלגות וגופים ציבוריים מוכרים וכתוצאה מכך הם הודיעו על ביטול התופעה הנפרדת בבחירות ממש ברגע האחרון.

בכל אופן עד עכשיו כבר נעשות הכנות לתופעה עצמאית בבחירות מצד (א) האגודה לבחירות אישיות; (ב) „למען אגודת בית אלפסי“; (ג) „ישראל הצעיר“; (ד) „הליגה להגנה יהודי“; (ה) רשימה עצמאית; (ו) רשימה סוציאליסטית מהפכנית; (ז) רשימת דימוקרטים ישראליים והפנתרים השחורים. שמות רוב הרשימות הללו ויוזמיהן אינם אומרים הרבה לציבור הישראלי, אם כי בודאי, שלרבים מהם ישנן בודאי כוונות טובות. אחדות מבין רשימות אלו הן שמאלניות, כפי ששמון מעיד עליהן.

שמאליות בהשקפת עולמן הן כמובן גם הרשימות „מר"י“ (ראשי תיבות של „מתנה רדיקלי ישראלית“) ו„מוקד“ (שהיו מיוצגות בכנסת הקודמת תחת שמות אחרים). כך למשל מהווה „מר"י“ איחוד של „העולם הזה“ בראשותו של העתונאי ח"כ אורי אבנרי, המיעוט שפרש מהמפלגה הקומוניסטית בראשותה של אסתר וילנסקה ורוב חברי הנהגת שי"ח (ראשי תיבות של

שהמוסדות המרכזיים של ה"מעריך" ואף הנהלות ומזכירות הסניפים השונים משמשים לא פעם זירת האבקות רצינית בין כל ארבעת השותפים. אין זה לטובת ה"מעריך" ובמקרים רבים אף לא לטובת המדינה ומספיק יהיה, אם נזכיר כאן את הזיכוח הנקב על עתיד ה"שטחים" שמתנהל כל הזמן במוסדות ה"מעריך" ומעל עמודי העתון נות בין שרי ממשלה וחברי כנסת הנמנים על ה"מעריך" עצמו.

בסופו של דבר נמצא כעין נוסחה מפשרת בין עמדתו הקיצונית של שר הבטחון, מר משה דיין ועמדתו הנתונה מאד של שר האוצר, מר פנחס כפיר. אך אין ספק ברבר, שזה עדיין אינו סוף פסוק הזיכוח בנידון עלול להתחדש אחרי הבחירות. ההכרות של נר יצחק בן-דאהרן המזכ"ל של ההסתדרות" נגד המדיניות הכלכלית של הממשלה וה"פרשיות" הכלכליות המפורסמות לא הוסיפו אף הן "בריאות" וכבוד רב בעיני הציבור לא לממשלה ולא ל"מעריך" — הכח הדומיננטי בממשלה.

ה"מעריך" בראשותה של ראש הממשלה, גולדה מאיר מתייב בפני הבורח עם הישגים לא מועטים שאין להתעלם מהם, אך כמו לכל שלטון יש גם לו מתנגדים רבים והללו יתנו בודאי ביטוי לכך בהצבעתם ביום הבחירות. אף האופטימיסטים הגדולים ביותר בין ראשי ה"מעריך", שאתם שוחחתי באחד רונה אינס מאמינים, שיעלה בידם לשזור בבחירות הנוכחיות על הכת הפרלמנטרי שהיה להם בעבר. הדעה הרורית חת היא, שה"מעריך" יפסיד בבחירות הקרובות כחמשה מנדטים. לטובת מי הוא יפסיד אותם — קשה עתה לנחש, אך שאחדים מהם ילכו לגח"ל כמעט ודאי הדבר.

הרשימות הדרתיות והליברלים העצמאיים. — בכוחם של השותפים לקואליציה הממשלתית ההולכת, כלומר המפלגה הדתית-לאומית (מפד"ל) והליברלים העצמאיים לא יחולו, כנראה שינויים ניכרים. הן לדתיים-הלאומיים והן לאגודת ישראל ופועלי אגודת ישראל יש ציבור בחורים יציב משלו, שאף גדל בשיעור מסויים עם העלייה מכמה ארצות.

בכנסת הקודמת היו למפד"ל הנמציאת בקואליציה 12 צירים לאגודת

דרכו של ה"מעריך" — אך הבא ונר" חייב קצת את הדיבור על הגדולה שבמפלגות הישראליות הוא ה"מעריך" המהווה ליכוד של מפלגת העבודה הישראלית עם מפלגת הפועלים המאוחדת והשוולט בישראל משך כל השנים. בכנסת האחרונה היו ל"מעריך" חמשים ושישה חברי כנסת (כולל שבעה נציגים של מפ"ם) ובאם נוסיף עליהם גם את ארבעת הנציגים הקרובים לו בהשקפת עולמם, שנבחרו בשתי רשימות ערביות הרי היו לו ששים חברי כנסת, כלומר חמשים אחוז מהכנסת, שסיימה לא מכבר את תפקידה. ה"מעריך" יחד עם 12 נציגי המפלגה הדתית-לאומית וארבעת הנציגים של ה"מפ"ל" גנה הליברלית העצמאית היוו את הקואליציה הממשלתית ההולכת. הקואליציה נשענה על כן על שבעים ושישה קולות ואילו ששת נציגי "אגודת ישראל" ו"פועלי אגודת ישראל" היו בדרך כלל נייטרליים ובמרבית המקרים הצביעו עם הממשלה או נמנעו מהצבעה. באופוזיציה היו על כן בשנים האחרונות כארבעים חברי כנסת, אשר עשרים וששה מהם נמנו על גוש חירות-ליברלים (בקיצור גח"ל) בלבד. הממשלה בראשותה של מרת גולדה מאיר היתה מורכבת מ-19 שרים, מהם 15 נציגי ה"מעריך" ואתם שלושה נציגי המפלגה הדתית-לאומית (בקיצור מפד"ל) ונציג אחד של הליברלים העצמאיים. שנים מבין נציגי ה"מעריך" בממשלה הם חברי מפ"ם, שבידם הופקדו חוקי הקליטה והבריאות.

ה"מעריך" השולט בממשלה וב"הסתדרות" אינו גוף אחיד בזה כחו, אך בכך גם מקור חולשתו. מפלגת העבודה הישראלית של ימינו מורכבת למעשה משלושה חלקים, אשר כל אחד מהם כבר נתנסה בשעתו בחיי מפלגה מיוחדים משלו. כולל הופעה עצמאית בבחירות לכנסת ולמוסדות אחרים. שלשת הגופים האלה הם מפ"א (שהנה עד עכשיו הגוף הקובע ב"מעריך" כולו), "לאחדות העבודה" ורפ"י לשעבר. לכל אחת מהחטיבות הללו דרך משלה והרגלים משלה ואם נוסיף לכך, ששותף רציני ב"מעריך" הכולל גם מפ"ם, שהבדלי השקפות וגישות קיימים מזה שנים רבות בינה לבין חלקיה האחרים של תנועת העבודה כך בעיני חוץ וכך בעיני פנים — הרי טבעי הוא

שיהיה מסוגל להתמודד עם "מעריך" של מפלגת העבודה ומפ"ם, החל מאש" ומתן רציני ליצירת מסגרת מלוכדת לבחירות של גח"ל עם "רשימה הממ" לכתית" (ממשיכי רפ"י, שבבחירות הקודמות עמד בראשה מר דוד בן-גוריון) והמרכז החפשי.

גוש לאומי-ליברלי לבחירות "ההסתדרות" בין ארבעת גורמים אלה כבר יוקם וישמו הוא "הליכוד" ואילו ביחס לכנסת היו במשא ומתן זה עליות וירידות והוא מתנהל עדיין גם בעת כתיבת שורות אלו. אם הוא יוקם יש לו סיכויים לקבל בבחירות כשלושים וחמשה מנדטים או קצת פחות מזה. ל"רשימה הממלכתית" היו בכנסת ההולכת ארבעה צירים, אשר אחד מהם, ד"ר מאיר אבי-זהר, הצטרף בינתיים ל"מפלגת העבודה" ואילו "המרכז החפשי" בראשותו של ח"כ שמואל תמיר היה מיוצג רק ע"י שני צירים, אך סיכוייו לגדול בבחירות הקרובות בולטים לעין. יחמי הליכוד הזה רוצים לכלול בתוכו גם את "התנועה למען ארץ-ישראל השלמה", שבראשה עומדים ד"ר חיים יחיל, הסופר משה שמיר, והאלוף אברהם יפה ומר צבי שילוח. אחח מבין שלושת הראשונים הנו מעמד גוף זה למקום ריאלי בכנסת בגוש המלוכד לכשיוקם. קרוב לוודאי, שזה יהיה ד"ר חיים יחיל.

לפי מצב הדברים כיום, גח"ל במת-כונתו הקודמת, או הליכוד במסגרתו הנרחבת, הם כעת הכח הפרלמנטרי הגדול השני במדינה אחרי "המערך". המאבק העיקרי על קולו של הבוחר נטוש עתה ביניהם והוא ילך ויגבר עם התקרב יום הבחירות. שלושה מבין ארבעת השותפים הבאים בחשבון לגוש זה; הליברלים, "המרכז החפשי" וה"רשימה הממלכתית" הם בעד שינוי שיטת הבחירות לכנסת והפיכתה לשיטת בחירות אזוריות-רובנית וכמו כן בעד בחירות ישירות של ראשי העיר-יות ע"י כלל התושבים. ב"תנועת הח"י-רות" קיימים עדיין חילוקי דעות בני-דון זה עד היום. רבים הם האנשים הסבורים, שרק שינוי שיטת הבחירות יש בו, כדי להביא ליצירת אלטרנטיבה לשלטון.

המ"מ להקמת הליכוד הליברלי-לאומי לכנסת ולרשויות המקומיות (או כפי שהוא מכונה בקיצור "הליכוד")

ישראל" — 4 צירים ול"פועלי אגודת ישראל" — 2 צירים. בין אם כל אלה יופיעו יחד במסגרת של "חזית דתית מאוחדת" (כפי שהדבר היה בבחירות לכנסת הראשונה) ובין אם כל אחת מהן תופיע לחדד הן תרכונה מספר קולות הדרוש ל-18 עד 20 מנדטים. אשר ל"ליברלים העצמאיים" המיו"צגים עתה בממשלה ע"י שר אחד ויחד והוא שר התיירות, מר משה קול, (שעמד שנים רבות בראש מפעל עלית הנוער של הסוכנות) הרי ההערכה היא, שהם יגבירו במקצת את כחם בכנסת הבאה, אם כי מצבם בין שני הגושים הגדולים והנאבקים ביניהם "המערך" מזה וגח"ל מזה הוא קשה למדי. הליברלים העצמאיים הם מתונים במדי-ניות החוץ של ישראל ונאבקים למען "חוק האזרח", כדי לאפשר ע"י כך גם לפסולי חיתון לפי החוק היהודי להתחתן ולקים משפחה. דרישתם זו כמעט שגרמה למשבר ממשלתי בשנה שעברה. היחסים בין "הליברלים העצמאיים" לבין "המערך" רחוקים מאוד בשנתיים האחרונות מלהיות אידי-אליים ולא מן הנמנע, שתהיינה לכך עוד השלכות בעתיד הקרוב, כל שכן קשים הם היחסים ביניהם לבין המפל-גות הדתיות.

סיכויי גוש חירות-ליברלים. — ומכאן לגוש חירות-ליברלים (גח"ל), שהשתתף בשנים 70—1967 בקוא-ליציה הממשלתית תחילה במסגרת ממשלת הליכוד הלאומי ואחר כך במסגרת ממשלה קואליציונית רגילה (בזו האחרונה היה מיוצג על ידי ששה שרים: שלושה מטעם "חירות" ושלושה — ליברלים), אך מאז קיץ 1970 הוא נמצא טוב באופוזיציה בעטיה של "תכנית רוג'ס" הידועה.

בבחירות הקודמות זכה גח"ל בשלוש מאות אלף קולות, שהיקנו לו 26 צי-רים בכנסת השביעית, מהם 15 נציגי "תנועת החירות" ו-11 ליברלים. משך תקופת כהונתה של הכנסת אף הלכו לעולמם שנים מראשי ה"גוש"; אריה בן-אליעזר מי שהיה סגן-יושב ראש הכנסת ויוסף ספיר, מי שהיה שר בארבע ממשלות.

לקריאתו של האלוף (מילואים) אריאל שרון, שהצטרף באחרונה למפ-לגה הליברלית וזיהה מנציגיה הרא-שיים בכנסת הקרובה, להקים "מערך מול מערך" כלומר יצירת כח שני,

החפשי" — 2 מנדטים כלומר 32 מקור מות בכנסת ביחד. אף אצל כמה רשימות אחרות לא חל בנידון שינוי ניכר משך השנים. הרשימות העדתיות נעלמו כולן מן האופק והנסיונות להחיותן עלו עד כה בתוהו והרי היו ימים בהם היתה בכנסת רשימה ספרדית עם ארבעה צירים. רשימה תימנית עם ציר אחד וכו'. עסקני עדויות המזרח נוכחו לדעת, כי הדרך היחידה בה ניתן להם להשיג מבוקשם הוא אך ורק באמצעות המפלגות ולמען האמת מספרם במועצות העירוניות, מוסדות ההסתדרות וכו' מדה מסויימת גם בכנסת הוא כל הזמן בקו-העליות. אשר למיעוטים (ערבים, דרוזים וכו') הרי כמעט כל השנים רשימותיהם המיוחדות העבירו בבחי-רות שלשה-ארבעה צירים, על אלה יש להוסיף, כמוכח, את אנשי המיעוטים שנכללו במקומות ריאליים לכנסת ע"י מפלגות אחדות. עתה עומדים גם הבדואים המתגוררים בנגב להופיע בבחירות לכנסת ברשימה מיוחדת משלהם ויש להם סיכויים סבירים להעביר ציר אחד.

כנסת של מרצים מטעם מרכז ההסתדרות הממשלתי, שנערך בשלהי חודש אוגוסט בירושלים קיבלנו מידע רב על מבצע הבחירות מפי יושב-ראש הכנסת והולכת, מר ישראל ישעיהו, חברי הכנסת מר חיים צדוק ופרופ' י. ה. קלינגהופר ועל כולם מפי יו"ר ועדת הבחירות המרכזית, השופט העליון מר חיים כהן, הן מר ישעיהו והן השופט סגן רואים בבחירות מבחן לדימוי קרטיה הישראלית והשופט הוסיף ואמר, כי דוקא מכיוון שבשנים האחרונות טושטשו במידה ניכרת ההבדלים הליברליים בין המפלגות, דרושה כיום מידה רבה של בגרות ושיקול דעת מצד הציבור בבואו לזרוק את הפתק שלו לקלפי — דבר המטיל אחריות רבה גם על המפלגות עצמן. דעה דומה אף שמעתי מפיו של המפיק הארצי על הבחירות, ד"ר מאיר שחט, לשעבר שגריר ישראל באורגוויי. ביום הבחירות ילך כל אדם בישראל לקלפי, כדי להגיד בצורה אלמת זו את דברו. אחרי הבחירות עוברת שוב היד מה העיקרית לידי ראשי המפלגות העוסקים בכך כל ימות השנה והשפעתן תהיה בהתאם למספר הקולות שיונתן להן ב-30 באוקטובר ש. ז.

במשך שבועות רבים היתה מלווה על-יות וירידות וכדי לסיימו בהצלחה צריך היה להבהיל הנה מחול את יושב-ראש המפלגה הליברלית ביש-ראל, חבר הכנסת ד"ר אלימלך רימלט, עת שעשה בוועידת ה"זי. או. אי"י בארצות הברית. עוד ביום ה-11 לי-ספטמבר, כלומר באותו יום בו נערכו בארץ הבחירות לוועידת ההסתדרות" בהן הופיעה רשימה מאוחדת של גח"ל, "המרכז החפשי" וה"הרשימה הממלכ-תית" (ממשיכי רפ"י לשעבר) לא היה ברור, אם אכן תקם רשימה מאוחדת כזאת גם לקראת הבחירות הקרובות לכנסת ורק בתחילת הערב בישרו הראדיו והטלביזיה, שהמרכז החפשי" בראשותו של ח"כ שמואל תמיר הצטרף אף הוא להסכם, שעליו חתמו שעות אחדות קודם לכן נציגי גוש הירות ליברלים וה"הרשימה הממלכ-תית". אין ספק בדבר, שהמירמ הממור, שך, שהיה מלווה גם התנגשויות מילוי-ליות בין ב"כ "חירות" והמרכז ה"חפשי" פגע לא במעט בסיכויי "הלי-כוד" בבחירות.

שמרנותו של הבורח הישראלי. — המציאות של מחצית יובל השנים שחלפו הוכיחה לנו בעליל, כי הבורח הישראלי הוא שמרני ולא בנקל מעביר הוא את קולו המפלגה אחת לשניה או מזרם רעיוני אחד למשנהו והפסוק מדבר ראשית כל באותם האזרחים, שאינם חברים בשום מפלגה.

בבחירות לכנסת הראשונה בשנת 1948 היו למפ"אי ולמפ"ם יחד 50,43 אחוז מקולות הבחורים ואילו בבחירות לכנסת השביעית, כשהללו הופיעו יחד במסגרת של ה"מערך" הפועלי הן קיבלו כ-47 אחוז מכלל הקולות. בכנסת סת החמישית, כשהליברלים כולם היו במסגרת מפלגתית אחידה היו להם 17 צירים בכנסת ואילו לתנועת החירות" היה בה מספר הצירים, כלומר 34 נציגים בסך הכל. בכנסת האחרונה, כשרוב הליברלים הופיעו במסגרת גח"ל ומיעוטם במסגרת "הלי-ברלים העצמאיים" ואילו "המרכז החפשי", שנתפלג מ"חירות" הופיע אף הוא ברשימה נפרדת היו התוצאות כדלקמן: גח"ל "חירות" יחד עם הליברלים) 26 מנדטים; הליברלים העצמאיים — 4 מנדטים והמרכז

כתיבתו של „ספר תולדות ההגנה“

מאת יהודה פלוצקי

בתולדות ימי בית שני — כלום המצאו בשניהם דעה אחת? הרי כל היסטוריון בכואו לדון על העבר, ולו גם הרחוק ביותר, מושפע מדעותיו ומהשקפותיו בתקופתו הוא. אין ההיסטוריה „מדע מדויק“ כמתימטיקה ופיסיקה, ויש בה הרבה מן האמנות והספרות. מה ש־נדרש מההיסטוריון הוא לא אובייק־טיביות מדעית קרה ושקולה, אלא הקפדה על דיוק העובדות ואמיתותן, ואי־התעלמות מהן, גם כאשר אין הן נעימות לו ואינן מתאימות לנטיית רוחו.

(ב) טענה שניה קשורה בראשונה. על מנת להעריך נכונה את העובדות יש צורך בפרספקטיבה מסוימת. ה־כרוכה במרחק זמן. רק אז אפשר לשקול נכונה את העובדות מבחינת ערכן ומשקלן, ולקבוע את מקומן ב־מסכת ההיסטורית. בשנת 1903 הת־קיימה בלונדון ועידה של כמה מפלגות מחתרטיות רוסיות, ששום היסטוריון לא היה מתייחס אליה, לא אז ולא עשר שנים לאחר מכן, אל מאורע היסטורי. ב־1912 התברר כי באותה ועידה הונח היסוד למפלגה הקומוניסטית החולשת כיום על גורלו של שלישי האנושיות.

אף זוהי טענה חשובה. אולם על כך יש להשיב: ההיסטוריון הכותב את תולדות זמנו, אין לו אמנם הפרספק־טיבה המספקת, אולם יש לו הקירבה הנפשית והחדירה הפסיכולוגית לנפש גיבוריו, יש לו ההבנה הדרושה ללשון התעודות שנכתבו בזמנו, יותר מה־היסטוריון בן־הדורות הבאים, ומבחינה מסוימת משמש אף ספרו מקור היסטורי (ונזכיר רק את ספרו של יוסף בן מתתיהו „מלחמת היהודים עם ה־רומאים“). זאת ועוד אחרת: הרי אין ספר היסטוריה בגדר של „תורה חתומה“ זה ראה וקדש, ולאחר עשרות בשנים יתכן ויכתב ספר חדש על אותה תקופה מפרספקטיבה חדשה ו־שונה.

(ג) טענה ג' קשורה בבעית החומר ההיסטורי. חומר זה אינו מתגלה ב־רבים מיד לאחר המאורעות. ארכיונים רבים סגורים בפני החוקרים שנים

א.

בשנה הכ"ה לקיומה של מדינת ישראל הושלמה כתיבתה והוצאתו ל־אור של „ספר תולדות ההגנה“. שמונה כרכים גדולים (כ־4500 עמודים) כ־ללים את תולדות השמירה, ההתגוננות והמאבק של הישוב במשך שבעים שנה. מיום שנוסדה פתח־תקה (תרל"ח) עד קום מדינת ישראל (תש"ח). היוזמים את כתיבת הספר, שאול אביגור, מראשי ארגון „ההגנה“ ל־שעבר, ופרופ' בן־ציון דינור ז"ל, ראו לנכון, כי ספר זה, שיסכם לראשונה את כל פרשת התגוננותו של הישוב העברי בארץ־ישראל, יכתב במתודה מדעית, תוך הקפדה יתירה על נכונות העובדות ההיסטוריות ותוך הישענות על תעודות ומקורות בדוקים.

לא לנו, שעסקו בחיבור הספר ו־בעריכתו, לבוא ולהעריך אותו, בכך יעסקו מבקרים וחוקרים. ברשימות אלה כוונתי רק לעמוד על כמה בעיות שהיו כרוכות בכתיבת הספר ובהכנתו. הבעיה הראשונה שעמדה בפנינו היתה, האם יש מקום לכתיבת מחקר היסטורי־מדעי זמן קצר לאחר התקופה הנידונה באותו ספר. זהו ויכוח עקרוני הנמשך כבר שנים רבות בין אנשי ה־מחקר ההיסטורי, ובדרך כלל מקובלת עתה ההשקפה כי יש ויש מקום ל־כתיבת היסטוריה כזו, ומכונים ל־„היסטוריה בת־זמננו“ קיימים במוסדות מחקר רבים.

הנימוקים נגד כתיבת ההיסטוריה על־ידי בני הדור שחי בעת הת־חוללתם של המאורעות הנדונים בה, ידועים:

(א) בהיות הכותבים מעורבים במידה זו או אחרת במאורעות זמנם — אין להם בודאי הגישה האובייקטיבית ו־השקולה הדרושה לתאור המאורעות ו־הערכתם.

זהו טענה כבדת משקל לכאורה, אבל כאן נשאלת השאלה: האם מור־צאים אנו „גישה אובייקטיבית ושקולה“ בין כותבי ההיסטוריה של ימים עברו? תקחו שני ספרים הדנים ב־תולדות המהפיכה הצרפתית או ב־

„שבת השחורה“ ב־1946, כאשר פשטו הבריטים על מוסדות הישוב וערכו בו הם חיפושים, ניתנה הוראה להשמיד תל־יתלים של תיקים ותעודות שהיו שמורים במטה הכללי של „ההגנה“ ובמקומות אחרים.

היה עלינו להתחיל בהקמתו של „ארכיון תולדות ההגנה“, והיתה זו עבודה איטית וממושכת, שבלעדיה לא יכולנו, כמובן, לכתוב את הספר. ו־עבודתנו זאת הביאה פירות חשובים. התברר כי חלק ניכר מתעודות ה־מטה הכללי של „ההגנה“ צולם במיקרופילם, ואלפי תצלומים אלה שפוענחו והוגדלו, שימשו יסוד לשיקועו החלקי של ארכיון המטה הכללי בשנות קיומו (1939-1948). משפחות אליהו גולומב ודוב הוז מסרו לנו את החומר הרב שנשאר לאחר פטירתם של שני ראשי „ההגנה“, שנפטרו לפני זמנם. כן נשמר חלק מארכיון „ההגנה“ של תל־אביב ונמסר לרשותנו. בעצם הימים בהם היה הר הצופים מובדל ממדינת ישראל נסע כותב השורות הללו — כשליח האוניברסיטה העברית — ו־גילה במחסן־סתרם (סליק) באחד מ־קירות הבנינים, את ארכיון „ההגנה“ בירושלים. ארכיון זה הועבר או ב־דרכי־סתר מהר הצופים לארכיונו. מחיפה הביא לנו אחד מחברי „ההגנה“ לשעבר כמה שקים שבהם היו מונחות בערבוביה אלפי תעודות של המפקדה בעיר וכן של שירות הידיעות (ש״י) בצפון הארץ. כמה מפקדים מקומיים מסרו תעודות בודדות שנותרו בידיהם, ומפקד גוש עמק הירדן מסר ארכיון שלם, שבו נשמרו הן כל התעודות והתכניות המקומיות והן התעודות, התכניות ההוראות והפקודות שנשלחו אליו מן המטה הכללי. באיסוף חומר זה היתה יד למזכיר המערכת אל־מ גרשון ריבלין.

נעזרנו רבות בארכיונים אחרים, ציבוריים ופרטיים. בארכיון הציוני מצאנו אלפי תעודות הקשורות ל־„הגנה“. ערכנו רישום מפורט של תעודות אלה, וקיבלנו גם כמה מאות העתקים כפולים לארכיונו. ב־ארכיון העבודה נמצאו שרידי ארכיון „הש״י מר“ ואוסף גדול של עתונות המחתרת של „ההגנה“. בארכיון ניל־י בזכרון יעקב מצאנו אוסף מלא ועשיר של יומנים, מכתבים ותעודות אחרות —

רבות לאחר מעשה. רבים מפעילי ה־תקופה ועסקניה כותבים את זכרונ־ותיהם רק שנים רבות לאחר המעשה. יומניהם ומכתביהם של אישים חשובים באים לכלל גילוי רק לאחר פטירתם. ועל כן — טוענים המתנגדים ל־„היסטוריה בת־ימינו“ — טוב יעשו ההיסטוריונים אם יחכו כמה עשרות שנים, עד שיתגלה החומר הגנוז לפני חוקריו.

על כך יש להשיב: החומר ההיסטורי הגלוי, וביחוד החומר המודפס (כרוזים, ספרים, עתונים) הוא כה רב, עד ש־משאיר הוא לחוקר מקום רב להתגדר בו, גם אם אינו יכול לחדור לארכיו־נים חתומים וגנוזים. יתכן כי במשך הזמן יתגלה חומר פנימי ובו חידושים רבים, אבל, כאמור, אין שום ספר היסטוריה — „גמר חתימה“. אדרבא — עם התגלות החומר החדש — ימצא היסטוריון אשר יכתוב מחדש את ה־היסטוריה בהתאם לכך. לעומת זאת — הרי תוך עבודתו ובקשר עם עבודתו מגלה ההיסטוריון הכותב את תולדות זמנו חומר שיתכן והיה הולך לאיבוד, אילו לא נודרו אותו היסטוריון לעמוד על חשיבותו. כן יש לו הודמנות שאינה חוזרת, להיפגש עם פעילי ה־היסטוריה ועושיה ולברר עמהם סת־מות ורמזים בתעודות שונות; הוא מציל ארכיונים פרטיים שיורשיהם של בעליהם, היו מוכנים לחסלם, הוא גובה עדויות ומזרו אנשים לכתוב את זכרונותיהם. ופעולה זו הגיעה עתה לידי כך, שבאוניברסיטאות רבות קיי־מים „מכונים לתיעוד בעל־פה“ ובהם מעובדות שיטות מדעיות לגביות עדות ורשימת זכרונות בצורה מדויקת ככל האפשר.

ב.

הבעיה הראשונה שעמדה לפנינו כ־שבאנו לכתוב את הספר — היתה איסוף החומר לכתיבתו. „ההגנה“ לא הקימה ארכיון משלה במשך שנות קיומה, ולא עוד אלא שתעודות רבות מאד הושמדו בשעתן לרגל הקונספּי־רציה החמורה ולרגל חיפושים ו־רדיפות. נזכיר רק שני מאורעות כאלה: (1) ארכיון „השומר“ משנות 1907-1917 הוטמן באדמה בחיפזון בימי הרדיפות על הישוב לאחר גילוי רשת הריגול של ניל־י בראשית תרע״ח, עקבותיו של ארכיון זה נעלמו. (2) ב־

ראשית עבודתנו: ארכיונו היה פתוח לכל דורש ולכל חוקר, בלי הבדל מפלגה והשקפה. כן עקבנו בהתמדה אחר העתונות השוטפת וגזרנו מתוכה קטעי זכרונות וידיעות על תקופת ה"הגנה".

נוסף לאיסוף החומר עסקנו במשך כל ימי כתיבת הספר בגביות עדויות מפי אישים שונים, שהיו קשורים לבעיות ההתגוננות של הישוב בכל התקופות. אלפי עדויות נרשמו, ומהן שנגעו בפרשיות עלומות, שלא היו קיימות לגביהן כל תעודות (כמו: פרשת רצח ד"ר ישראל די-הן, שליחו-תו של ישראל שוחט למוסקבה ב-1926 ועוד). כמה עדויות כאלה מקיפות עשרות רבות של עמודים, ומהן ששימשו לאחר-זמן יסוד לפירסום ספרי זכרונות או ספרי זכרון. רבים ממוסרי-עדויות אלה כבר הלכו ל-עולמם (בהם מפקד ה"הגנה" הארצי הראשון יוסף הכהן, ראשי המפקדה הארצית יוחנן רטנר ומשה סנה, ה"רמטכ"ל של ה"הגנה" — יעקב צורי) ואילו לא נכתבו הדברים מפיהם בעוד מועד — היו הרבה מעשים ופעולות נשכחים, או נשארים בלתי-ברורים ו-סתומים.

עם סיום כתיבת הספר נמסר "אר-כיון תולדות ההגנה" לארכיון צה"ל ובו יהווה חטיבה בפני עצמה, ואני תקווה כי ארכיון צה"ל ילך בדרכינו ויפתח את "חטיבת ה"הגנה" להיסטוריונים ולחוקרים אשר יוכלו לכתוב מחקרים משלהם, ואף לכתוב מחדש את תולדות ה"הגנה" לפי פרספקטיבה חדשה ו-הערכות מחודשות.

ג.

מי שרואה את "ספר תולדות ההגנה" תמה ראשית כל על הקיפו, שהוא ב-מידה רבה בבחינת "עושר שמור לבעליו — לרעתו", כי מי זה יוכל, אם אינו היסטוריון מקצועי, לקרוא ולהשתלט על חומר רב זה? בתכנית המקורית של הספר, ש-חברה על-ידי פרופ' ב. צ. דינור ז"ל, הותוו לו שלושה כרכים בלבד. כרך אחד — "משמירה להתגוננות", שכלל את כל השנים מראשית ההתישבות היהודית החדשה עד יסוד ה"הגנה" (1878-1920); כרך שני — "מהתגוננות למאבק" — שכלל את השנים מיסוד ה"הגנה" עד פירסום "הספר הלבן"

שנתנו תמונה מלאה ונאמנה של ארגון זה. ממכון ז'בוטינסקי קבלנו מאות כרוזים וחוברות של אצ"ל ולח"י, וכן עברנו על אלפי מכתביו של ז. ז'בו-טינסקי והעתקנו את כל הנוגע לפרשת הגדודים העבריים, פרעות 1920, קורות האצ"ל וכדומה. כן עברנו על החומר בארכיון לח"י. בארכיון צה"ל נשתמר חומר רב משנותיה האחרונות של ה"הגנה". כן בדקנו וליקטנו חומר ב-ארכיוני התנועות ההתישבותיות ה-שונות.

מן הארכיונים הפרטיים ייזכר ב-ראש וראשונה ארכיונו הפרטי של ד. בן-גוריון, אשר נתן לנו רשות לבדוק את כל השמור בתיקיו עד שנת 1948, שם מצאנו חומר יקר ונדיר, שלא היינו מוצאים בשום מקום אחר, ובין השאר דו"חות מפורטים שנמסרו לו על-ידי פיקוד ה"הגנה" בשנות העשרים על מצב כוח האדם והנשק בימים ההם. חומר רב נמצא לנו בארכיונו האישי של ישראל גלילי, ותעודות בודדות רבות נמסרו לנו ע"י אישים שונים (בהם דו"חים סודיים של ממשלת ה-מנדט ומשטרתה).

באורח שיטתי אספנו אלפי תצלומים הנוגעים במישרים או בעקיפין לפרשת ה"הגנה". רבים מהם היו נדירים ב-יותר. כשבאתי למפקד ירושלים ב-שנות השלושים, יעקב פת, מסר לי עשרות תצלומים מפעולות הארגון ב-עיר זו. הוא גם הסביר לי כיצד נש-תמרו אלה בידו. הוא הוציא איטור חמור שלא לצלם שום פעולה של ה-ארגון, אולם בכך לא הסתפק, אלא שלח גם אנשים לחפש בבתי מפקדי ה"הגנה" בעיר, והצילומים אשר נמצאו בבתיהם, שמן הדין היה להשמידם, נשתמרו בידו והוא שמסרם לידינו. במשך השנים הקמנו ספריה בת כמה אלפי ספרים וחוברות, הנוגעים במידה זו או אחרת לתולדות ה"הגנה". בהם אספי תעודות, קובצי זכרונות, ספרי-יובל של ישובים שונים בארץ, שבכל אחד מהם נזכרה בקצרה או ביתר הרחבה, פרשת התגוננותו של המקום, ספרי-זכרון לחללי הישוב וה"הגנה", עתונים, מחקרים היסטוריים, מונוגרפיות וביוגרפיות, וכן עבודות מחקר של סטודנטים ודוקטורנטים ב-אוניברסיטאות, שרבים מהם נעזרו ב-ארכיונו, כי כלל זה קבענו לנו מ-

רשימת פרקי הספר, על כל סעיפיהם, והמפתחות המפורטים לעניינים, מקומות ואישים, הבאים בסוף כל כרך וכרך, יסייעו לקורא לחפש ולמצוא את המעניין אותו במיוחד.

תוך כתיבת הספר התגלו לנו פרשיות חדשות והתבררו לנו עניינים סתומים וסבוכים. התגלתה פרשת קיומו של הארגון הראשון שפרש מן „ההגנה“ — „הקיבוץ“, ארגון חברי „השומר“ ל- שעבר, שניסה לקשור קשרים פוליטיים וצבאיים עם ברית-המועצות בשנות 1923-1926. כן בררנו שהדעה המקורית בלתי על-יסוד „הארגון הצבאי הלאומי“ ב-1937 (כפי שכתוב הדבר גם ב- „אנציקלופדיה העברית“) הוא מוטעה, וכי ארגון זה קם באביב 1931, כתוצאה מריב מפקדים בסניף „ההגנה“ בירושלים. אף גילינו והבאנו בספר תצ-לומיהן של תעודות משנות 1931-1936 המאשרות עובדה זו. לא טשטשנו ולא העלמנו מעשים, סטיות וטעויות או חילוקי דעות בארגון „ההגנה“, ולא פעם עמדנו בפני לחצים שונים ל- העלים או לטשטש פרשיות בלתי-נעימות שונות.

בספר באו מאות רבות של תצלומים, מהם נדירים ביותר, של אישים, מאורעות, פעולות ותעודות, שלכולם יש ערך של מקורות היסטוריים, וכן באו בו מפות, דיאגרמות ולוחות כרונולוגיים מפורטים.

בוודאי מן הראוי להוציא קיצור של ספרנו זה, שיסתמך על הספר המלא. בקיצור זה יש להשמיט את המסכת המדעית וחלק ניכר מחומר הרקע. הוא חייב לכלול רק כרך אחד בלבד, למען ירוץ הקורא בו ותהיה לפניו „כל ה- היסטוריה על רגל אחת“. והקורא, או המעיין, שירצה לדעת את העניינים לפרטיהם של ההיסטוריה כולה, או פרקים ממנה לפי בחירתו, יפנה לספר השלם. מקווה אני כי לא ירחק היום ודבר זה ייעשה.

במאה 1939; כרך ג' — „ממאבק ל- מלחמה“, שכלל את שנות המאבק ב- „ספר הלבן“ עד קום מדינת ישראל (1939-1948).

אולם תוך כתיבת הספר התרחבה המסגרת ומספר הכרכים גדל והגיע לשמונה. ומאחר שהחלוקה הראשונה נשמרה בכל זאת ניתנו לספרים ה- שונים מספרים בהתאם לכך (כרך א' כלל חלקים א' וב'; כרך ב' — חלקים א' ב' ו-ג' וכרך ג' — חלקים א' ב' ו-ג'). ואמנם רבים הקוראים המת-אוננים על חלוקה זו המחייבת את העוסק בספר להתרגל אליה ולקלוטה. אחת הסיבות שהביאו לגידולו של הספר היה ההכרח להרחיב את תיאור הרקע המדיני וההתישבותי עליו הת-פתחה „ההגנה“. כרגיל מסתפק כותב פרשה היסטורית בדברים קצרים ב- נוגע לרקע לעבודתו, כשהוא מסתמך על ספרים שכתבו קודמים לו, אף מפנה את הקוראים אליהם. כשהתחלנו ב- כתיבת הספר (ובעצם עד היום הזה) לא היו כמעט ספרים כאלה ומצאנו לנכון ולהכרחי להקדיש פרקים מיו-חדים לפרשיות כגון: התנועה הלאומית הערבית בארץ-ישראל, תנועת ההגנה העצמית בגולה, גילויי התגוננות יהודית בשנות השואה וכדומה. כל אלה ה- פרשיות שהשפיעו רבות על התפתחות תנועת „ההגנה“ ודמותה.

כשליש מן הספר מוקדש למסכת המדעית. עם ראשית עבודתנו הוצפנו בערעורים ובוויכוחים על עובדות ועל הערכות. ראינו הכרח לבסס את סיי-פורנו ההיסטורי השוטף ברשימה מדוקדקת, הבאה בסוף כל כרך, של מקורות לכל עובדה ועובדה, כדי ש-יוכל הקורא לבדוק על סמך מה כתבנו מה שכתבנו, ואמנם שיטה זו עמדה לנו פעמים רבות בערעורים ובבקורות ובהתקפות עלינו. איש לא יכול היה לסתור את עצם העובדות שהבאנו, גם אם לא היו נעימות ותואמות לרצוי-לו.

ספר השירים האחרון של אברהם שלונסקי

מאת י. זמורה

א.

הקורא שיקרא את שיריו של א. שלונסקי בספרו זה, «ספר הסולמות»*, הוא בקי ובן-בית בכל ספרי שיריו הקודמים, — יעמוד בפני חידה וישאל: «הזה א. שלונסקי?».

כי קורא כזה הן יודע שא. שלונסקי שר תמיד, — החל מ־«דוי» וגמור בספרו «משירי הפרוזודור הארוך» — גם שעה ששר על נושאים מרגשים וגם שעה שדרגת הפאטוס שלו היתה גבוהה מאוד, — בלי התרגשות-הלב, אלא, אם ניתן לומר כן, משום התרגשות השכל.

שעה שהוא שר על פחדים ועל «מפולת» — כוונתו היתה להפחיד את זולתו, שמא גם לרגש אותו עדי-דמעות, אבל הוא עצמו, גם במיטב שיריו הפאתטיים היה אולימפי, לא רגש ולא נתרגש, וכל שכן לא הזיל דמעה; עצבותו היתה תמיד עצבות יבשה; הן הוא עצמו משתומם על עצמו בשירו «רגע של תולשה»:

מי בכולם

אי — אָ

אויב לי או אוהב

ראה איך עצבותי את דמעתי מושלת?

ב.

אכן, תמורה הוא, תמורה רבתי, הפוכה מן הקצה אל הקצה, בגילוי תכונותיו של האיש ובגילוי סגולותיו השיריות; א. שלונסקי נקלע, מי יודע מתוך איזה נסיונות-חיים ומתוך איזה טלטולי-מחשבה, אל עולמות שאי-אפשר היה כלל להעלות על הדעת, כי הוא יקלע לתוכם.

ב«ספר הסולמות» שר א. שלונסקי על מה שהוא שר הפעם ודמעה מחלחלת בדבריו, והלא אי-אפשר היה כלל לשער קודם-לכן.

א. שלונסקי נקלע, דרך דוגמה, לתחום של חלומות, מבשרי-טוב ומבשרי-רע, והם מזעזעים אותו, מביאים אותו לידי שינוי אופי ושינוי דברים, הוא נקלע לפתע-פתאום לתחום של התרפקות על אהובה, התרפקות על בת; שכן פחדיו עכשווי הנינם פחדים אישיים מאד, פחדים שרק בו הם נוגעים ושמא אינם מכוונים עוד לנגוע בזולת. פחדים אלה טראגיים יותר מן הפחדים הקודמים.

* אברהם שלונסקי, ספר הסולמות, שירים, הוצאת ספרית פועלים, תל-אביב, תשל"ג.

שהיו פחדים, אפשר לומר, פילוסופיים ואידאולוגיים; ועל כן כה מוזעזע פחד זה שהוא מביעו בבית הבא:

אל תאמין לדומית הרהיטים
של כל החדרים.
אתה מוקף דלתות ואשנבים ושמעורף —
חשוד בהם!

ויש בספר מחזור שירי בדידות, מפורזים ומפורדים, ולא דווקא רצופים, — שיש בהם, אמנם, משום השלמה, אלא שהיא טראגית כל-כך, בלתי מצויה ובלתי-שכיחה אצל א. שלונסקי:

כי למה זה שומם הכל בכל החדרים
כי למה זה דומה הכול בכל החדרים
כי למה זה דומים לפתע כל החדרים
ואין אחד נחשך מזולתו?
הוי אתן מה מלילה
עין מה מליל?
— הכי תצא?
— חלילה לי מצאת!
הרי לצאת — משמע החוצה
והוא הומה הומה הומה —
ולא אליך.

ומיד לכך, כלומר: מאימת-הבדידות נמלט א. שלונסקי אל חיק החלומות:

אל תוך הבוקר אתה בא ממעבה הלילה
כאישי-היער הנקלע למקום ישוב
וכמו אבק-דרכים בנעלי ההלך
דבק בך אבק-החלומות.

ג.

מובן מאליו, כי תמורה גדולה כזאת אצל א. שלונסקי, בנושאים ובתכנים, הביאה עמה גם תמורה בלשונו, תמורה שהיא יותר מפליאה, אפילו מתמורת האופי; שכן, לשונו של שלונסקי היתה תמיד בחינת סגולת-איתנים שאינה ניתנת לשינוי על נקלה, ושמה תמורה זו היא-היא המבחן והעדות המובהקת לכל שאר גילויי התמורה שהתחוללה אצלו; בבית אחת וכמו ביד-אדירים, נעקרו יסוד השעשוע ויסוד הקונדסות שבלשונו.

אכן, אותה עשירות מופלגת של הגדרות, של מילים עתירות-מובנים וטעונות ברק, אבל הטעם בכל אלה הוא אחר; הפעם מתנהלת הלשון בכבודות, שלא כרגיל אצלו.

הפעם הזאת — ההפתעה איננה עוד בקלות-הלשון, שהיתה מופלגת בצירופים משעשעים ודומים לאימרות-כנף; עכשיו יש לצירופים טעם של

אירוניה ושל סרקזם, והקורא לא יתפוש את מקוריותם, אלא אם כן ישהה קצת על חידושיהם.

זאת ועוד: — הפעם הזאת העשיר את אוצר לשונו לא במילים חדשות, כי-אם דווקא בישנות, אלא שהיו גנוזות ונסתרות בתוך המקורות השונים, ואילו הוא שאב אותן ממסתריהן בכשרונו הלשוני, שהיו בו סגולות של אבן-השואבת; אתה מופתע מחידוש זה או אחר, אך בחקרך תמצא, כי החידוש הוא ישן-נושן, אלא שאתה לא ידעתו, פשוטו כמשמעו, כגון: „סכסך“ תחת „זיגוג“ הלועזי, וכגון: „גיה“, הגוון המפתיע של אור, מלבד „זוהר“ ו„בהק“ ועוד.

זה השימוש באפשרות דקדוקית לכתוב „בט“ במקום הביט, „סג“ במקום „נסוג“, „לט“ במקום „הליט“ וכדומה; כמה חן בכל אלה וכמה שינוי טעם של המעשה ושל הפעולה ע"י שינוי דקדוקי זה.

במקום „חרפות“ ובמקום „פלפול“ של מחשבות ושל לשון — אתה מוצא עכשיו אצל א. שלונסקי — פקפוק והיסוס, ענווה מופלגת ואפילו דוק של מסתורין:

יש למד-ו צפרים נסתרות
שבזכותן השמים עומדים
והעיר עומד
והשר —
אחת מהן (תמיד רק אחת!)
כחולה עד מאוד

ומעניין, א. שלונסקי, זה „הנער השובב“ של השירה העברית, שר שיר ומתכוון למוסר-השכל דווקא, כמו בשירו „החי ומתיו“.

הקשיבו לגן ולשיר!	הנחש
השכילו כהם ללבלב!	והלב.
כי עת להנץ	
ועת להעיר —	הלב הנחש והעץ — —
העץ	ואוי לדחוק את הקץ.

כאמור, — הבחין א. שלונסקי עצמו בתמורה שלו, אלא שהוא נדהם לחשש וקשר לתמורה את ההסבר — „רגע של חולשה“; ואולם, המבין יבין וידע, כי היתה כאן תמורה חשובה, תמורה לטובה, הן בנוגע לנושאים ולתכנים, הן בנוגע ללשון שירה, תמורה שהיא, ללא ספק, שיא כשרונו ושיא יכולתו היוצרת, משום שכולם כאחד — הם פרי נסיון חיים ונסיון כשרון שירה גדול. זהו השלב הגבוה ביותר בספר הסולמות (בלי מרכאות) של א. שלונסקי.

על אהרן צייטלין ויצירתו

מאת חיים ליף

א

אהרן צייטלין ז"ל, מלבד שהיה סופר ואמן בעל סגולות עצמיות ומקוריות, שיחדו לו מקום כבוד בספרותנו העברית, היה גם מן האחרונים של שלשלת יוצרים חשובים שהלכו לעולמם זה לא כבר, קשישים וצעירים ממנו, ושכל אחד היה טבעת בשלשלת-יצירה עברית מפוארת: ש"י עגנון, אביגדור המאירי, יהודה בורלא, לאה גולדברג ונתן אלתרמן — ולאחרונה: חיים הזו ואברהם שלונסקי. אבידות כבודת אלה מגדילות את צער הסתלקותו של אהרן צייטלין, שעם אחרים מן הסופרים הללו נתקשר קשר רוחני-נפשי. כל זמן שצייטלין היה בחיים סימל בגופו וביצירתו את המסורת הגדולה של דור-התחייה בספרותנו, ששאב את כוחו, ערכיו ויעודיו מההווייה הרוחנית הישראלית של ספרות ישראל לדורותיה. א. צייטלין היה אמן, שנהירין היו לו שבילי הזרמים הספרותיים בדורות האחרונים, אך השקפת-העולם שלו היתה מעוגנת במסורתו היהודי ובמחשבת-ישראל הדתית-הלאומית ובאורחות חיי-עמו השרשיים-חיוניים. מכאן אדיקותו ברעיון של נצח ישראל, על אף הפולמוסים מאז ועד עתה שנסתיימו ברצח ישראל. כסופר ואמן רב-צדדי איחד ומיזג צייטלין בתוך נפשו היוצרת יסודות ניגודיים, כביכול. הוא נחן בחוש-מציאות חריף ותפס את הוויות החיים תפיסה מפוכחת ביותר, כשבעת ובעונה אחת נאחו במסתורין, בההווייה שמעבר לחיים; ואם כמה מדבריו מצטיינים בעוקצם ההתוליי-אירוני, הנה ברוב שירתו, בפרט העברית, הגביר את היסוד החזוני, כשהוא מתאר בשפת הרזים את המאבק בין כוחות הטומאה והקדושה, השטן והאלקים. ומעטים בין סופרינו שהכירו כצייטלין את התרבות הכללית. הוא היה בן-בית בספרות העולם וכתב מאות מאמרים ורשימות על יוצרים וזרמים בה, על סופרי-מופת, מספרים ומשוררים מודרניים וחדשנים ביותר, אך לא התבטל בפניהם, אלא להפך, בדק, בפרט בתקופה שלאחר השואה, כל יצירה לאורם של ערכי מוסר ושלל כל נסיון "להכשיר" מעשי-אמנות המזלזלים ביקר-האדם ורוחו, רוח-עילאין שבו; צייטלין בא בסוד האמנות על כל צורותיה ואמצעיה, אך עשה אותה כלי-שרת לאמונה. ואחרון-אחרון: צייטלין שקד והקפיד על לשונו העברית, והיא היתה שפת נשמתו, אך כתב בחזק רב, ובלהט אמנותי, בלשון העם, באידיט עסיסית, עשירת ניב וציור.

זו לא היתה שניות, כי אם הרכבם וספיגתם של תורות וערכי חיים ומחשבה, תרבות ורוח אנושיים-יהודיים שקסמו לו בריבוי-פניהם. הוא העריץ מעורו את אצילות דרכיו ותוד מחשבתו של אביו-מורו ר' הלל צייטלין וחיבב את אורחות חיים של פשוטי העם ברחובות וארשה וחוצותיה. ירשת בית-אבא ניכרת עוד בדבריו הראשונים והוא עודנו רך בשנים, אך כולו אחוז שלהבת-יצירה. חן של מחשבת אמן צעיר המבקש לבוא בסודם של כוחות-מסתורין שרוי על הפואמות הראשונות שלו באידיט, "מטרונתא" ו"מטטרון", בהן הוא מתגלה כאמן מקורי.

אשר סגנון ודרכי תבנית, מיבנה וביצוע מיוחדים לו בשירה. הוא היה מן הראשונים שעשה שימוש אמנותי בסמלים ומושגים שאב מתורת הקבלה ושיבצם בתיאוריו את הכוחות המתנגשים בנפש האדם והעולם.

המשורר העמיק הרחיב את הסמלים והמושגים האלה ומילאם תוכן רעיוני וחזוני עשיר-דמיון. בשירתו טבע צורות פיוטיות חדשות למסתורין הישראלי. לשון מראות וצבעים לשונה וחוץ עממי לה, אף-על-פי-כן הרוח המתהלך בשירה הזאת הוא מספירה עילאית. צייטלין מציץ בה מעבר למסך של הממש. ועוד לפני השואה עשה את המוטיב של היטהרות וגאולה ליסוד שירתו. החורבן הגדול אשר ירד עלינו לא סתר את אמונתו בגאולה, כי אם להפך, הוא ראה בו הסתערות אחרונה של כוחות השטן להתחזיר את הבריאה לתהוה ובוהו. ספרו "בין האש והישע" הוא ביטוי אמנותי חדש לרעיון הישן של "נצח ישראל". מעתה בוקע זיהרה של בראשית חדשה לעולם כולו, כי אין גאולה לו אלא בגאולת ישראל. וזאת היא גם נקמתנו מרוצחי עמנו:

ותהי זאת נקמתי מיקום ומאדם,

כי יפרוץ מדמי הגואל וגאלם,

ככפיר יעל ופדס.

ב

אהרן צייטלין נתן מחילו ומכשרונו לתחומי ספרות רבים ושונים. עתים גדמה היה כי פורץ הוא יתר על המידה. ניצוצות משאר-רחו, מכשרון הסאטירה שלו — הברקות, שיחות נאות ותגובות חריפות לחזיונות חיים ורוח — משובצים במאמריו שכתב למאות ואלפים בעתונות האידיית במשך עשרות בשנים. מאמריו היו מעין מזיגה של פיליטון ומסה, פובליציסטיקה הזגות. הוא דיבר דרכם, דרך מאמריו, אל לב אלפי קוראים, שהוקיריהו וכיבדהו בגלל עושר ידיעותיו בספרות העולם ובמקורות ישראל, וראו בו לחם מלחמת קדושתה ויחודה של היהדות נגד כל המתכחשים בה, מימין ומשמאל.

צייטלין הראה את כוחו האמנותי במחזאות ("יעקב פראנק", "אסתר-קה", "יוסף חיים ברנר" ועוד), במחקר פאראפסיכולוגי ("המציאות האחרת"), ובסיפורים ("האדמה הבורעת", מתקופת נילי, ועוד). אלה ראויים להערכה נרחבת, כי השקיע בהם הרבה מאור כשרונו וחזונו.

זכיתי לעבוד במחיצתו של המנוח בתקופת "התקופה" בניו-יורק. ככל ידידו ונהגתי מתורתו ומשיחת החולין שלו, שהיתה תמיד מתמבלת חכמה וידע רב והערות מאירות-עיניים בענייני ספרות ותרבות. צפינו תמיד להמשך השיחות האלה והנה "המשך יבוא" כבר לא יבוא...

אף-על-פי שהגיע לגיל ע"ה, יצירת-חיוו באמצע נפסקה. בכל פגישה היה רגיל לספר על התכניות החדשות שמתקמות בו-חן, תכניות עבודה ויצירה. עד סוף ימיו היה כמעין המתגבר. ועתה, כשאנו נפרדים ממנו, הרי יחד עם הצער הכוסס את לבנו, יתמלא גם רחשי תודה על הירושה הספרותית שהנחיל לנו בכשרונו המזהיר, ירושה שהמיטב שבה יעמוד לדורות.

עם כינוס האגרות של ד"ר צבי וויסלבסקי

מאת דבורה וויסלבסקי

צבי וויסלבסקי קיים קשרי-מכתבים מעניינים וחשובים כמעט עם כל סופרי דורו: ת. ג. ביאליק, י. קויפמן, י. קלוזנר, מ. בובר, רב צעיר, י. ד. ברקוביץ ועוד. מכתביו אליהם ואל שאר אישי תקופתו פותחים פתח לעולמו הפנימי ומגלים את תכונותיו כאישיות יוצרת, את מידותיו המצויינות, מזגו הנעים, נימוסו היפים, חן וקסם של תרבות עליונה ונפש אצילית שהיו נסוכים על כל הליכותיו ומעשיו. במכתביו מורגשת הנעימה האנושית והידידותית שבה התייחס אל כל אדם. חוט של חן משוך עליהם ומאור פניו גנוז בהם והקורא בהם חש כאילו דיבר אתו פנים אל פנים. בדין אפשר לומר שהקובץ הזה מציג את דמותו הרוחנית של צבי וויסלבסקי. שכן היה וויסלבסקי מן הסופרים שאישיותם מעניינת לא פחות מיצירתם.

פרקי-חיים שלמים משתקפים מתוך האגרות האלה שכתב במשך למעלה מארבעים שנה. אנשים הקרובים לענייני ספרות ימצאו במכתביו חומר חשוב להכרת העבודה הספרותית שלו ודרכו בחיים וביצירה ומסירותו הרבה לספרות, גם להכרת התקופה כולה, שהיתה אחת התקופות המעניינות ביותר בספרות העברית.

מכתביו לא נכתבו מתוך יגיעה, אלא בתנופת יד. לא היה עמל על כתיבת מכתבים וכתב בקלות ובמהירות. כתיבת מכתבים היו אצלו ספונטנית. היה לו יום קבוע לכתיבת מכתבים, יום שישי לפני קבלת שבת. וויסלבסקי כתב בחייו אלפי מכתבים הן כעורך והן כסופר, אבל רבים שאבדו ונשארו מחוץ לגבולות ישראל וידי לא הגיע אליהם. מאות מכתבים אליו אבדו בימי נדודיו הרבים מעיר לעיר, מארץ לארץ ומגבול לגבול, שכן היו חייו שלשלת רצופה של טילטולים.

בחורף הקשה באודיסה ב-1920, כשהסיקו את התנודים בספרים, שמה בעלת הבית בתנור ספר ובתוכו צרור מכתבים אליו. על אבדן המכתבים החשובים האלה הצטער כל ימיו.

מכתביו הקצרים הם המצויינים וכאחד לבכיים. בכתיבת מכתבים היה נוהג כבוד בגדול כבקטן. עם סיום הקריאה באגרות ניצבת לפנינו דמותו של איש הנתון כל-כילו לתחיית ישראל ולהרמת קרן ספרותו.

ד"ר צבי וויסלבסקי נולד לפני כשמונים בעיר גראייבה, עיר של חכמים ולומדים. למד ב"חדר" וכמעט את כל שנות נעוריו בילה בישיבות המפורסמות שבאותו זמן: ישיבת ראדין של בעל "חפץ-חיים", ישיבת טלו של ר' אליעזר גורדון, וישיבת אודיסה של "רב-צעיר", ממנה נדד אל האקדמיה למדעי המזרח מיסודו של הבארוך דוד גינצבורג בפטרבורג ומכאן נמשכה דרכו בתוך-תוכה של המהפכה הבלשביסטית אל אוניברסיטת אודיסה שם היה פעיל בהסתדרות הסטודנטים. מכאן נסע דרך קושטא לבאזל לקונגרס הציוני הי"ב, ומשם פנה אל ברלין ולאוניברסיטה, שבה התמחה בלימודי הסוציולוגיה והפילוסופיה, וגם הוותר בתואר דוקטור לפילוסופיה בעד חיבורו על גיאורג זיממל*.

בשנת תרצ"ד עלה לארץ והוא כבר בעל עבר ספרותי ניכר, ומיד נעשה לאחד הדמויות המרכזיות במערכת הספרות העברית בארץ. במשך שנים ערך את "מאזנים" ושפך עליו מרוחו. כאן פירסם את מסותיו בענייני ספרות ולשון, חברה ותחייה. באותו זמן שימש גם חבר אקדמיה ללשון העברית.

קרוב לחמישים שנה עבד וויסלבסקי את עבודת הספרות על פי דרכו. הוא נודע לציבור העברי כסופר-מבקר, חוקר-סוציולוג ומתרגם-אמן. מלאכת מחשבת (377 בעמוד 377)

G. Simmels, Philosophie Des Kapitalistischen Geistes

עוללות ביאליק

שטאָט", תרגום הפואימה לאידיית (יותר נכון: עבוד פיוטי) בידי ביאליק. "אין שחיטה שטאָט" נכנסה במחברת מיוחד בשם "פון צער און צאָרן" שיצאה באודיסה תרס"ו (1906), עם הקדמה מאת י. ת. רבניצקי. במחברת זו כונס גם השיר "דאָס לעצטע וואָרט", משירי האידיים הראשונים של ביאליק, שנדפס ב"דעם יוד" משנת 1900, ויש בו קצת מהשיר העברי "דבר" שנדפס בתרס"ד. נראה שאת "אין שחיטה שטאָט" נתפרסם ב"טאגעבלאט" ברשיון המשורר. והקדימו את פירסום השיר ב"טאגעבלאט" וב"יודישע גאזעטען" בפרסומת גדולה. כך כותב תשר"ק במדורו "טינט און פּעדער" ("יודישע גאזעטען" שנה ל"א, גליון 21, ר"ח סיון, תרס"ו — 26 במאי 1906): "אנחנו מעוררים את תשומת לב הקוראים לשירו של המשורר היהודי הגדול ביאליק, שיתפרסם ביום א' הבא ב"טאגע" בלאט". שירת ביאליק היא כבירה ביותר ומיוחדת בענינה בספרות האידיית בימינו. ביאליק הוא מקורי מאד ודבר זה מעמיד אותו מעל כל משוררי ישראל. ההבדל בין משורר בעל כח גדול ומשורר קלוש הוא בכך, כי אצל משורר רב־איטנים המצאו תמיד רעיונות רעננים וחדשים. תמיד גדוש הוא אמצעות, מחשבות מקוריות, שלא קראתם עד כה אצל אחרים ורעיונות אלה מפתיעים כברקים, מאירים בפתאומיותם. ואילו אצל משוררים חסרי־און הכל חיקוי וכל מה שאומר הוא, כבר נאמר על־ידי אחרים — ולרוב ביתר כושר. רעיונותיו של משורר מסוג אחרון זה הם ישנים וישנה היא גם צורת הרצאתם. דבר זה מעמיד איפוא את ביאליק מעל כל ה־משוררים הקלושים, הנגזרים אחרי הבינונים והחקאים".

והפליג בשבח המשורר וערך הפואימה "אין שחיטה שטאָט", יוהאן פאליי, במאמר ראשי מלא התלהבות בשם "אין אָפענע האַרץ געווייקט אין גאַל" (לב פתוח טבול ברצל). וכבר דנתי בפרוטרוט על פרשת

א. ידיעה ראשונה על הופעת "משא נמירוב"

יש לציין שהידיעה הראשונה על הופעת "משא נמירוב" באה בעתון אידי באמריקה, הוא ה"ידישעס טאגעבלאט" שהופיע בניו יורק. בעתון זה היה קיים מדור קבוע בשם "טינט און פּעדער" (דיו ועט) שהכיל ידיעות ספרותיות, תגובות והערות־בקורת, שנכתבו בידי תשר"ק. ובמדור זה באו (אני מביא מה"יודישע גאזעטען", המהדורה השבועית של ה"טאגעבלאט" (שנה ל, גליון ב: ז' טבת, תרס"ד — 8 ביאנואר 1904), שורות אלו על הפואימה של ביאליק:

"במאסף השלישי של "הזמן" (המאסף מופיע ארבע פעמים בשנה כתוספת ל"הזמן") נתפרסם שיר מאת ביאליק בשם "משא נמירוב". בפואימה נהרה זה תואר רצח היהודים בשנת הדמים ת"ח (1648) בעשרים בסיון. אולם המכוון הוא לקשינוב, מה שהקוראים יכולים לקרוא בין השיטין. במקום אחד אומר המשורר:

קום לך אל עיר ההרגה ובידך תמשש.

על הגדרות

ועל העצים ועל האבנים ועל גבי טיח

הכתלים

את הדם הקרוש ואת המח הנקרוש של

החללים...

כמובן אי־אפשר היה אז להזכיר בעתון עברי, אידי ("דער פריינד") או רוסי־יהודי, את "משא נמירוב" בהקשר לטבח קישינוב, והצנזורה המומר ישראל לנדא, הלא בקושי התיר את הדפסת הפואימה בשם "משא נמירוב" במקום "בעיר ההריגה", ובהשמטת כמה שורות.

כדאי להעיר, שב"טאגעבלאט" התייחסו בכלל ביחס הערצה וחבה לביאליק, והיה העתון הנה הראשון באמריקה שהוציא מוניטין לביאליק ולשירתו בארץ זו. בכל עת מצוא כתבו עליו, הגיבו על שיריו ואף רבו באלה שניסו להקל בכבוד המשורר או להפחית בערך שיריו. ב"טאגעבלאט" גם חזרו והדפיסו את הפואימה "אין שחיטה

תרס"ג. קנאי לדיבור העברי השפיע על הסטודנטים הלאומיים והציוניים בפראג ללמוד ולדבר עברית, והוא גם הורה עברית באגודת הסטודנטים הציונים „ברכוכבא“ בפראג, והתרועע עם ש. ה. ברגמאן, „רבות טיילנו ברחובות פראג ודיבר עברי (מגומגום, כמובן, מצדו) בפנינו“, מספר ברגמאן ב־ הערה למכתבו של אהרונזי אליו (מן אוקטובר 1907), שנתפרסם ב„גנזים“ א' (תשכ"א). מדבריו הראשונים שכתב בארץ־ישראל — שורת מאמרים „כמתוקנים שבהם“, שפרסם ב„השקפה“ של בן־יהודה לשנת תרפ"ה, ב־ חתימת „תלמיד חכם“, על תחית העברית בלשון הדיבור, ובן־יהודה הקדיש דברי פתיחה למאמרים אלה.

ג. „רוי לילה“ — שיר דקדנטי לדעת ש"ל ציטרון

בבוקרת על „לוח אחיאסף“ לשנת תר"ס, ב„המגיד“ שנה ח', גליון מ"ט (?) (טבת, תר"ס), כותב ש. ל. ציטרון:
 „שירי ה„לוח“, המקוריים והמתורגמים, כולם אומרים כבוד ויקר. השירים הליריים של שפירא², ביאליק וגדרון³ מלאים ברק ועוז. ביאליק בשירו „רוי לילה“ משתדל לעשות כונים להדקדנס, ומסופקני אם תכיר לו השירה העברית תודה על זמרת־זר זו.“
 על חיבור שיר זה, יספר המטיף הציוני ר' יצחק ניסנבוים, חברו של ביאליק ב־ ישיבת ולוזין, בספרו „עלי חלדי“ (ווארשה, תרפ"ט, ע' 153). ביאליק בא או במלאכות ציונית מסוסנוביץ לכנדין, שבה נמצא ר' יצחק ניסנבוים, להזמינו לנאום בעירם. ואלה דברי ניסנבוים:

„הפתעה נעימה היתה לי לראות בין הבאים את ידידי הישן המשורר ח. נ. ביאליק, שישב או בסוסנוביץ ועסק בהוראת שפתנו. נסענו שמה. אחרי הררשה הלכתי

הדפסת „אין שחיטה שטאט“ ב„טאגעבלאט“, במחברתי „פרעות קישנוב באספקלרית השירה בעברית ובאידיש“ (תדפיס מ„על אדמת ביסרביה“, קובץ ג, בעריכת ג. קרסל, תשכ"ד).

ב. אתגר לביאליק ולמשרניחובסקי להתיישב בארץ

בפיליטון „קטע שיחה“ ב„הצפירה“ שנה ל', גליון 12 (כ"ה טבת, תרס"ג), תיאר Aranow אגב שיחה עם רבו בסיוול על „הר ברודה“, את המושבה רחובות, הטבע היפה, הסביבה הנהדרת, הכרמים וה־ בתים, ההרים והעמקים, תחית השפה וה־ ספרות העברית. — בשיחתם מלאת־געגועים וערגון, שיחה לאור הירח והתרפקות על הדר הטבע ושיח עשבים — עברו לשאלה מדוע לא יסיירו הסופרים העברים את ארץ־ ישראל; איך זה אין המשוררים העברים מרגישים צורך לבקר את אמם הזקנה, ומדוע אינם משתקעים בכלל בארץ־ישראל. אני מביא קטע מ„קטע שיחה“ זו, שבו אנו שומעים תלונה על ביאליק וטשרניחובסקי ששרים את שיריהם על אדמת נכר. בכאב־ לב ובהמית־נפש ישיח הסופר: „והתאמין כי כל משוררינו בחוץ לארץ הרגישו את שורו? היכולים היו מיכיל ומאנה לתאר להם בשיר דמיונם השגיא, כי בעליל יעלה טבע ארצנו גם על ציורי דמיונם היותר גלהב? כן, כן, גם להם היה הכל רק מן השפה ולחוץ; אמר אמר מאנה: „מרפא גם לגויה“ ומעולם לא שאף אל קרבו את רוח ארץ־ישראל. האם לא נורא הוא זה? היכול היה זינד המשורר הפטריוטי ב־ אוסטריה להשתפך ברוח שירה נובעת מלב עולף, לולא שמע את המית תדוני בשטפו? ואיזה משוררים היו, למשל, ביאליק וטשר־ ניחובסקי לו ישבו פה בארצנו והסתכלו בה אל חזיונות הטבע המקסימים! ... מה מושפעים ומשפיעים היו על כל עולם היהודים!“

י. אהרונוב, הוא ישראל אהרונזי, הזואולוג הארצישראלי המפורסם, מגדולי חוקרי תורת החי בדרונו. יליד ליטא שהשתלם בפראג, ומשם עלה לארץ בסוף תרס"ב או בראשית

(1) על שם ר' יעקב ברודא (זדון של ר' חיים הלר ז"ל), מגדולי עשירי ישראל בווארשה, ממיסדי המושבה רחובות ושכונת ברודא בירושלים.
 (2) ק. א. שפירא.
 (3) ש. ל. גורדון.

טשרניחובסקי והערכת כשרונותיהם — העצרות משונות שיש בהן מן הקוריות. לאלה שפחות או יותר, מכירים את טיבו של לויט כמשורר, סופר ומבקר, ומקומות בספרות העברית גם ברוסיה וגם באמריקה, לא יתפלאו על הערכות אלו, וכך הוא מונה את שבחם:

„בריינין הוא בעל סגנון נאה, מספר רב גובליסטן רביכשרון, פובליציסטן שגון ור מבקר פרדוכסלי. כמה ממאמרי הבקורת שלו הם „איפסא מסתברא“: העולם אומר כך, ואנכי דוקא רוצה לומר את ההיפך, — יראו ויזכחו שאצלי אין אבטוריטיטים. יש לי דעה סובייקטיבית, מכטיבקרתי חדש...”

„ד״ר ברדיטשבסקי בוודאי שהוא אדם בעל כשרונות, אבל לדאבונו נעשה מין „סהרורי ספרותי“; הוא מתהלך בעינים עצומות, מבקש דבר מה ואינו יודע בעצמו מה הוא רוצה; הוא מטפס, לפעמים, על הקירות, זוחל וזוחל ומגיע לבובריק, ומדבר מתוך שינה... עד שאדם ער נתקל בו ואוחזו בידו ומוליכו אל המיטה ופוקד עליו לישון... אולם עלי להעיר, ש„מחלתו“ הולכת ונעשית יותר ויותר „חלשה“, ובזמן האחרון התחיל מצבו להשתפר, ואנחנו מקדמים אותו בשמחה ובידידות“.

„ד״ר קלוזנר הוא פובליציסטן רציני ועברי עמוק, אבל איננו מבקר טוב, כלומר: לפי דעתי אין לו הכשרונות שמבקר זקוק להם¹, והיינו שמחים אם היה מקדיש את כשרונו רק לפובליציסטיקה ובלשנות“.

עד כאן סופרי פרוזה והמשורר לויט ניגש להערכת המשוררים:

„ביאליק הוא משורר טוב ומקורי. כמעט כל שיריו כתובים בשפה לא-מצויה. הטכניקה שלו היא גפלאה. והעיקר: ששיריו מועזים את הלבבות הנרדמים של קוראיו, הם (השירים — מלקט) מדברים אליהם בחמימות וברצינות כדבר אם טובה ומסורה לבניה האומללים שגנייתמו בקטנותם. אבל ישנו, בכל זאת, הסרון אחד בשיריו: ביאליק „מצטעצע“ בלשונו, יותר מן ה„מדה“...”

לזון בביתו של ידידי זה. הוא גר בבית עץ קטן, שעמד הרחק משאר הבתים ור חלונותיו פתוחים אל איזה ככר רחבת ימים. שזחחנו הרבה על עינים שונים, ועליתי על יצועי. המשורר נשאר עומד על יד אחד החלונות מביט אל חשכת הלילה. למחרת בבוקר מצאתי על שלחנו את השיר „רוי לילה“...”

ביאליק נתקבל למורה בסוסנוביצי בי המלצת המספר והמשורר עזרא גולדין, ש- במאספו „הזמן“ פרסם ביאליק את שיריו „מבני העינים“ (נוסח ראשון מ„המתמיד“), „בערב היום“ ו„עקבות המשיח“. ביאליק, שאחר חתונתו סחר בעצים, אבל אבד את כל כספו ונמצא במצב קשה, נאלץ למצוא את לתמו בהוראה עברית. באותו זמן פנו בעלי-בתים משכילים אחים בסוסנוביצי לעזרא גולדין שימצא בעבורם מורה ל- בניהם, והציע את ביאליק. במאי 1897 בא המשורר לסוסנוביצי ושנים אחדות עסק שם בהוראה. הרויח 50 ר״כ לחודש, ושם כתב את שיריו „אכן חציר העם“ ו„רוי לילה“, ושירים סאטיריים אחדים שנדפסו בחתימת נח ב-ק בהצפידה“.

ג. יחזקאל לויט על ביאליק

ב„מיניקעס מאנאט בלאט און יום טוב בלעטער“ שנה ח', גליין 58 (ניסן, תרס"ג — מארץ, 1903), פירסם יחזקאל לויט סקירה על הספרות העברית בשם „אונזער גאציאנאל שפראך“ — סקירה שטחית כתר- בה בפרטנסיות שדובר בה על התופעות הספרותיות והעיתונים העבריים ברוסיה, אנגליה, אשכנז, אוסטריה (קרי: גאליציה) וארץ ישראל; הוצאות „אחיאסף“ ו- „תושיה“; הסופרים הזקנים והצעירים בי הזכירו כמה שמות של סופרים מפורסמים מן הזקנים והצעירים המודרניים — הטובים והמעולים שבהם, לפי דברי הכותב, כגון ראובן בריינין, מיכה יוסף ברדיטשבסקי, יוסף קלוזנר, חיים נחמן ביאליק ושאל

(1) כמדומני שקלוזנר הגיב הערה שלילית על אחד משירי לויט ב„לוח אחיאסף“.

שנת תרנ"ב,⁵ בא לאמריקה בשנת תרס"ב או תרס"ג, והמשיך כאן את עבודתו הספרותית כמשורר ומספר בעברית, אידית ו־אנגלית וגם ערך עתונים באידית בבוסטון, בוואשינגטון ובערים אחרות באמריקה והו־ציא ספרי שירה בעברית ובאנגלית. הגיב בשיריו על פרעות קישינב, מלאי חרון ואלה על מושלי רוסיה האכזרים, שנדפסו ב"הלאם" של גולדמאן. ובימי פולמוס אר־גנדה בקצ קולו בשיר "לאוגנדה לא נלך!" שנדפס בשנת תרס"ה, בחוברת, בניו־יורק. הוא גם הספיק לפרסם שירים ב"העברי" של ברלין וב"התורן" החדשי של בריינין. נפטר בשנת תש"ה, נשכח ועזוב. גיקולור־גים לא כתבו עליו וב"תולדות הספרות העברית באמריקה" של מיקלישאנסקי נזכר ברשימה הכללית של מחברים ותופשי־עט: "יחזקאל ליוויט (בעל שירים" ניו־יורק, תר"צ)".

א. ר. מלאכי

- (2) ליוויט התיימר כידיד וחבר־נעורים של טשרניחובסקי, ורגיל היה על לשונו: "אנכי וטשרניחובסקי".
- (3) כיוון להקמת בריינין ל"חזיונות ו־מגנינות" של טשרניחובסקי.
- (4) "בחלומי" של טשרניחובסקי (ב"ה פסגה" של שור) ו"היה שלום" של ביאליק ("בהעברי" של רונצווייג), פרסומים חד־פעמיים, לא עוררו תשומת־לב.
- (5) בקורת ישנונה על ספר זה כתבו "אלדד ומידד" (שלום עליכם זי. ח. רבי־ניצקי) באחד מפרקי הפיליטונים "קמורת סופרים" ב"המליץ" לשנת תרנ"ב.

"טשרניחובסקי² הוא בעל כשרון יותר קטן מביאליק, שפתו היא, לפעמים, לא על טהרת העברית, אבל יתרון גדול לשיריו: הם חדשים לקורא העברי... אחד ממבק־רינו גם הרשה לעצמו לומר, שבת־שירתו של טשרניחובסקי עולה על זו של גורדון³. אולם אם אנשים מתאווים לכתוב פרדוקסים, יכולים הם "בעידנא דריתחא" להגיד שטויות יותר גדולות"...

מאמר זה שכותבו מרפרף על הספרות העברית מחקופת המאספים עד הספרות הצעירה, תופס פחות משלשה עמודים ב־אותו גליון של "עילוני חג" של מיניקס, וכאמור, הוא שטחי, אבל יש לציין שמאמר זה הוא כמעט הראשון שדובר בו על הספרות העברית החדשה בעתונות האידית באמריקה. אם בריינין, ברדיטשבסקי וקלוונר היו, פחות או יותר, ידועים לקוראים ב־אמריקה (מאמריהם נדפסו בעתונות העברית כאן, ושל בריינין גם בעתונות האידית), לא היו שמותיים של ביאליק וטשרניחובסקי ידועים למדי לקורא האיד⁴. מוניטין לא הוציא ליוויט במאמרו זה לספרות העברית בכלל ולביאליק וטשרניחובסקי בפרט. מתוך הערכות אלו, שכתובות בנעימה פסקנית, אי־אפשר היה לקורא לקבל מושג נאמן ממהות שירת ביאליק וטשרניחובסקי, אבל יש לציין את הערכות ליוויט אלו, כדברי־בקורת ראשונים עליהם באמריקה.

ליוויט, "הלל השני", כפי שקרא לעצמו בשער ספרו "ספורים וציורים", שנדפס ב־

עם כינוס האגרות של ד"ר צבי וויסלבסקי / סוף מעמוד 373

למופת הם תרגומיו: א. שופנהואר, קארל מארקס, הרמן כהן, גיתה, תיאודור מומסן, זיגמונד פרויד, מ. בובר, דוד קויגן, שמריהו לווין — בהם יצר מזיגה של לשון הישיבה ולשון האוניברסיטה, ביניהן נמשכה דרך חיי. ארוכה היתה דרכו מגראיבה עד ירושלים, ומגילות, מגילות ניתנה, תחנות ותחנות וכל תחנה מתחנות נדודיו ולימדיו תבעה ממנו את כל נפשו — וכך היתה נפשו מתעשרת והולכת, מוסיפה רובדי הבנה והרגשה בערכי ישראל ובערכי העולם. תלמיד־חכם מאצילי בית ישראל היה צבי וויסלבסקי, מן הדמויות ההולכות ונעשות נדירות בעולם היהודי ורכוש רב השאיר לאוצר המחשבה היהודית־לאומית.

בשער הוויכוח

„ארץ הצבי“ או ארץ גמדא?

(בעקבות ספרו של אריה אליאב „ארץ הצבי“)

מאת משה אבימל

אין עורו מחזיק בשרו? כאשר פושטים את עורו של הצבי העור מתכווץ ואין העור יכול לכסות יותר את בשרו. כלומר, כל זמן שישאר יושב בארצו, הארץ היא רחבת-ידיים ויש לה הדר ופאר כמו הצבי ומאפשרת לכל נדחי ישראל להתקבץ בה. אולם, בשעה שאין יהודים יושבים בה, הארץ מצטמקת ומתכווצת. בפרט כאשר פושטים את עורה, כלומר שגוזרים ממנה חלקים מגופה.

ומהו צבאות גויים? „שכל הגויים צובים בה ורוצים אותה“ (מדרש שוחר-טוב, ה'). כל הדתות והעמים, ובפרט הערבים, משתוקקים ומתאוים לארצנו היא נחלה נחמדה מכל נחלות הגויים. הם דורשים שנותר על רוב ארצנו בשעה שלערבים חיי מדינות המשתרעות על פני שטחים עצומים.

לו היו באים לפני מלחמת ששת הימים, כאשר עמדה מדינת ישראל לפני סכנת השמדה, ואומרים שהערבים מוכנים לעשות שלום אמת עם ישראל והם רק דורשים מאתנו ויתור פומבי על יתר חלקי א"י, אפשר היה להבין להלך-דעות זה של מר אליאב. אולם כעת, בשעה שצה"ל שולט בעמדות אסטרטגיות מצויינות וארצות ערב מפולגות בינן לבין עצמן, ורוסיה, הן פטרון הגדול של הערבים, נסוגה מתמיכתה הבלתי מוגבלת לערבים בכלל ולמצרים בפרט, הרי זה בבחינת התאבדות להציע נסיגה אל הגבולות הקודמים, ואפילו עם תיקונים זעירים. אנשי „המוסר“ הללו שמטיפים לנו דרכי צדק ויושר ומצווים עלינו להבטיח זכויות הערבים, מנפנים גם בדגל הדימוגרפיה ומהלכים אימים חסרי שחר על עצמם ועל הישראלים. רואי השחורות הללו מנבאים שבשנת 1990 יהיו הערבים רוב באוכלוסיית

בזמן האחרון אנו עדים לגל של הכרזות מגורמים שונים לשאלת ה-שטחים ששוחזרו, גורמים אלה מפיצים תכניות על גבי תכניות אך, מתי ולמי להחזיר את שטחי הארץ ששוחזרו על-ידי צה"ל. הכרזות אלו באות באופן גלוי על-ידי גורמים ערביים, או בנסתר על-ידי „ידידי ישראל“, אולם בזה עוד לא די, יש גם חוגים ישראלים מסויי-מים, החל משרים אחדים בממשלת ישראל וכלה במר אריה אליאב, המזכיר הכללי לשעבר של הסתדרות העובדים העבריים, הדוגלים בהחזרת השטחים. ולא רק שהם מטיפים לצימצומה של המדינה, אלא גם קובלים על ידי חובתה, חובה מוסרית, כלפי ה-ממשלת ישראל, שכביכול אינה יוצאת ערבים.

זה לא כבר פירסם אריה אליאב את ספרו בשם „ארץ הצבי“, שם מאד נאה לארצנו, ארץ ישראל. אולם ה-מחבר עושה עוול משווע בבחירת שם זה לספרו. ברעיונות שהוא דוגל בהם הוא מסלף את מובנו ההיסטורי וה-רוחני העמוק ששם זה מייצג, ואף הורס את משמעותו הקדושה של „ארץ הצבי“ כאשר הוא משתמש בשם זה כנשק אישי כדי להשיג עמדה פולי-טית רמה ולפי הודאת עצמו — „לרכב על 'הצבי' הזה ישר אל שולחן הממשלה“.

מה בעצם מקור הרעיון של „ארץ הצבי“? הנביא ירמיהו חוזר על ה-הבטחה הקודמת שניתנה לאבות: „ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גויים“ (ירמיהו ג' י"ט). מדוע נמשלה ארץ ישראל לצבי? לומר לך „מה צבי זה אין עורו מחזיק את בשרו, אף א"י בזמן שיושבין עליה רווחא (רחבת-ידיים) ובזמן שאין יושבין עליה — גמדא“ (מצומצמת) (גיטין נ"ז). ומדוע

הקיים, כי אם תנאי המלחמה שנכפתה על הישוב היהודי בארץ בשנת תש"ח הם שיצרו אותה, וכאשר ישלימו ה" ערבים עם מדינת ישראל תבואנה גם בעיות כמו איקרית ובירעם על פתרונו. כמה ממדינאי ישראל טוענים שאין צורך להכריז שישראל לא תזוז מ" השטחים המשוחררים, כי זה יכול ל" הרגיו את העולם הגויי. אולי זאת טענה צודקת כשלעצמה, אבל זהו רע במיעוטו. אייחורו ברורה בקשר ל" עתיד השטחים וזכויותינו על כל ה" ארץ גורמת נזק רב יותר. הערבים ב" יהודה, שומרון ועזה מרימים ראש ו" באים בכל מיני דרישות. אולם אם הם ידעו שההחלטה כבר נתקבלה ו" שא"י היא מולדת היהודים ולא נוותר עליה, הם לאט לאט יכירו במצב כפי שהוא ויסיקו מזה מסקנות. ההכרזה על איחוד ירושלים והפיכתה לבירת ישראל באה במהירות ובזמן. העולם מחה בראשונה, ואף רצו לנסות את ישראל אם היא איתנה בהחלטתה. כעת אחרי 6 שנים, העולם התחיל להתרגל לירושלים מאוחדת כבירת ישראל. עובדה היא, ששתי המפלגות בארה"ב לבחירות לנשיאות הכניסו במצע ש" להם סעיף הדורש להעביר את השגר"י רות מת"א לירושלים ולהכיר ביר"י שלים כבירת ישראל. אותו הדבר יקרה אם ישראל תכריז בצורה חד-משמעית שחורנו לנחלת אבותינו ולא נוותר ב" שום אופן על חלקי מולדתנו, וכי הארץ חייבת להשאר חטיבה אחת מכל ה" בחינות.

ללא אמונה שלימה בצדקת יעודנו הצינוני לא היינו מגיעים עד הנה, ורק בכח האמונה הזאת נעמוד נגד לחץ כבד של מיעוט ערבי גדול בארץ ו"ארץ הצבי" תהיה לארץ ישראל ה" שלמה ולא ארץ גמדה.

הארץ. לפי זה בעצם עלינו כבר להת" חיל להתכונן לפנות את ארץ ישראל כולה, וישיבתנו בארץ היא רק זמנית כי הערבים עומדים לבלוע אותנו. מר אליאב וחבריו חוזים לנו מדינת יהודית של שלושה ארבעה מליון יהודים צפופה וגמודה בחוף הים התיכון, בעלת מימדים ומשקל של לוקסמבורג מוג" דלת, כסוף ההתגשמות של רעיון שיבת ציון, כך הם רואים את היעד הסופי של מאווי הדורות — גיטו יהודי צר על סף הארץ. ויתור כזה שלא בא בלית ברירה, או מתוך לחץ צבאי או פוליטי, אלא בתוקף החלטה של אנשים שרואים ראייה מסולפת את יעודה של ארץ ישראל כמולדת ה" יהודים ההסטורית, תהיה הודאה של פשיטת הרגל של תנועת שיחרור העם והמולדת.

התיסכול מבפנים הולך וגובר. ה" שמאל מעודד תוקפנות ערבית ואף גורמים בצמרת השלטון התחילו לשרטט מפות הקורעות גזרים מארץ ישראל ומפצלים אותה ל"פרודורים" ול"מובלעות". אווירה זאת גרמה לכך שהתחילו פרשיות בירעם, איקרית ו" פיתחת רפיה. מפוני בירעם ואיקרית הרימו ראש והתעוררו אחרי 24 שנים לדרוש שישבו להם את האדמות, למרות העובדה שהרבה מהם קיבלו פיצויים נאותים, כי ראו שמתר כבר, כי כל המרבה לדרוש הרי זה משובת. הם גם מצאו בעלי-בית נאמנים ו" עידוד מצד "ישראלים" מחוגי השמאל. אין ספק שהבעיה של עקורי איקרית ובירעם התעוררה כתוצאה מהתערבות הצינונית ויש ידיים הבוחשות בקדירה. היא נופחה לממדים שאינם תואמים את מציאותה. אין כאן ענין של פליטים חסרי קורת גג, כי רובם נקלטו ב" ישובים אחרים. ואין כאן שאלה של מצפון, כי לא אנו יצרנו את המצב

אפרים צורף: בשולי סיפורת ושירה

בספר מסות על ש"י עגנון (יסודות אר" טוכיאוגרפיים, והיה העקוב למישור, סמליות המעמקים, מעשה המשולה, סיפור אפשוט,

תהילה, בדמי ימיה, עימות בין המלבוש, למעשה השוחט); ; ח. נ. ביאליק (מוטיב המשיח בשירתו); ; ש. שלום (משעולים נעל" מיס, הלון הלכתי ממני אלי, פרקי ביאור ברפיה) בהוצאת בינאור, גבעתיים, תשל"א.

ספרדים ואשכנזים

חתמתם). הוא מפזר על בני עדה זו את התארים „מיוחסים“, „גאים“, „אצילים“, על התואר האחרון הוא חוזר פעמים רבות. הוא כותב: „בנדודיהם המרוכבים הצליחו יהודי ספרד לשמור על אצילותם, בו בזמן ששאר היהודים שמו את הדגש על לימוד תורה בלבד“.

פיסקה זו כולה מוקשה. ראשית, ילמדנו נא מר מ. פ. מהי סוף סוף ה„אצילות“, שהוא מדגיש כל כך ובמה מתבטאת אצירתם של יהודי ספרד — תכונה ששאר היהודים חסרים, לפי דבריו? שנית, וכי מן ההכרח שיהיה ניגוד בין האצילות, שיהודי ספרד מצטיינים בה, ובין ההתרכזות בלימוד התורה של שאר היהודים? שלישית, נניח שיש ניגוד — השאלה היא, מה עדיף ממה?

מהרשימה של מ. פ. נודף ריח של גוד ענות. הוא מציג לפנינו מצד אחד ספרדים אצילים, מיוחסים, השומרים „שמירה קפידנית על עברם המפואר ועל שלשלת היוחסין שלהם הסהורה ביותר“; גאים „השומרים על גאונותם — — — נעלבים ואינם עולבים“, ומהצד השני מורח-אירופים אים — „הדיוטות הקופצים בראש — — — רומסים ברגל גאווה, וכיו“.

ואחרי ככלות הכל אין אנו יודעים מה הוא רוצה.

דעות גזעניות מובעות לפרקים על ידי האידישטיסטים בניו-יורק כלפי יהודי המזרח במדינת ישראל, שאין להם רקע של אידיש בהיסטוריה שלהם. אצל מ. פ. יש גזענות הפוכה כלפי האשכנזים.

עמנו סבל מגזענות מהעת שעלה על במת ההיסטוריה. נעלה נא על זכרוננו „נגד אפיון“ ליוסף בן מתתיהו.

הגיע הזמן שנבין שכל גזענות פסולה. אגב, ה„ס“ט“ הידוע, שלפי המקובל פירושו „ספרדי טהור“, הוא גזענות ריקה. טהור ממה? טהור מהתערבות עם אשכנזים או תימנים? חרפה היא להתגאות בזה בימינו.

צבי מתיסון

ברשימתו „העדה הספרדית בישראל“ (בצרון, סיון תשל"ב) מודיע מר מ. פ. על אירגון ספרדי חדש, הנקרא „המכון ה"ספרדי העולמי למחקרים ספרדיים“, שיוזמו הוא ד"ר יוסף פאור, מלומד ספרדי צעיר, היושב על הקתדרה לתלמוד בסמינר התיאור לוגי כאן בניו-יורק.

בהקדמתו הארוכה לידעה זו מתריע מ. פ. על העזלות הנעשות לעדה הספרדית במדינת ישראל המחודשת, על הניצול שהם מנצלים ועל הקיפוח שהם מפוקחים, וכך וכו'.

מי הם המנצלים והמקפחים? יורשה נא לי להביא פיסקה זו מהרשימה העונה על השאלה הזאת:

„הרבה מהלך-רוח נפסד זה יש לזקוף לתרבות המפלגות, תרבות-גלות שהביאו אתם בעיקר יהודי פולין ורוסיה. הסתגרות מלאכותית זו של רוב היהודים עולי-מזרח אירופה במסגרות פוליטיות שונות — מסגרות הזרות לרוח היהדות המסורתית — גרמה להפצת איריה של איאמון ורגש של התנכרות כלפי כל יהודי הנמצא מחוץ למסגרות אלה, להרגשת נכר והתנכרות, ניתוק וזרות בתוככי מדינת ישראל“.

התמצית של ההאשמה — עד כמה שאפי שר להוציאה מהדברים המעורפלים — היא שמנהיגי המפלגות, שנוסדו על ידי עולי מזרח אירופה, וביחוד יוצאי פולין ורוסיה הם הם המקפחים והמנצלים. מחבר הרשימה מה מכבדם בתואר „הדיוטות הקופצים בראש, שכל האמצעים כשרים בעיניהם כדיפתם אחר שלטון“.

ההגיון מחייב שטענות כאלה המובעות בטון חריף כזה צריכות להיות מבוססות על עובדות. אבל ברשימה אין למצוא שום פרטים על העזלות, הניצולים והקיפוחים שעולי מזרח אירופה מבצעים נגד העדה הספרדית.

המחבר מדגיש, ש„נוגע ללב במיוחד קיפוחה של העדה הספרדית“ (לשון אחרת: דוברי לאדינו — או שדיברו לאדינו לפנינו — המוסיפים את ראשי התיבות ס"ט אחרי

ידיעות

דולר ויעקב גודמאן — 25 אלף. הבית הוא בן 4 קומות. הכתובת: 4 רחוב 34 מזרח.

פרס ניומן לראובן אבינועם

פרס ניומן מטעם אוניברסיטת ניו-יורק, על שם ברטה וישראל (אירווינג) ניומן הוענק למשורר, העורך והמתרגם, ראובן אבינועם-גרוסמן, ממורי הגימנסיה „הרצליה“ בתל-אביב.

ראובן אבינועם, יליד ארצות-הברית, עלה ארצה בשנת 1929. עוד בגיל רך פירסם שירים ורשימות בעתונות העברית באמריקה. מספריו: „אידיליות“, „שירים ופואימות“, „ארבעה איים“ (סיפורים), „דמויות מני קדם“ (שלוש פואמות), „עלי דוי — על מות לבן“ ועוד. — אבינועם פירסם מסות-ביקורת על הספרות הכללית והעברית והירבה לתרגם מספרות העולם. בין תרגויו מיו: „מבחר שירת אנגליה“ ו„מבחר שירת אמריקה“, „טרגדיות“ לשקספיר, „וולדן — חיים ביער“ לה. ד. תורו; „ספורים נבחרים“ לא. א. פו; „האפוס של אמריקה“ לג. ט. אדמס; „מדעי החיים“ לה. ג. ולס (חלקים א-ב) ועוד.

אבינועם ערך את הקבצים הגדולים „גזילי אש“ וכן גם ילקוטים אחרים מעזובנם הספרותי של חללי מלחמת השחרור.

הלוויית המשורר אהרן צייטלין ז"ל

מאות אנשים, סופרים עתונאים, רבנים ומחנכים ומכבדי שמו של המשורר והסופר הידוע אהרן צייטלין ז"ל השתתפו בהלווייתו במרכז היהודי ברחוב 86 מערבה. בין המספידים היו הרבנים ד"ר ליאו יונג וד"ר נחום לאם; ד"ר אברהם הולץ וד"ר חיים ליף. ארונו הוטס לקבורה בירושלים. רעינתו, גבי רחל צייטלין, ליוותה את הארון למקום מנוחתו האחרון.

מגילת-הכבוד לד"ר שמואל בלקין לחג השלושים לנשיאותו

ראש העיר של ניו-יורק, ג'והן לינדסיי הגיש להרב ד"ר שמואל בלקין, נשיא ישיבה אוניברסיטה מגילת-כבוד לרגל יובל השלושים כנשיא ישיבה אוניברסיטה, מוסד התורה ו-המדע הגדול. בימי נשיאותו של ד"ר בלקין הסתעף המוסד ונפתחו כתי הספר האלה: בית-ספר לרפואה על שם אלברט איינשטיין, בית ספר לעבודה סוציאלית ע"ש ורצוויילר, מכון למדעים למסיימים ע"ש בלפר, מכללת שטרן לבנות ועוד.

מגילת-הכבוד ניתנה לד"ר בלקין בתגיגה בגרייס מאנשיאן בהשתתפותם של למעלה ממאתיים אישי מדינה, חברה, חינוך ועסקני ציבור.

פרס שנתי על שם ד"ר עמנואל ניומאן

לרגל יובל השמונים של המנהיג הציוני הדגול, ד"ר עמנואל ניומאן, החליטה ה-אכסוקטיבה הציונית להכריז על פרס שנתי על שמו לספר, או מסה על הנושא „ישראל והתפוצות“.

ד"ר עמנואל ניומאן עשה מנעוריו למען התחייה הלאומית ושימש נשיא הקרן הקיימת וההסתדרות הציונית באמריקה ויו"ר המחלקה האמריקנית של הסוכנות היהודית. הוא עמד יחד עם ד"ר אבא הלל סילבר בראש העבודה המדינית שהביאה לידי ייסודה של מדינת ישראל.

תרומתם של האחים אברהם ויעקב גודמן

לבית ההסתדרות הציונית בניו-יורק

ההסתדרות הציונית באמריקה רכשה בית למשרדה בניו-יורק. בין התורמים הגדולים לרכישת הבית הם הציונים והעברים ה-חתיקים: אברהם גודמאן, שתרם 50 אלף

א ב י ד ו ת

מסר הרצפולד לעבודת בנין הארץ בהתלהבות חסינית. מעשיו היו מלווים התרוממות ה' רוח ושמחת החיים. מאז בואו לארץ בשנת 1914 היו ימיו קודש לעבודה ציבורית. הוא היה חבר ועד הפועל הציוני ועד המנהל של הסוכנות היהודית וממייסדי "גיר" ו"יכין". — הרצפולד למד בנעוריו בשיבות ברדיצ'ב וטלו. בגיל 18 התחבר לפועלי ציון. הממשלה הצארית שלחה אותו לסיביריה כאסיר עולם. שם עבד בדיג ובמיכרות. הוא היה בין מארגני שכיתת פועלים במיכרות ולאחר מכן ברח מעושה של הממשלה הגיע לארץ עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה.

הרצפולד השתתף בכל מפעלי ההתנחלות בארץ. אף בימים הקשים ביותר לשוב העברי בארץ לא פגה אף במעט אמונתו בהצלחת מפעל בנין הארץ ומאמונתו זו אצל על חלוצי המולדת ובונה. שלום לעפרו !

דוד ורדי, שחקן הבימה

בתל אביב נפטר בגיל 83 שחקן "הבימה" חלוץ התיאטרון העברי החדש, דוד ורדי. חניך הגימנסיה "הרצליה" בת"א, הצטרף בשנת 1917 לקבוצה המייסדת של "הבימה" במוסקבה. במשך כמה שנים עשה בניירורק וערך בה נשפיתאטרון יחד עם אשתו ת. יואלית. ספרו "בדרך הילוכי" הופיע בהוצאת "מסדה" בשנת 1947.

ס פ ר י ם ח ד ש י ם

צוקרמן ; מאמרים על היצירה הספרותית של יהודי ברית המועצות, תרבות ואמנות מאת יוסף קרלר, זיאמה טלסין, רחל בוימ' וואל, ואדים מנקר, יהודה סלוצקי, בן ציון יעקב-שוילי, מיכאל קאליק, משה פראגר, שמואל אטינגר ופאבל גולדשטיין.

"פרחים ממדינות הים"

אנתילוגיה של השירה בלשון האנגלית. חירגם לעברית יהושע כוכב. כרך א' : שירה אנגלית, הוצאת "אופיר", ת"א. בספר תרגומים מ-38 משוררים, בעיקר מן התקופה הקדומה והמאה הי"ט (ג'פרי צ'וסר, שס' פיר, אלכסנדר פופ, ויליאם בלייק, בירון, שלי, קיסס, טניסון, בראונינג) ומספר משוררים מודרניים.

הרב הגאון יוסף אליהו הנקין ז"ל

בגיל של 93 נפטר בניירורק זקן הרבנים באמריקה, הרב יוסף אליהו הנקין. במשך קרוב ליוכל שנה שרת הרב הנקין כמנהל המוסד "עזרת תורה", שסעד ברבנים ותלמידי חכמים זקנים ועניים, פליטי גלויות שונות. הוא עסק בעבודתו זו בענוה ור' בשיתוף-לב והיה מכובד על כל חבריו הרבנים בשל ידיעותיו העמוקות בראשונים ואחרונים, מידותיו וזעם הליכותיו. הרב הנקין התייחס אל כל אדם מישראל בכבוד ובחיבה ואהבת ישראל שלו לא ידעה גבול. הוא לא גרס את הקנאה וצרות-העין ש' בעסקנות המפלגתית, והיה איש "כלל ישראל", שכל מפעל לטובת האומה ומדינת ישראל היה קרוב ויקר ללבו.

הרב הנקין הגיה אחריו שלוש בנות ושני בנים : גבי שינה קרונוב, שושי דביאר וחסיה דבורה (דוראן) חובר, כעת בנתניה ומפעילות "נשי מרחי"; ד"ר אברהם הלל הנקין, דיקן "הרצליה" וד"ר אליעזר (לואיס) הנקין.

אברהם הרצפולד

בתל אביב נפטר יושב-ראש המרכז ה' חקלאי של הסתדרות העובדים ואבי ה' התישבות החדשה בארץ, אברהם הרצפולד. בן פ"ה היה במותו.

הרצפולד היה בין תומכות הגלגלות ביותר במדינת ישראל. איש האמונה והמעש, הת'

תרבות יהודית בברית המועצות

דיונים בסימפוזיון בנושא : המאבק ועל הקיום היהודי בברית המועצות, ירושלים י"ד-ט"ו בשבט, תשל"ב. הקובץ יצא לאור בסיוע קרן הזכרון למען תרבות יהודית, בניירורק, וועדת התרבות של ההנהלה ה' ישראלית — הקונגרס היהודי העולמי וב' שיתוף פעולה עם משרד הקליטה, המחלקה לקליטה חברתית. המערכת : אריה טרטקובר, זלדה קולין. בין הדברים בקובץ : דברי מבוא של ראש הממשלה, הגב' גולדה מאיר ; דברי פתיחה — אריה טרטקובר ; התרבות היהודית בברית המועצות — מיטאל ואנד ; הרקע החוקי והמעשי של תרבות יהודית ודת יהודית בברית המועצות — בוריס

חובבי עברית במינסינטי (אוהיו)

מברכים לקראת ראש השנה הבע"ל, יחד עם כל קהל העברים בארצות הברית

ובשאר התפוצות

את נשיא מדינת ישראל מר אפרים קציר

וראש במשלת ישראל הגברת גולדה מאיר

שר הבטחון מר משה דיין

ארץ ישראל, גבוריה, מנהיגיה ותושביה במאבקם על שלום העם והארץ

לרגל כ"ו שנה להווסדה.

ואלה שמות האנשים אשר יעמדו על הברכה :

בית תפילה אוהב שלום

יצחק פוקס, נשיא

היכל שלום

הרבנים ס. בראו וד. ספלנסקי

בית ספר כל יומי יבנה

ד"ר מרדכי וויגסר, נשיא

ג'ורג' ליבוביץ, מנהל

ד"ר קליינמאן, יו"ר ועד החינוך

לשכת חינוך עברי

ד"ר י. צ. שארן, נשיא

מאיר פרנקל, מנהל

המרכז היהודי

גרי שרייבר, מנהל

היכל עדת ישראל

הרב פישל גולדפדר

הרב יוסף הירש

החזן חיים פייפיל

סלווין רוזנפלד, נשיא

ניסים עלבו, מנהל בית הספר

חיברו יוניון קולג'

ד"ר יחיאל גאטשאלק, נשיא

ד"ר יעקב מרכוס

הרב בן-ציון וואכהולדר

הרב רט זפרן, ספרן

בית תפילה אגודת ישראל

הרב דוד אינדיטש

שלמה פנחס הלוי רימשמונד

אללן דאוידאף ומשפחתו

הרב מירסקי ומשפחתו

מרדכי גאלדפארב ומשפחתו

יצחק קדוש ומשפחתו

ראובן דויטשר ומשפחתו

נחום עדן ומשפחתו

ישראל חיים ועמל עלמן

ד"ר שמחה שולזינגר ומשפחתו

הושימו יד עזרה
 לצדקות המאוחדות בירושלים עיה"ק
 המוסדות הכי גדולים הדותיקים והידועים
 בעולם

התקציב שלהם עולה למיליון דולר לשנה
 ברכת שנה טובה ומאושרת,
 שנת חיים ושלום!

**UNITED CHARITY INSTITUTIONS
 OF JERUSALEM**

1141 Broadway N. Y. C. 10001

ברכת שנה טובה לכל לקוחותינו!

From
KOSHER DESSERTS INC.
 Manufacturers of
KOJEL

Greetings from
A FRIEND of
Dr. M. E. Chernowitz

ISRAEL
Burials and American Disinterments

שליטה שאולואהן

is privileged to announce that RIVERSIDE is the only licensed funeral director in the U.S. able to effect

Transfer to Israel within 24 hours

RIVERSIDE also is available as the

Sole agent for Sanhadrea Cemetery

Har Hazeitim

Har Hamenuchot

And all Cemeteries in Israel

RIVERSIDE only can offer this service:

Enroute to Israel within 24 hours

- Strict adherence to Halacha and Minhagim.
- Arrangements made during lifetime with no obligation.
- Chapel secured in any community.

RIVERSIDE

MEMORIAL CHAPEL, INC. • FUNERAL DIRECTORS

MANHATTAN: 76th Street at Amsterdam Avenue • EN 2-6600

BROOKLYN: Ocean Parkway at Prospect Park • UL 4-2000

BRONX: Grand Concourse at 179th Street • LU 3-6300

WESTCHESTER: 21 West Broad Street, Mt. Vernon • (914) MO 4-6800

FAR ROCKAWAY: 1250 Central Avenue • FA 7-7100

Chapels in Miami and Miami Beach • JE 1-1151

Solomon Shoulson • Andrew Fier

Greetings From
DIANE FLORIST
 4762 Broadway
 (near Dyckman Street)
 LOrraine 7-7221
 New York, N. Y.

KENIN & POSNER
 Brooklyn, N.Y.

OLUM'S of
BINGHAMTON

TELL CITY
CHAIR CO.

MOORE & SON
 608 — 18th Ave. No.
 Nashville

Tel.: ORegon 4-9406-7 — Office: OR 7-5588

HAPPY NEW YEAR

RATNER'S

Dairy Restaurant and Bakery

Catering Facilities for All Occasions

138 DELANCEY STREET

NEW YORK, N. Y. 10002

BNAI ZION

50 WEST 57th STREET

NEW YORK, N. Y. 10019

The American Fraternal Zionist Organization

Extends Best Wishes To All Its Friends

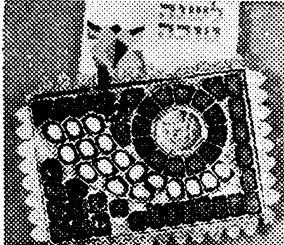
For A Happy And Healthy New Year

Hon. ABRAHAM J. MULTER
National President

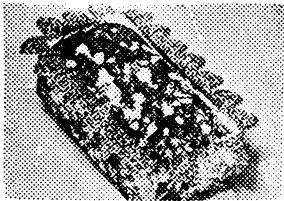
Dr. HARRIS J. LEVINE
Chairman of the Board

HERMAN Z. QUITTMAN
Exec. Vice-Pres.

Sweeten The New Year.

SHOFAR ASSORTMENT
Chocolate miniatures, half of them
brilliantly foiled and arranged to form
a Shofar in the box.
\$3.25

HONEY CAKE
Deliciously traditional honey cake
seasoned with plump raisins and
topped with sliced almonds.
\$1.98

And don't forget other delicious
New Year selections including mini-
ature Nut and Honey Cakes, Petits
Fours, Gift Packages and many
more. Come see them all.

® THE NAME BARTON'S
IS YOUR GUARANTEE IT'S KOSHER

Barton's
®
bonbonniere
continental chocolates
NEW YORK • LUGANO, SWITZERLAND

A M P A L

AMERICAN ISRAEL CORP.

Wishes its Investors and Friends

שנה טובה ומבורכת

"A GOOD INVESTMENT FOR
YOURSELF AND FOR ISRAEL"

30 East 42nd St. New York, N. Y. 10017

Tel.: 972 - 1900

**NEW YEAR
GREETINGS FROM**

**THE
GRAND
UNION
COMPANY**

קהילה משכונתמילה

מברכת את הרב ד"ר ישראל י. קיויס, את כל
חבריה ואת כל העברים בכתיבה וחתימה טובה,
בשנת חיים ושלום, ברכה והצלחה. בוסטון מאס.

TEMPLE EMANUEL

16 Fort Street

Groton, Conn.

שנת ברכה והצלחה יעקב ליפמאן

A Happy and Healthy New Year to All Our Friends!

לשנה טובה תכתבו ותחתמו!

SENIOR CITIZENS RESIDENTIAL HOTEL DIRECTORY

CARLTON HOTEL — Only brand new hotel in Long Beach. Strictly kosher, shul on premises. 485 W. Broadway, Long Beach. Tel. 516 889-6500. Sam Moskowitz & Zvi Schoenfeld.

CROWN HOTEL — On the boardwalk. Your home away from home. 170 W. Broadway, Long Beach, N.Y. 516 889-8900. Dietary laws observed.

JACKSON HOTEL — On the Boardwalk — Ideal Hotel for Senior Citizens. Strictly Kosher, Shul on premises — 10 West Broadway. Tel. (516) 431-3700.

HOTEL LINCOLN — 405 East Broadway, Long Beach, L. I. 516 TU 9-7100 Strictly Kosher. Mr. and Mrs. Baruch.

NEW BRIGHTON — On Boardwalk, Long Beach, newly remodeled, beautiful rooms, personal care. 516 GE 1-0200.

PALACE — 275 E. Broadway, Long Beach, N. Y. Finest kosher meals. Special Diets. (516) GE 2-9000. Mr. and Mrs. Appel.

PARADISE HOTEL — On Boardwalk, 2 Franklin Blvd., Long Beach, L. I., kosher, new luxurious rooms, private bath, shul on premises. (516) GE 1-9000.

**HOME FOR ADULTS — IDEAL RETIREMENT
THE NEWLY BUILT SCHAROME MANOR**

631 FOSTER AVE., Corner of Ocean Parkway — In the Heart of Brooklyn

Strictly Kosher — Delicious Meals — Diets

Every Room Has Private Bath — Air Conditioner, TV, Carpeting and Telephone

24-Hour Attention — Doctors & Nurses On Call — Shul on Premises — Beautiful Tea Room

Fully Air Conditioned Lobby & Dining Room — Private Parking

Entertainment & Games Daily

FOR MORE INFORMATION WRITE OR CALL

SCHAROME MANOR, 631 Foster Avenue, Brooklyn, N. Y. — Tel. 859-2400

A Klein Family Enterprise

**FORREST
MANOR**

Modern Living for Senior Citizens

- PLANNED ACTIVITIES
- LIVE ENTERTAINMENT
- SPECIAL DIETS
- ELEVATOR SERVICE

**Forrest Avenue and Brighton Street
Staten Island, N. Y. 212-266-2100**

KING DAVID MANOR

- RETIREMENT LIVING
- TOP RATED FOR LAVISH CARE
- BRAND NEW \$3,000,000 Elegant Manor
- 100% FIREPROOF — Dedicated Staff of Retiree Specialists
- Gourmet KOSHER CUISINE (Special Diets)
- Own Temple On Premises
- Planned Day & Night Activities, Entertainment
- APPROVED BY THE DEPARTMENT OF SOCIAL SERVICE (allowances apply)
- Inspection Of Our Facilities Cordially Invited
- IMMEDIATE AND FUTURE OCCUPANCY

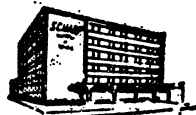
Write or Phone for Information and Free Color Brochure

KING DAVID MANOR

80 West Broadway, Long Beach, N.Y.
Tel. (516) 889-130 S. Sylvian, Pres.
ROBERT LICHTSHEIN MARTIN KLEIN

Scharf Manor

OF QUEENS

HOME FOR ADULTS IDEAL FOR RETIREMENT

- AIR CONDITIONED THROUGHOUT
- HOMEY ATMOSPHERE
- DIETARY LAWS • SPECIAL DIETS
- PLANNED ACTIVITIES & DAILY ENTERTAINMENT
- AROUND THE CLOCK SUPERVISION
- APPROVED N.Y. STATE BOARD OF SOCIAL WELFARE

699-4100

112-14 Corona Ave., Flus. (ZIP 11368)
L.I. Expressway & Grand Central Pkwy.
Elmhurst Manor Home For Adults Affil.
100-30 Ditmars Blvd. - E. Elm
446-7900

IDEAL BOOKS FOR ALL GIFT OCCASIONS

- Celebration**—A New Record of
13 Israeli Hit Songs \$4.00
- Young Moshe's Diary**
A Jewish Boy
and the Holocaust \$4.50
- Shabbat and the Young Child**
by Dvorah Heckelman \$2.00
- The Jews of Russia** — A New
Color Filmstrip in Two Parts
..... each \$9.50
- CASSETTESeach \$6.00
- Nashir Venilmad**
An ingenious way for
learning Hebrew
by Tova Toy \$3.50

Order from

JEWISH EDUCATION PRESS
OF THE
BOARD OF JEWISH EDUCATION
426 West 58th Street
New York, N. Y. 10019

ישיבת

בית המדרש לתורה

סקוקי, איל.

מברכת את הר"מים, המורים והתלמידים שבכל מחלקות המכון, את הרבנים הניכיה, המשרתים בקודש בכל אתר ואתר, הדירקטורים, הפקידים ואגודות העזרה וכל המגדבים בכל ערי המדינה, את כל הרבנים בשיקגו ובכל קהילות ישראל ואת כלל ישראל בכל ארצות העולם ובמדינת ישראל

בשנת חיים, בריאות ואושר

יה"ר ששנת תשל"ד הבאה עלינו לטובה תהא שנת שלום ושלוה ונוכה להרמת קרן התורה ובגאולת עמנו בחומר וברוח

הרב א. סולובייצק הרב ש. סמיט
ד"ר יוסף באב"ד

בשם ההנהלה

כבר הופיע ספר לימוד חדש למתחילים

עברית קלה \$2.25

מאת מרדכי צבי לויטס

משנה תורה לרמב"ם

מהדורה מקוצרת, מנוקדת, מתורגמת לאנגלית רהוטה,

בצירוף מכוא עברי ומכוא אנגלי

מאת ד"ר פלטיאל בירנבוים

המקסט מזהיר בניקודו המדוקדק — \$7.50 עם ביאורים קצרים באנגלית — \$5.00

הספר ללא תרגום אנגלי מחזיק 336 עמודים

עברית שוטפת

FLUENT HEBREW

מאת ד"ר פלטיאל בירנבוים

הספר הנפוץ ביותר ללימוד הלשון העברית — \$4.50

עברית חיה

מאת צבי בלומברג ומרדכי צבי לויטס

חלק ב — \$3.00

חלק א, מהדורה מתוקנת ומוגדלת — \$3.00

תקליט לאימון המתלמידים — \$3.00

HEBREW PUBLISHING COMPANY

79 Delancey Street

Tel.: 925-3700

New York, N. Y. 10002

AVRAM GROBAR'S

אב
Avram

NEW YORK'S ONLY

MEDITERRANEAN

NIGHT CLUB

TWO SHOWS NIGHTLY

Dinner Show 9 P.M.

Supper Show 11 P.M.

Featuring

AVRAM, Belly Dancer, and

Top Entertainers

Full Dinner Menu

Cocktails - Dancing

Special Attention to Small Parties up to 200

"One feels like returning even before one has left"

AIR CONDITIONED

80 GROVE STREET at 7th Ave. & W. 4th St.

Greenwich Village

Closed Monday

Reservations: 243-9661 & 243-0602

Published Monthly by Bitzaron, Inc. (Hebrew Literary Foundation), 1141 Broadway, New York, N.Y. 10001 (except January-February, April-May, November-December, when published Bi-Monthly, and July and August when not published). Dr. Maurice E. Chernowitz, Executive Editor; Prof. Hayim Leaf, Editor; Dr. Gabriel Preil, Special Editor. Subscription, payable in advance, \$9.00 per year; foreign \$10.00. To members of the Armed Forces half-rate. Second class postage paid at New York, N.Y. All rights reserved. Opinions expressed in articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and not necessarily reflect those of the editors and publishers. Subscriptions automatically renewed unless we are notified otherwise.

**No matter how close
you feel to Israel,
it is still
very far away.**

Rest awhile in Europe.

On any Lufthansa flight between the U. S. and Tel Aviv, you can stop off in Cologne, Frankfurt or Munich. At no extra fare. Whether you're flying normal economy or first class. It's a good way to break up a long journey to shop, take care of business or just see the sights.

Lufthansa has fast and frequent service to Tel Aviv. And if you wish fine kosher food en route, simply tell us when you make your reservations.

For reservations to Tel Aviv or any other Lufthansa destination on six continents call your travel agent or Lufthansa.

Lufthansa German Airlines

680 Fifth Avenue, 52 Broadway,
New York, N. Y. 10019 - Tel.: (212) 357-8400

שנה טובה ומבורכת
HAPPY NEW YEAR TO ALL OUR FRIENDS

**You always
have a fresh
reason
for buying
Breakstone's**

COTTAGE CHEESE
FARMER CHEESE
POT CHEESE
SOUR CREAM
CREAM CHEESE
TEMP-TEE · BUTTER

Kosher, of course...for now, and all year!

B
Breakstone

HAPPY NEW YEAR TO ALL OUR FRIENDS

FAMOUS FOR THE ULTIMATE IN

KOSHER CUISINE

SINCE 1917

Lou G. Siegel Inc.
209 W. 38th St. - W17-1262
FREE PARKING

NEAR

MADISON SQUARE GARDEN

AND THE THEATRE DISTRICT

NEW YORK'S

ZION
KOSHER
DELICATESSEN

NEW YEAR GREETINGS FROM

BADER'S HOTEL

LAKE ST., SPRING VALLEY, N. Y.

TEL. 914 - 356 - 7700

All Year 'Round Adult Country Living

Dietary Laws, Elevator —

Air Conditioned

Special Attention To All Diets

N.Y.C. DIRECT PHONE LO 2 - 7533

35 Minutes From Manhattan

Luxury Residence For Mature

Active Adults

Heated Indoor Swimming Pool

Approved by New York Board of Social Services

SIROKO

Supper Club

Between Madison and Park Avenues
29 East 29th Street, New York, N. Y. 10016
Tel. 212 683-9409 or 684-9013

American Express Accepted
Cocktail Hour 4:30-7:00 — Dinner 7:00 until closing

FEATURING INTERNATIONALLY FAMOUS

ARIS SAN and His Group

Also DANNY PITSHON & THE METRONOMES

FLOOR SHOW FROM ISRAEL AND GREECE

2 Shows Every Night Except Monday — Starting 8 P.M. until 3 A.M.

Every Sunday from 5 to 7 P.M. — *Superb Food — Moderate Prices*

MAKE YOUR RESERVATIONS FOR ALL YOUR

SIMCHES • WEDDINGS • ENGAGEMENTS • BAR-MITZVAS
SWEET SIXTEENS • THANKSGIVING • AS WELL AS ALL FESTIVITIES
AND ORGANIZATION FUNCTIONS

